

SOSIAL ØKONOMEN

NR. 3 – MARS 1987 – 41. ÅRG.

Norsk u-hjelp har virkning på norsk økonomi

INNHOLD:

- Flomsikring – Hvor går renten?**
- Oljepris og dollarkurs**
- Industristruktur – Inntektsfordeling**

3

KNUT SAND:
Flomsikring – god
samfunnsøkonomi

6

JON STRAND OG
MORTEN ØRBECK:
Virkninger av
utviklingshjelpen
på norsk økonomi,
1981–85

9

TOR HERSOUG:
Hvor går renten

14

SOFIE MATHIASSEN:
Intervju av
John L. Rogne

16

MÅNEDENS BØKER:
Hindringer for full
sysselsetting av
Knut Arild Larsen

ARTIKLER

18

LASSE RUUD:
Råolje på dollarkurs,
positiv eller negativ
samvariasjon?

26

NILS-OLAV STÅLHAMMAR:
Lönsamhet, produktivitet och
strukturomvandling inom den
svenska industrien

34

STEIN RINGEN:
Inntektsfordelingen i
Norge og Sverige – en
sammenligning

39

Nye forskningsrapporter

Forsidefoto: Trygve Bølstad/
Samfoto as.
SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Efter ti år med monetarisme

I 1976 innførte Storbritannia, særlig etter press fra IMF, lav og jevn vekst i pengemengden som et viktig kvasimål i en økonomisk politikk som hadde som sitt hovedmål å få ned inflasjonstakten. Rundt 1980 ble denne monetaristiske politikken ytterligere forsterket i Storbritannia og vant også fotfeste i andre land, bl.a. i USA. Inflasjonen gikk også vesentlig ned i disse landene i løpet av første halvdel av åtti-årene. De realøkonomiske kostnadene, i form av høyere arbeidsledighet, har imidlertid vært betydelige. I USA var kombinasjonen av en stram pengepolitikk og en ekspansiv finanspolitikk i 1982 i ferd med å skape en alvorlig depresjon gjennom det da meget høye amerikanske rentenivået. For å stanse en slik utvikling ble imidlertid pengepolitikken i USA lagt om høsten 1982.

Etterhvert ser det således ut til at den enkle monetaristiske oppskriften med en jevn og lav pengemengdevekst som det viktigste kvasimål, er blitt forlatt i de fleste land, i allfall betydelig modifisert. Nå skyldes ikke det bare de realøkonomiske kostnader forbundet med politikken, men også problemene med å finne et pengemengdebegrep hvis økonomiske betydning er noenlunde stabilt over tid.

Et vel så viktig trekk ved monetarsistisk politikk som fokuseringen på pengemengdeveksten, er liten tiltro til motkonjunkturpolitikk. (Med motkonjunkturpolitikk forstås da regulering av den totale etterspørselen i økonomien, ikke bruk av selektive tiltak som f.eks. den type industri-støtte som ble brukt i Norge på sytti-tallet.) Monetaristenes skepsis til etterspørselsregulering har i det siste ti-år særlig fått teoretisk støtte fra den såkalte nye klassiske makroøkonomi. Økonomer innenfor denne teori-retningen legger avgjørende vekt på at aktørene i en økonomi har rasjonelle forventninger i den betydning at de alltid vil gjennomskue virkningene av et politikk-tiltak og tilpasse seg derefter. På den måten vil enhver form for offentlig politikk bli realøkonomisk virkningsløs i følge disse økonomene. Privat sektor antas f.eks. å forutse at større offentlig gjeldsbyrde pga. budsjettderskudd før eller siden må belastes privat sektor. Det vil enten skje gjennom økte skatter eller høyere inflasjon som reduserer verdien av finansformuen. For å være forberedt på denne belastningen vil derfor privat sektor svare på økt underskuddsbudsjettering med å øke sin egen sparing så mye at den ekspansive effekten av finanspolitikken blir borte. Denne teorien synes imidlertid ikke å finne særlig støtte i virkeligheten. F.eks. ble den mer ekspansive finanspolitikken i Norge fra 1984/1985 møtt med en kraftig reduksjon i husholdningenes sparerate.

Et annet argument monetarister har brukt mot stabiliseringspolitikk er at en pga. mangel på informasjon om den rådende tilstand i økonomien samt problemer med å sette igang tiltakene raskt nok, like gjerne kan forsterke konjunktursvingningene som å motvirke dem. Dette kan synes som en langt mer fornuftig innvending enn den foregående, bl.a. på bakgrunn av de tendenser til faktisk medkonjunkturpolitikk en har sett i Norge de siste årene. At politikken virket med-syklistisk kan riktignok også ha andre årsaker enn de rene «timing»-problemer, f.eks. at det like før et Stortingsvalg er lite politisk tap forbundet med å forsterke en oppgangskonjunktur. I ettertid synes det likevel å være enighet om at styrken på den siste oppgangen ble undervurdert. Selv om metodene i konjunktur-overvåkningen således langt fra er perfekte, er det neppe noe argument for å gi opp et hvert forsøk på motkonjunkturpolitikk. Kostnadene ved å forbedre metodene er nok fortsatt betydelig lavere enn kostnadene ved å la være å føre en stabiliseringspolitikk.

Pedaktoren

SOSIALØKONOMENES FORENING
INVITERER TIL SEMINAR OM:

PENGE- OG KREDITTPOLITIKK

Bolkesjø Hotel, Bolkesjø 21. – 22. mai 1987

PROGRAM

TORSDAG 21. MAI

10.30 Kaffe

11.00 Den penge- og valutapolitiske styring

Sentralbanksjef Hermod Skåland, Norges Bank

12.15 Lunsj

13.45 Finanspolitiske perspektiver

Statssekretær Bjørn Skogstad Aamo,
Finansdepartementet

15.00 Kaffe

**15.30 Hvilke faktorer påvirker renteutviklingen og
hvor kan vi vise utvikling framover?**

Paneldebatt

Panelleder: Geir Helliesen, NRK

Paneldeltakere: Sentralbanksjef Hermod Skåland, Norges Bank
Statssekretær Bjørn Skogstad Aamo, Finansdepartementet
Viseadm. direktør Sverre W. Rostoft, Kredittkassen
Seksjonssjef Eivind Reiten, Norsk Hydro

19.00 Middag

FREDAG 22. MAI

09.00–12.00 Fuksjonsfordelingen på kreditmarkedet

Direktør Jon Solheim, Norges Bank

Forberedte innlegg:

Adm. direktør Christian Kjølsaas, Forretningsbanken
Adm. dir. Geir O. Skogø, Realkredit
Adm. dir. Nils T. Furunes, Finansieringsselskapenes Forening

Spørsmålsrunde

ca. 10.45 Kaffe m/kaker

12.15 Hovedproblemstillinger i internasjonal økonomi

- ulikevekten i betalingsbalansene
- arbeidsledigheten
- utviklingen i de finansielle markeder

Direktør Kjell Andersen, OECD

Ca. 13.30 Lunsj

Ca. 14.30 Avreise

Programkomité:

Audun Grønn, Norges Bank
Kjell A. Kraakmo, Kredittkassen
Erik Lind Iversen, Kredittilsynet
Gerd Buflod, Sosialøkonomenes Forening

Påmelding innen 1. mai til SF, Storgt. 26, 0184 Oslo 1

Avgift kr oversendes

Bankgiro 6001.05.13408

**Påmelding til seminar om
PENGE- OG KREDITTPOLITIKK**

Navn/Tittel

Arbeidsgiver:

Adresse:

tlf.

Kursavgift:

Kr. 2 700,- for medlemmer

Kr. 3 200,- for øvrige

Opphold kr. 850,- for enkeltrom
(betales direkte til hotellet)

Medlem av SF? Medl. nr.

Underskrift

Aktuell kommentar:

Flomsikring – god samfunnsøkonomi

Knut Sand

Den samfunnsøkonomiske gevinsten av å utføre alle kjente flomsikringsprosjekter i Norge er beregnet til 1,5 milliarder kroner. Mer enn 1 000 prosjekter er planlagt, men manglende offentlige bevilgninger begrenser realiseringen av prosjektene. En beregning av lønnsomheten av flomsikring er nylig utført på Norsk hydroteknisk laboratorium ved SINTEF.

AV
KNUT SAND*

I femårs-perioden 1981–85 kostet flommer i norske vassdrag oss ca. 45 mill. kroner pr. år (1985-kroner) i form av skader. I samme periode investerte vi ca. 53 mill. kr. pr. år i tiltak for å hindre og forebygge flomskader.

Flomskader oppleves i dag som et økende problem, hovedsaklig fordi økende urbanisering og industriutbygging har medført økt bruk av stadig større arealer langs vassdragene. Dette betyr at større verdier blir utsatt for skade ved en flom. Flom representerer ikke bare en fare for tap av materielle verdier. For folk som lever med trusselen om flom på nært hold betyr det også angst og redsel for skade og tap av lov og helse.

Men kan denne naturkrafta temmes? – Den kan nok det, men bare til en viss grad. Det kreves store inngrep for å kunne gjøre noe med størrelsen på flommene. Mer realistisk er tiltak som reduserer mulighetene for at det oppstår store skader ved en flom,

og det snakkes her om flomsikring. Med flomsikring menes vanligvis tre ulike typer tiltak:

- forbygninger som har til hensikt å hindre skadelig erosjon (graving) – i elver og og bekker
- flomverk som skal hindre oversvømmelse under flom eller i forbindelse med istrang
- senkingstiltak som omfatter senking av vannstanden i elver, bekker eller vann.

Flomsikringsaktiviteten i Norge har vært offentlige myndigheters ansvar. Fram til 1804 var dette ansvaret tillagt amtmannen. I 1804 ble «Canaldirektionen» opprettet som statens departement for bl.a. flomsikringsaker. I dag er dette ansvaret tillagt Forbygningssavdelingen i Vassdragsdirektoratet.

Innsatsen stagnert – mange uløste oppgaver

I perioden 1981–85 hadde NVE/Forbygningsavdelingen en gjennomsnittlig bevilgning over statsbudsjettet på 34,5 mill. kr. pr. år (1985-kroner). I 1986 er denne bevilgningen på 36,5 mill. kr. og for 1987 er det foreslått 31,7 mill. kr., dvs. en reell nedgang i forhold til åra før. I tillegg til egne

prosjekter utfører Forbygningsavdelingen endel prosjekter på oppdrag fra eller i samarbeid med andre etater. Dette gjør at den totale innsatsen blir noe høyere enn bare Forbygningsavdelingens bevilgning.

Ved utgangen av 1985 var situasjonen i flomsikringsarbeidet at:

- 260 flomsikringsprosjekter var ferdig planlagt og godkjent for utførelse. Arbeidet kunne imidlertid ikke startes opp på grunn av manglende bevilgninger.
- 946 søknader om flomsikringstiltak lå i kø for teknisk planlegging og godkjenning i Vassdragsdirektoratet.

Flomsikring er lønnsom investering

Odd Guttormsen, sammen med undertegnede, utførte i 1986 forskningsprosjektet «Samfunnsøkonomske konsekvenser av flomsikringsvirksomheten» ved Norsk Hydroteknisk laboratorium. Rapporten fra dette prosjektet konkluderer med at flomsikringsvirksomheten som drives i dag klart er en samfunnsøkonomisk lønnsom investering.

For planlagte, godkjente flomsikringstiltak som ventet på utførelse ble *nytte/kostnadsfaktoren beregnet*

til 4, dvs. en inntjening på 4 kroner pr. investert krone. Den samfunnsøkonomiske gevinsten ved å utføre alle kjente flomsikringsprosjekter er anslått til nesten 1 500 mill. kroner. Nytte av flomsikringstiltak er her vurdert som reduksjon eller fravær av flomskader på jord, veger, bygg og andre verdier som blir beskyttet ved flomsikring.

Med en fortsatt innsats på samme nivå som i 1985, vil det ta ca. 12 år før alle flomsikringsprosjekter som står i kø, er utført. Her ligger da en forutsetning om at ingen nye prosjekter (prosjekter som enda ikke er kommet inn i køen) kan bli utført i denne perioden. Før disse prosjektene er fullført forventes det å påløpe flomskader på de truede stedene beregnet til ca. 600 mill.kr. Denne kostnaden kan reduseres om innsatsen økes og prosjektene blir utført tidligere.

Analysemetode

Metoden som ligger bak de beregnede resultatene bygger i utgangspunktet på en investeringsanalyse av i alt 30 planlagte flomsikringsprosjekter. Kostnaden ved de enkelte prosjektene er godt dokumentert i forbindelse med den tekniske planleggingen. Nytte-

* Knut Sand er forsker ved Norsk hydroteknisk laboratorium. Han er sivilingeniør fra NTH 1978.

Flom har voldt skader gjennom alle tider. Denne illustrasjonen er hentet fra flommen på Støren i mai 1940.

virkningen av prosjektene ble beregnet v. hj. av skadefrekvenskurver for situasjonene før og etter flomsikring. Skadefrekvenskurven uttrykker sammenhengen mellom en bestemt flomskade (kr.) og dens sannsynlighet for å oppstå eller bli overskredet i løpet av et år (se fig. 1). Skadefrekvenskurven er avledet fra en kjent flomfrekvensfunksjon og en beregning av potensiell skade

ved ulike flomfrekvenser.

Skadefrekvenskurvens form etter at flomsikring er utført er avhengig av den tekniske dimensjoneringen. Vanligvis dimensjoneres flomsikringstiltak for en 100-årsflom, det er den maksimalvannføringa som i middel inntreffer en gang i løpet av hundre år. Hvis vi anvender litt statistisk teori på dette finner vi at sannsynligheten er 1 prosent for at denne flommen kan inn-

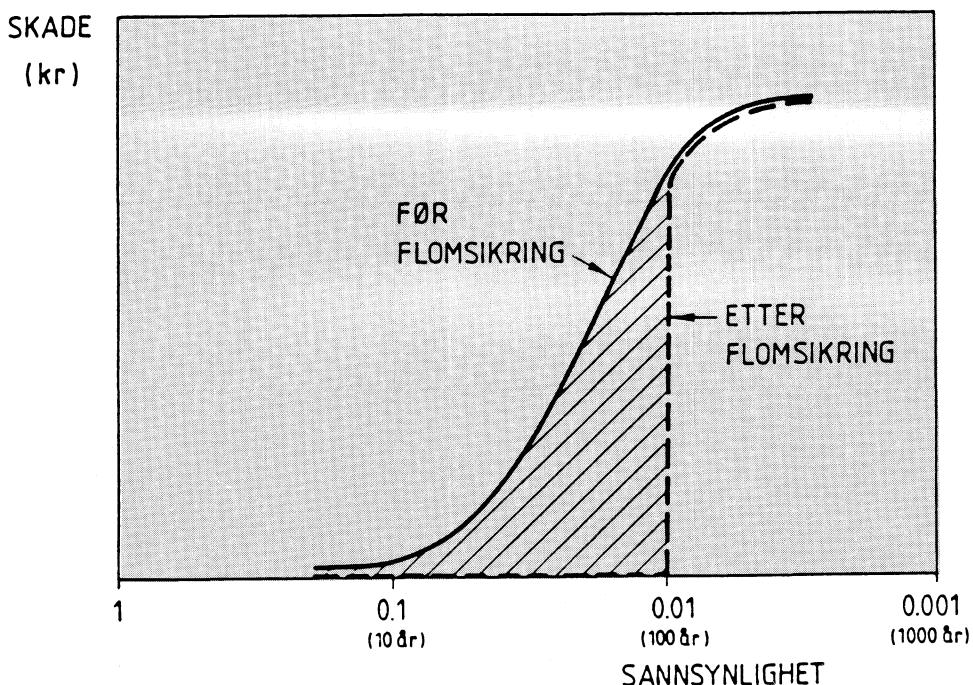
treffe eller bli overskredet i løpet av ett år, og sannsynligheten er 63 prosent for at dette inntreffer i løpet av hundre år. Ved etableringen av skadefrekvenskurvene etter flomsikring ble det gjort en forutsetning om at alle flomskader var eliminert for flomtilfeller mindre eller lik 100-årsflommen. Flommer større enn 100-årsflommen antas å forårsake like stor skade som uten noen flomsikring.

Skadefrekvensfunksjonen integrert over intervallet for sannsynligheten mellom 0 og 1 vil gi et estimat for forventet flomskade i løpet av et år. Dette representeres av arealet under skadefrekvenskurven. Årlig reduksjon av forventet flomskade representeres således av arealet mellom skadefrekvenskurvene før og etter flomsikring i fig. 1. Samlet nytte av et flomsikringsprosjekt kommer da fram ved å kapitalisere verdien for årlig reduksjon i forventet flomskade over en anslått teknisk levetid for prosjektet. Teknisk levetid er satt til 40 år og kalkulasjonsrente lik 7 prosent er benyttet.

De 30 analyserte flomsikringsprosjektene ga grunnlaget for en beregnet nytte-/kostnads-faktor for de enkelte regionene slik:

Nord-Norge:	nk = 2,17
Midt-Norge:	nk = 5,65
Vestlandet:	nk = 4,17
Østlandet:	nk = 1,77

Enkelprosjekt viste en nytte-/kostnads-faktor opp til 20. Disse resultatene anvendt på den totale prosjektmengden på 260 godkjente, ikke igangsatte prosjekt ga en midlere nytte-/kostnads-faktor lik 4.

Figur 1. Skadefrekvensfunksjoner før og etter flomsikring.

Kommentarer

I dette prosjektet var analysen utført på grunnlag av prosjektkøene ved utgangen av 1985. Vi vet ingenting om hvor mange lønnsomme prosjekter som enda ikke er kommet inn i prosjektkøene. Det reelle antall flomsikringsprosjekter som kan være aktuelle for utførelse kan derfor tenkes å være høyere enn det som er regnet med her, og den økonomiske gevinsten større enn det som er beregnet.

Nytte-begrepet som er brukt inkluderer kun fravær og reduksjon av flomskader. Flomsikring kan

også medføre en verdiøkning av sikrede objekter, f. eks. når et areal pga. flomsikringstiltak kan brukes som industriområde istedet for jordbruksområde. I dette forholdet ligger sannsynligvis en underestimering av nytte-verdien.

Kalkulasjonsrente på 7 prosent er et høyt krav til rentabilitet av investeringene som gjør at beregnede gevinstene kan betraktes som nøkterne. Andre land som det er naturlig å sammenligne med, f.eks. Sverige, USA og Canada

benytter alle lavere kalkulasjonsrente på slike investeringer.

Datagrunnlaget for den utførte analysen var sparsomt, og nøyaktigheten i beregningene må sees i sammenheng med dette. Skadefrekvensfunksjoner

ansees å være et nyttig verktøy ved økonomisk analyse av flomsikringsprosjekter. Imidlertid avdekket prosjektet et stort behov for å forbedre datagrunnlaget for disse før metoden kan sies å være anvendelig i den daglige prosjektplanleggingen.

UNIVERSITETET I TRONDHEIM Den allmennvitenskapelige høgskolen

AMANUENSIS I SOSIALØKONOMI

Ved Universitetet i Trondheim, Den allmennvitenskapelige høgskolen, AVH, Seksjon for økonomi, er det ledig en stilling som amanuensis i sosialøkonomi. Stillingen finansieres midlertidig delvis av NAVF. Det er gjort vedtak om at den som tilsettes skal kunne gå over i en fast stillingshjemmel ved UNIT ved vakanse innen 1992.

Stillingen vil bli knyttet til undervisning i grunn- og mellomfag i sosialøkonomi. Den som tilsettes kan dessuten få oppgaver innenfor det planlagte hovedfagsstudiet i sosialøkonomi og det planlagte høyere økonomisk-administrative studiet.

Den som tilsettes, skal ta del i undervisningen i samsvar med de studieplaner som gjelder til enhver tid, og har plikt til å delta i eksamsarbeid uten særskilt godtgjørelse. Til stillingen kan det dessuten legges spesielle oppgaver av fagligadministrativ art.

Stillingen skal besettes av en person med klar forskningsmessig orientering til økonomisk teori innenfor sentrale deler av faget. Undervisningserfaring på universitets- og høyskolenivå vil bli tillagt vekt.

Undervisningsplikten er inntil 12 timer pr. uke.

Betenkning fås ved henvendelse til Personalkontoret, AVH, tlf. (07) 59 66 63.

AVH er interessert i å øke andelen kvinner i sitt vitenskapelige personale. Kvinner oppfordres derfor spesielt til å søke.

Tilsettingen skjer på de vilkår som til enhver tid gjelder for offentlige tjenestemenn.

Den som blir tilsett forutsettes å bosette seg slik at det ikke oppstår problemer m.h.t. at vedkommende er tilstede og er tilgjengelig ved institusjonen.

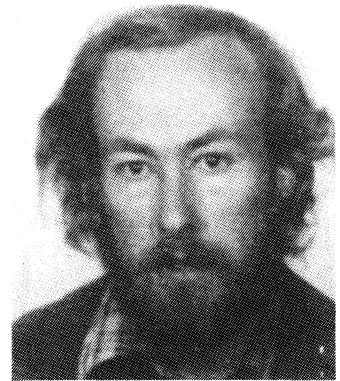
Stillingen lønnes etter ltr. 22 – 29 i statens lønnsregulativ, brutto kr. 154 577,- – kr. 207 168,-. Fra brutto lønn trekkes 2% innskudd til Staten pensjonskasse. Opprykk til førsteamanuensis i ltr. 31 skjer etter kvalifikasjonsvurdering. Doktorgrad gir automatisk rett til førsteopprykk. Det må oppgis i søkeren om det søkes om førsteopprykk. Søkere kan ta forbehold om at de ikke mottar stillingen dersom de ikke får opprykk.

Søknaden må inneholde opplysninger om utdanning, eksamener, studier og tidligere praksis. Rettkjente kopier av vitnemål og attestater må legges ved. Søknaden sendes i 4 eksemplarer sammen med 3 eksemplarer av publiserte og upubliserte arbeider som søkeren ønsker å få vurdert.

Det vil bli tatt hensyn til fellesarbeider. Dersom det i fellesarbeid er vanskelig å identifisere den enkelte søkerens innsats, må søkeren legge ved en kort redegjørelse for sin medvirkning. Søkeren må videre legge ved en kort redegjørelse for sin medvirkning. Søkeren må videre legge ved en liste over de arbeider som sendes inn til vurdering.

**Søknaden sendes til
Universitet i Trondheim,
Den allmennvitenskapelige høgskolen,
Personalkontoret, 7055 Dragvoll
innen 10.04.87.**

Virkninger av utviklingshjelpen på norsk økonomi, 1981–85

Jon Strand

Morten Ørbeck

Kommentaren tar for seg omfanget av norske leveranser til norsk u-hjelp i perioden 1981–85, samt visse makroøkonomiske virkninger av bistanden i 1985. Vi viser at den norske leveringsandelen har ligget rundt 30% i perioden. Beregningene indikerer at bistanden nesten i sin helhet belaster betalingsbalansen, men at den likevel bidrar til en økning i norsk produksjon, med nesten like mye som de norske leveranser.

AV
JON STRAND*
OG
MORTEN ØRBECK**

1. Innledning

Norsk utviklingshjelp har i de siste 10 årene vokst raskt, fra å være en forholdsvis ubetydelig post på de offentlige budsjetter, til i dag å utgjøre vel 1% av bruttonasjonalproduktet (BNP), og noe over 2% av statsbudsjettet. En følge av dette er at u-hjelpen er blitt stadig viktigere for de offentlige myndigheter, i forbindelse med den makroøkonomiske styring av norsk økonomi. Særlig interessant er det å få rede på virkningene av bistanden på betalingsbalansen, spesielt i tider som nå når denne viser stort underskudd. Umiddelbart skulle en her kanskje tro at bistanden i sin helhet belaster betalingsbalansen siden dette er penger som gis til utlandet og i den forstand «forlater» Norge. Så enkelt er det imidlertid ikke. Mye

av bistanden brukes til å kjøpe norske varer og tjenester. Bistanden kan derfor også bidra til økt produksjon i Norge, og dessuten til at bruken av varer og tjenester innenlands endres.

Formålet med denne kommentaren er å se nærmere på bistandens virkninger på norsk økonomi i perioden 1981–85. Vi vil først beskrive det som ofte kalles «prima facie» – effekten for hvert av disse årene, som uttrykker hvor stor andel av bistanden som i hvert av disse årene, er blitt brukt til kjøp av varer og tjenester i Norge, «i første omgang». Vi har deretter sett nærmere på ett enkelt år, nemlig 1985, og forsøkt å beregne totalvirkningene av bistanden på enkelte makroøkonomiske hovedstørrelseser, som BNP, betalingsbalanse og innenlandsk anvendelse av varer og tjenester, med utgangspunkt i Statistisk Sentralbyrås modell MODAG W. Vi vil bare ta for oss hovedtallene fra undersøkelsen; nærmere enkeltheter finnes i Ørbeck (1986).

Hovedresultatene viser at «Prima facie» returnen gjennomgående utgjorde rundt 30% av total bistand i denne

perioden, men noe lavere enn dette i 1982 og 1985. Når en korrigerer for ulikheter i beregningsmåten i forhold til tidligere studier (Strand 1980a, b, 1986), synes det som om denne andelen har hatt en svakt nedadgående tendens, fra et maksimum på ca. 35% tidlig på 70-tallet. MODAG-beregningene indikerer at bistanden i 1985 praktisk talt i sin helhet belastet betalingsbalansen, samt at den førte til en økning i BNP som tilsvarer ca. 26% av bistanden, og en økning i innenlandsk bruk av varer og tjenester, med ca. 25,5% av bistanden. Disse tallene rimer dårligere med tidligere beregninger (Strand 1980a og 1986). Som vi skal se nedenfor var imidlertid beregningsmetodene i Strands arbeider nokså ulike dem som er anvendt her.

En norsk leveringsandel på 30% (men dog ca. 45% for bilateral bistand) kan ikke ses på som spesielt høy. For eksempel har de fleste store giverland leveringsandeler rundt 60–70%. Ut fra de beregningene som gjengis synes en høyere norsk leveringsandel å kunne bidra til at inntektsreduksjonen for Norge som følge av bistanden blir

mindre, ved at produksjonen hjemme økes. Derimot synes virkningene på betalingsbalansen, av det å vri bistanden i «norsk» retning, å kunne bli små. Dette skyldes blant annet at norske leveranser fører til at også importen til Norge øker vesentlig. Som nevnt er imidlertid beregningsresultatene på dette punkt usikre.

2. «Prima facie» -returnen. 1981–85

Med «prima-facie» -retur mener vi varer og tjenester som i første omgang kjøpes inn fra Norge i forbindelse med bistanden. Tabell 1 gir en oversikt over slike innkjøp, for hvert av årene 1981–85, fordelt på 3 kategorier: Lønn til direkte engasjert personell, andre tjenester og varer. Vi ser at varer utgjør rundt 60% av samlede norske innkjøp i perioden, engasjert personell ca. 15%, og øvrige tjenester ca. 25%. De tre viktigste varegrupper er fiskeprodukter, kunstgjødsel og verkstedprodukter, mens konsulenttjenester er den viktigste tjenestekategorien.

* Jon Strand er førsteamanuensis, Sosialøkonomisk institutt.

** Morten Ørbeck er exam. oeccon. og 2. avdelingsstudent, Sosialøkonomisk institutt.

Tabell 1. «*Prima-facie*» -retur for norsk utviklingshjelp, 1981–85, etter hovedleveransegrupper. Mill. kr.

År.....	1981	1982	1983	1984	1985
Lønn etc.....	119	140	177	205	237
Div. tjenester	244	267	370	401	375
Varer	444	587	753	750	752
Samlet	787	994	1 300	1 356	1 364
Total bistand.....	2 658	3 603	4 258	4 432	4 953

Vi ser også at de norske leveransene vokste sterkt i perioden 1981–83, mens de deretter fram til 1985 var noenlunde konstante. De nærmere detaljer om beregningene kan finnes i Ørbeck (1986).

Tabell 2 angir de andeler som norske leveranser utgjorde av samlede overføringer innenfor hver av kategoriene bilateral, multi-bi og multilaterale bistand samt administrasjon. Vi ser at den bilaterale bistanden har langt høyere norske leveringsandeler enn hva multi-bi (som er spesifiserte midler til prosjekter administrert av internasjonale organisasjoner) og multilaterale bistand har. Dette er forsiktig naturlig, idet Norge har nær full kontroll med bruken av de bilaterale midlene, men nesten ingen kontroll med de multilaterale. En kan likevel merke seg at andelen norske leveranser i bilaterale bistand har avtatt endel fra en topp på ca. 60% i 1976, og fluktuert rundt 45% i den perioden vi her ser på. En bør også legge merke til at kommersielle norske leveranser til Verdensbanken og FN-organisasjonene her ikke er regnet inn i de norske leveranser som den multilaterale bistand gir opphav til, noe de ble i Strand (1980a). Det er mulig å argumentere for at disse burde vært med, det er i allfall vanlig å snakke om hvor mye Norge «får igjen» av sin multilaterale bistand, i form at slike leveranser. Uansett innebærer beregningsmetoden her at samlet

«prima-facie» -retur blir ca. 3 prosentpoeng lavere, enn hva den ville ha vært med bruk av beregningsmetoden i de refererte arbeider av Strand. Anslagene i tabell 2 er altså i denne henseende «konservative».

Vi ser at den norske leveringsandelen med denne beregningsmetoden har fluktuert rundt 30%, og at det er vanskelig å finne noen bestemt tendens i utviklingen av den. Ved å kjede disse tallene sammen med tilgjengelige tall for perioden 1974–80, i Strand (1986), finner vi likevel at det er en viss negativ trend i denne andelen. Forsvåd videt dette ikke være overraskende, på grunn av den raske økningen i bistandens omfang i denne perioden, uten noen tilsvarende økning i kapasiteten hos norske myndigheter, til å detaljadministrere bruken av midlene. Det er i en slik opptrapningsperiode antakelig fornuftig å vri bistanden i retning av aktivitet som er mindre ressurskrevende fra norsk side, for eksempel fra prosjektbistand over mot direkte finansiell støtte.

3. Virkningen av bistanden på norsk økonomi i 1985

En rekke faktorer må i prinsippet tas hensyn til når en skal forsøke å beregne virkningene av bistanden på norsk økonomi. Vi kan for det første skille mellom kortskiktige og langsiktige virkninger. De første er de som har betydning i direkte forbindelse med at bistan-

den ytes. De andre er de akkumulerte virkninger av tidligere års bistand, blant annet ved at den norske økonomiens struktur kan endres og at etterspørselen rettet mot Norge kan endres over tid. Langsiktige virkninger vil ikke bli omtalt her; en detaljert oversikt over ulike virkningstyper er gjort i Strand (1980a).

Selv på kort sikt er det mange forhold som må tas i betraktning. For det første vil kapasitetssituasjonen i norsk økonomi spille inn, spesielt situasjonen i de sektorer som leverer til u-hjelpe. Hvis det her er full kapasitetsutnyttelse og disse bedrifter uansett ville ha eksportert de samme varer, kan vi få en eksportfortengning der øvrig eksport reduseres med omrent samme beløp som bistandsleveransene. Hvis det derimot er ledig kapasitet i disse sektorene, kan vi få full eksportøkning og i tillegg multiplikatorvirkninger gjennom økte inntekter. For det andre har det betydning om de priser bistandsmyndighetene betaler til norske produsenter, er høyere enn de priser disse produsenter ellers kunne oppnå. For det trede må vi ta hensyn til hva slags mulige endringer i den generelle økonomiske politikken bistanden kan tenkes å forårsake, og hva virkningene av slike endringer vil bli (for eksempel av mottiltak for å redusere det underskudd i betalingsbalansen som bistanden bidrar til).

Tabell 2. «*Prima-facie*» -retur, som andel av de ulike bistandsformer, og totalt som andel av samlet bistand, 1981–85, %.

	1981	1982	1983	1984	1985
Bilateral.....	47,0	44,8	47,8	48,0	43,2
Multi-bi	12,0	10,7	13,6	12,1	12,0
Multilaterale	11,1	8,2	10,9	9,6	8,7
Administrasjon	81,7	74,7	70,6	81,5	80,2
Samlet	29,6	27,6	30,5	30,6	27,5

Tabell 3 angir virkninger av bistanden på enkelte makroøkonomiske hovedstørrelser i 1985, under noen svært forenklede forutsetninger, innenfor MODAG W-modellen. Her antas der for det første svært liten grad av eksportfortengning og at det er rom for betydelige multiplikatorvirkninger. Dessuten antas ingen overprising av norske u-hjelpsleveranser samt at myndighetene ikke setter inn mottiltak for å begrense betalingsbalansesforverringen.

Vi finner da at BNP øker med 26,3% av bistanden, altså med nesten like mye som samlede norske leveranser av varer og tjenester til u-hjelpen. Vi finner dessuten at innenlandsk bruk av varer og tjenester faktisk øker med nesten like mye idet importen også går kraftig opp.

En konsekvens av dette er at forverringen i betalingsbalansen utgjør nesten hele bistandens størrelse. Som følge av at innenlandske anvendelser øker er imidlertid netto belastning av u-hjelpen på norsk økonomi mindre, ca. 70% av samlet bistand.

Det er altså tilsynelatende slik at bistanden i 1985 nesten i sin helhet belastet betalingsbalansen. Til sammenlikning ligger betalingsbalansebelastningen for årene 1974–80 i området 50–70%, etter beregningene i Strand (1980a). Der var det imidlertid bygget inn politikkreaksjoner fra myndighetene, som siktet

Tabell 3. Beregnede endringer ved hjelp av MODAG, for makroøkonomiske hovedstørrelser i 1985, som følge av norsk u-hjelp. Mill. kr. og % av samlet bistand.

	Mill. kr.	% av bistand
BNP	1 303	26,3
+ Import	871	17,6
= Innel. anvendelser	1 265	25,5
+ Eksport	909	18,4
Forverret bet. bal.	4 742	95,7
- Økt innlev. anv.	1 265	25,5
= Netto belastning av u-hjelpen :....	3 477	70,2

på å motvirke den betalingsbalanseforverringen bistanden førte med seg, noe som jo mangler i MODAG-beregningene her. Det er også grunn til å stille spørsmålstegn ved om antakelsene i MODAG om muligheter for produksjonsøkninger, er realistiske. Som nevnt antas det der liten grad av eksportforetak i 1985. Økningene i BNP og i innenlandsk ressursanvendelse kan derfor begge være noe overvurdert i beregningene i tabell 3.

4. Konklusjon

De resultater som er presentert her tyder på at andelen av norske leveranser i norsk u-hjelp har stabilisert seg rundt 30%, etter å ha ligget noe høyere på 70-tallet. Om en slik andel er lavere eller høyere enn hva som er ønskelig, er det vanskelig å si noe generelt om. Vi mener vel dog at lite skulle tale imot en viss forsiktig økning i denne andelen. I allfall i det bilaterale samarbeid bør jo Norge med fordel kunne yte bistand på områder der vi har betydelig ekspertise, og der det vil være naturlig å trekke inn norsk næringsliv

som leverandører. Dette forutsetter imidlertid en forsvarlig administrasjon av bistanden, både her i Norge, og rundt i samarbeidslandene. Det er mulig at dette i tilfelle vil måtte tilsi en viss økning i administrasjonens omfang.

For de samlede virknings av bistanden på norsk økonomi er beregningene mindre sikre. Det kan imidlertid synes å følge en betydelig belastning på betalingsbalansen fra bistanden, mens vi alt i alt «får noe tilbake» ved at BNP øker når vare- og tjenesteleveransene øker.

Som argumentert i Strand (1986) er det imidlertid mye som tyder på at man på lang sikt vil måtte regne praktisk talt hele bistanden som en utgift for Norge, som følges av vridninger i næringsstrukturen på lang sikt. Det er to hovedfaktorer som kan motvirke dette. For det første er det ikke helt utenkelig at norske leveranser til bistanden kan brukes aktivt som ledd i motkonjunktur- eller strukturpolitikk, samtidig med at bistanden er av full verdi for mottaker. For det andre kan norske bistandslever-

ranser ha en markedsføringseffekt som gjør norske bedrifter kjent i utlandet, og bedre skikket til å ta på seg andre oppdrag. I så fall kan det være ønskelig med en viss forsiktig økning i den norske leveringsandelen til u-hjelpen. Denne bør komme i stand ikke ved at norske bedrifter skal «foretrekkes», men ved at aktiviteten vris i retning av sektorer der norsk næringsliv er konkurransedyktig.

REFERANSER

- Strand, Jon (1980a): Utviklingshjelpen og norsk økonomi i 1970-årene. Rapport nr. 30/80, Institutt for fredsforskning, Oslo.
 Strand, Jon (1980b): Virkningen av utviklingshjelpen på norsk økonomi. Sosialøkonomien, nr. 1, 13–19.
 Strand, Jon (1986): Bistandspolitikken og norsk økonomi: Noen utviklingslinjer. Tidsskrift for samfunnsforskning, 27, 175–194.
 Ørbeck, Morten (1986): Utviklingshjelgens virkninger på norsk økonomi. Departementet for utviklingshjelp, Oslo.

Mangler du Sosialøkonomen 1958–1970?

Ring
 Sigurd Ellingsen
 tlf. 02-53 29 90

Aktuell kommentar:

Hvor går renten?

Det er en myte at rentenivået i Norge er så enestående høyt i internasjonal sammenheng, og man kan undres over den enorme interesse det er for renten i vårt land. Gjennom 1986 har Norges Bank tilført forretnings- og sparebankene svært mye likviditet slik at bankenes gjeld til Norges Bank har kommet opp i nesten 70 milliarder kroner. Renten på disse midler må bankene ta igjen overfor publikum. Økning i Norges Banks lånerente har derfor en betydelig skatteeffekt, og forsterker behovet for relativt høy rente på lån fra bankene. Hvis den økonomiske politikk blir vellykket og de internasjonale forhold gunstige slik at ny valutauro unngås (men dette er langt fra sikkert), kan et rentefall på ett prosentpoeng fra 1. til 4. kvartal i år være realistisk, og videre ned til 12–13 pst. i 1988.

AV
TOR HERSOUG*

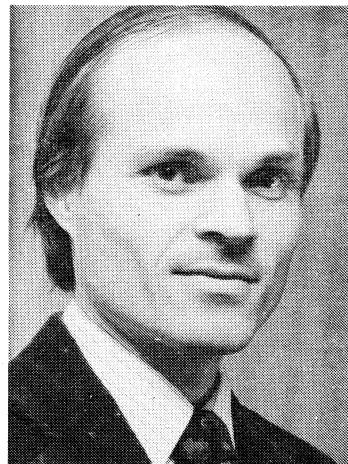
1. Norge i det internasjonale bildet

Få ting har i senere tid oppattet norsk samfunnsdebatt mer enn renten. Renten er nesten blitt det viktigste her i livet. Jeg tror dette er et relativt særnorsk fenomen. Renten er høy, javel, men den er ikke så kolossalt høy, og særlig ikke når man tar hensyn til inflasjonsraten. Det er en myte at det norske rentenivå

er så enestående høyt blant land det er naturlig å sammenligne seg med. Et par tabeller kan illustrere Norges internasjonale plassering. Det er ikke uten videre lett å foreta internasjonale rentesammenligninger fordi de verdipapirer man sammenligner ikke er like, fordi typiske løneformer varierer fra land til land, og fordi statistikken ikke alltid er pålitelig, men vi kan allikevel få et bilde.

Tabell 1 viser renten på statsobligasjoner av minst 5 års varighet i endel OECD-

land, og kilden er OECD. Realrentene er utregnet på grunnlag av tall for konsumprisutviklingen slik de er oppgitt av OECD. For enkelhets skyld er realrenten utregnet som nominell rente fratrukket prosentvis konsumprisstigning. Denne forenkling betyr intet for sammenligningen mellom land. Tallene viser at så sent som i tredje kvartal 1986 var det bare Sveits som hadde lavere realrente enn Norge! Renten på 12,8 pst. for Norge i tredje kvartal i fjor var imid-

Tor Hersoug

lertid ca. 3/4 pst under markedsrenten i annenhåndsmarkedet. Da det statslån denne renten referer seg til, ble utlagt, var det Norges Bank som måtte kjøpe nesten alt. Da Norges Bank prøvde å stille kjøps- og salgskurser på statsobligasjoner som tilsvarte rentenivået på 12,8 pst., ble det et stort tilbud av slike obligasjoner som Norges Bank måtte overta. Etter kort tid justerte derfor Norges Bank kjøps- og salgskursene til det som tilsvarte markedsrenten. Den nominelle statsobligasjonsrenten for Norge i Tabell 1, bør derfor justeres litt opp, og da går selvfølgelig realrenten også litt opp. Norge taper da noen plasser i rankeringsrekkefølgen, men kommer av den grunnen ikke på noen måte ut av linje med gjennomsnittet for de land vi betrakter. Det som er ute av linje, er den norske inflasjonstakten. Rentesatsen for private og kommunale obligasjoner var førørig enda høyere fordi bankenes beholdning av slike inngår i beregningsgrunnlaget for primær- og tilleggsreservekravet.

Hvilke særegenheter som gjelder for andre land i forhold til statistikken, vet jeg intet om. Men i flere land spiller obligasjoner en langt større rolle i kreditmarkedet enn i Norge. Tabell 2 viser utlånsrenten i endel

Tabell 1. Rente på langsiktige statsobligasjoner

	Nominell rente					Realrente				
	1983	1984	1985	1986	III	1983	1984	1985	1986	III
Canada	12,0	11,7	10,1	9,5		6,1	7,4	6,1	5,3	
USA	11,4	11,2	9,6	8,1		8,3	7,8	6,1	6,8	
Japan	6,9	6,3	5,8	5,0		5,0	4,0	3,6	4,7	
Australia	13,7	13,7	15,0	14,1		3,6	9,7	8,3	5,3	
Belgia	11,9	11,6	9,6	7,4		4,2	5,3	4,7	6,6	
Danmark	12,8	13,9	10,0	11,0		5,6	7,2	5,2	7,5	
Finland	11,0	11,3	11,1	8,0		2,9	4,5	4,8	4,7	
Frankrike	14,0	11,9	11,2	7,7		4,4	4,5	5,4	5,6	
Vest-Tyskland	8,2	7,0	6,5	5,8		4,9	4,6	4,3	6,2	
Italia	17,7	14,5	13,7	10,4		-1,9	3,1	2,8	6,7	
Nederland	8,5	7,4	7,0	6,0		5,8	4,1	4,7	6,6	
Norge	12,5	12,0	13,0	12,8		4,6	5,4	7,5	4,4	
Sverige	12,1	12,6	12,2	10,8	(86II)	3,1	7,3	5,2	7,0	(86II)
Sveits	4,5	4,6	4,4	4,2		1,5	1,7	1,0	3,6	
Storbritannia ...	9,9	10,0	9,9	10,2		5,2	5,3	3,6	7,8	

Kilde: OECD, Main Economic Indicators, December 1986. Realrenten er beregnet som nominell rente fratrukket prosentvis vekst i konsumpriser.

* Tor Hersoug er cand.oecn fra 1971. Han har vært førsteamauensis ved Sosialøkonomisk institutt, og arbeider nå i Den norske Bankforening. Første april tiltrer han et professorat i samfunnsøkonomi ved Norges Tekniske Høyskole.

Tabell 2. Utlånsrenter

	Nominell rente				Realrente			
	1984	1985	1986	III	1984	1985	1986	III
USA	12,0	9,9	8,1		7,7	6,3	6,5	
Japan	6,7	6,5	6,0	(86II)	4,4	4,5	5,1	(86II)
Belgia	14,0	12,5	9,8		7,7	7,6	9,0	
Danmark	13,4	14,7			7,1	10,0		
Finland	10,5	10,4	9,1		3,4	4,5	5,8	
Frankrike	18,9	17,8	16,3	(86II)	11,5	12,0	13,9	(86II)
Vest-Tyskland	9,8	9,5	8,7		7,4	7,3	9,1	
Italia	22,2	21,1			11,4	11,9		
Nederland	8,9	9,3	8,9	(86II)	5,6	7,1	8,5	(86II)
Norge	13,7	13,5			7,4	7,8		
Sverige	15,5	16,7	14,4		7,5	9,3	10,2	
Sveits	5,5	5,4	5,5	(86II)	2,6	2,0	4,7	(86II)
Storbritannia	6,4	8,9			1,4	2,8		

Kilde: International financial Statistics, December 1986, IMF. Realrente er beregnet som nominell rente fratrukket prosentvis vekst i konsumprisen.

OECD-land. Kilden er International Financial Statistics (IMF) og realrenten er utregnet på grunnlag av konsumprisveksten oppgitt i samme publikasjon. Igjen er det mange land som kan oppvise høyere realrente enn Norge. Vi ser også at alle land det er tall for, har en høyere realrente i annet eller tredje kvartal i 1986 enn gjennomsnittlig i 1985. Inflasjonstakten har i disse landene falt betydelig ut-

over i 1986, mens utlånsrenten har beveget seg noe langsommere nedover.

La oss se litt nærmere på utviklingen i Norge. Tabell 3 viser utlånsrentenivået både reelt og nominelt gjennom de senere år. Rentenivået for kvartalene er utregnet ved å ta nominell rente og trekke fra prosentvis vekst i konsumprisindeksen fra samme kvartal året før. På grunn av stigningen i inflasjonstakten

etter devalueringen i fjor, er ikke realrenten vesentlig høyere nå enn i 1984.

2. Særnorsk debatt om renten

Mot den internasjonale bakgrunn kan man undres over hvorfor renteutviklingen i Norge er blitt et så opphetet tema. Enda mer forunderlig blir det når – som det er gjentatt til det kjedsmellelig – at de norske skatteregler behandler gjeldsrenter gunstigere enn i nesten alle andre industriland. Og skattebegunstigelsen gjelder ikke bare husholdninger; også næringslivets kapitalutgifter «subsidiert» sterkt gjennom gunstige fradragssregler, fremføringsregler osv. Har vi da noe å klage over sammenlignet med hva folk i andre land blir utsatt for av reelle rentebelastninger i kortere eller lengre tid?

Det er sikkert mange grunner til den norske særinteressen for rentenivået. Rentenivået har vært gjort til en politisk målvariabel i større grad enn i de fleste andre land. Flere politiske partier har hatt som erklært målsetting å få ned renten. Det har vært et hovedkrav fra det nåværende regje-

ringsparti mens det var i opposisjon. Etter at det kom i regjeringsposisjon har det også stadig gjentatt at renten nok skal bli lavere om en stund. (I paranteses bemerket har det alltid vært et tankekors for meg at enkelte politiske partier har vært så opptatt av å ha et lavt rentenivå. De fordelingsmessige virkninger er uklare – for å si det forsiktig. Lav rente bidrar også til lavt avkastningskrav på investeringer og er trolig medansvarlig for at vi nasjonaløkonomisk har fått såpass lav avkastning på vårt store investeringsvolum.) Det nåværende regjeringsparti ser imidlertid ut til å ha avfunnet seg med at rentemålsettingen i praksis nå må vike for andre målsetninger som hensynet til stabil valutakurs, dempet inflasjon og tilstramming av innenlandsk etterspørsel.

Denne erkjennelse er kommet sent i Norge. I mange andre land har man i lengre tid ansett renten som et kreditpolitisk instrument og akseptert svingninger i rentenivået. Norge har en lang tradisjon med regulert lav rente. Den såkalte renteerklaeringen – som riktignok var en noe løs form for renteregulering – ble ikke opphevet før i september 1985. Vi har derfor hatt kort tid til å venne oss til fri rentetilpasning. Og i den tiden rentefastsettelsen har vært fri, har renten bare beveget seg oppover helt til det aller siste. Disse forhold har nok vært medvirkende til at renteutviklingen har fått så enormt mye oppmerksomhet.

3. Politisk behov for høy rente

Gjennom det foregående er renteutviklingen gitt et kortfattet internasjonal og nærhistorisk perspektiv. Vårt neste spørsmål er hvilke faktorer som vil bli bestemmende for renteutviklingen

Tabell 3.: Gjennomsnittlig rente på lån fra forretnings- og sparebanker i Norge.

	Nominell rente	Realrente
1975	9,7	-1,9
1976	9,9	0,7
1977	10,2	1,2
1978	12,0	3,8
1979	12,1	7,3
1980	13,2	2,3
1981	13,7	0,1
1982	14,5	3,2
1983	14,5	6,0
1984	14,3	8,1
1984 IV	13,3	7,3
1985 IV	13,4	7,7
1986 II	14,7	8,7
1986 III	15,1	7,1
1987 I anslag	15,3	5,6
1987 anslag	14,8	6,3

Kilde: For årene 1975–86 penger og kredit, Norges Bank. Tallene for 1984 IV og 1985 IV er beregnet på grunnlag av årsrentestatistikken. Visse omregninger er gjort slik at tallene for 1984 og 1984 IV ikke er helt sammenlignbare. Tallene for 1986 II og III er fra den nye kvartalsrentestatistikken. Kvartalstallene er effektiv rente ved utgangen av kvartalet.

både i 1987 og videre i tiden fremover.

Jeg skrev i et notat utgitt av Den norske Bankforening («Økonomiske utsikter på mellomlang sikt – myndighetenes utfordringer, Notat nr. 4/85) datert 20. november 1985 at «Den finanspolitiske utvikling vil gi høy offentlig etterspørsel og samtidig gi grunnlag for relativt sterkt utvikling i disponibel inntekt i privat sektor med derav følgende høy privat etterspørsel. Samlet etterspørsel vil derfor kunne bli relativt stor og politikerne vil da trolig føle behov for å dempe den private etterspørsel gjennom kreditpolitikken for derved å dempe inflasjonsutviklingen og forverringen i Fastlands-Norges handelsbalanse. Gjennom kreditpolitikken kan en demping av privat lånebasert etterspørsel finne sted ved økning i rentenivået ... (det vil) være et politikerbestemt behov for å holde rentenivået høyt.»

Siden den gang har utlånsrentenivået økt med ca. 2 prosentenheter, men realrentenivået har gått litt ned. Notatet ble skrevet før oljeprisfallet så utsiktene har endret seg adskillig siden den gang. Men hovedpoengen i sitatet ovenfor anser jeg fortsatt som like gyldig. Selv om et høyt rentenivå er politisk belastende, og selv om man må svegle i seg tidligere løfter, er det – når lav-rentepolitikken først er oppgitt – enda med politisk belastende (iallfall på kort sikt) å stramme inn finanspolitikken så mye at vi kan ha et lavt rentenivå. Utviklingen hittil synes jeg har bekreftet dette. Jeg tror disse forhold vil gjelde mer eller mindre uansett hvilken regjering som sitter ved makten. Derfor mener jeg fortsatt at vi kommer til å ha et relativt høyt rentenivå i årene fremover. Men lavere inflasjonsrate vil selvfølgelig kunne gi lavere nominelt rentenivå.

4. Bankenes gjeld til Norges Bank

La oss nå se mer konkret på enkelte effekter av renteendringer. Gjennom 1986 skjedde det en viktig utvikling. Bankenes lån fra Norges Bank økte kolossal. Frem til utgangen av 1985 varierer forretnings- og sparebankenes samlede lån fra Norges Bank mellom 0 og 10 milliarder kroner. I begynnelsen av 1987 er den samlede tilførsel fra Norges Bank kommet opp i nær 70 milliarder kroner. Grunnen til denne utviklingen henger sammen med utviklingen i Norges driftsbalanse overfor utlandet. Den sterke økning i publikums nettoutgifter til utlandet er ikke blitt kompensert ved at publikum har foretatt tilstrekkelige låneopptak direkte fra utlandet. Statlige transaksjoner har også bidratt vesentlig til å trekke likviditet ut av banksystemet. Bankenes utlån til publikum har derfor ikke kommet tilbake i form av innskudd i tilstrekkelig grad.

Hvis Norges Bank ikke skulle ha tilført bankene denne likviditet, ville bankenes tilbud av lån blitt langt mindre og markeds- etterspørselen etter lån ville ha drevet rentenivået meget betydelig opp. Det har myndighetene ikke ønsket, og har i stedet valgt å tilføre penger til bankene.

Det er lite sannsynlig at bankenes lån i Norges Bank reduseres vesentlig gjennom 1987. Tvertimot, det er ikke usannsynlig at de kan øke. Bankenes likviditsbehov i forbindelse med primærreservekravet og tilleggsreservekravet vil øke utover året. Hvis utlånsveksten fra bankene i 1987 blir som forutsatt i nasjonal- budsjettet, vil likviditsbehovet av denne grunn bli omrent 3 ½ milliarder kroner høyere ved utgangen av året. Med en utlånsvekst på f.eks. 30 milliarder kroner blir økningen i likviditsbehovet omrent dobbelt

så stort, med mindre regjeringen finner å ville redusere primær- og tilleggsreservekravet.

Underskuddet på driftsbalanse i 1987 ventes å bli av samme størrelsesorden som i fjor. Statlige transaksjoner er ventet å trekke inn likviditet for ca. 10 milliarder kroner. Publikums direkte netto opplåning i utlandet må derfor tilsvare mer enn driftsbalanseunderskuddet i 1987 for at ikke bankene skal få ytterligere økt likviditsbehov. Bare det representerer en vesentlig adferdsendring hos publikum i forhold til 1986.

La oss gå ut fra at Norges Banks lån til bankene gjennom den automatiske låneadgang, obligasjonsrepoer og valutaswapper holder seg på 70 milliarder gjennom 1987. Renten på denne type tilførsel fastsetter Norges Bank. Renteutgiftene til disse lån i vid forstand må bankene dekke inn igjen gjennom sine egne utlånsrenter. Fra og med 16. februar er effektiv rente på Norges Banks lån til bankene 14,7 pst.

5. Inndragningseffekten overfor publikum av Norges Banks utlånsrente

i bankene omrent tilsvarer deres lån fra bankene, vil publikumssektorens disponibele inntekt ikke berøres av en generell renteoppgang. Økte rentutgifter vil motsvares av økte renteinntekter. Men når bankene er i netto gjeldsposisjon i forhold til Norges Bank, må en renteøkning på denne passivaposten innhentes gjennom en større rentemargin i forhold til publikum.

En prosentenhet høyere rente på 70 milliarder kroner tilsvarer 700 millioner kroner. Hvis vi tenker oss at denne ekstra belastning for bankene tas inn igjen bare i form av høyere utlånsrente

over det som er bankenes beregningsgrunnlag (279 milliarder kroner pr. 31.12.86), representerer det et tillegg i utlånsrenten på 0,25 prosentenheter. En toprosents økning i Norges Banks lånerente vil altså føre til en overvelting på en halv prosentenhets. Det betyr ikke at bankene ikke må sette opp renten mer enn 0,5 prosentenheter – for innskuddsrentene vil også bevege seg oppover, særlig innskudd på sær- vilkår.

I den grad økning i Norges Banks lånerente trekker med seg obligasjonsrenten oppover, synker kurset på obligasjoner, og bankene får et urealistisk kurstap på sine obligasjonsbeholdninger. I den grad de også prøver å dekke inn det over rentemarginen i forhold til publikum, blir inndragningseffekten av økning i Norges Banks lånerente enda større. Vi ser imidlertid bort fra denne mulige effekt i regneksemplene her.

Pr. 30. september 1986 utgjorde bankenes lån til lønnstagere ganske nøyaktig 50 pst. av bankenes beregningsgrunnlag for tilleggsreservekravet. La oss ut fra dette anta at halvparten av bankenes marginale innlåningsomkostninger i forhold til Norges Bank overveltes på lønnstagersektoren. Det betyr 350 millioner kroner på årsbasis pr. prosentenhet av lånerenten i Norges Bank.

Renteutgifter er fradragbare i nettoinntekten ved skatteligningen. Hvis gjennomsnittlig relevant marginalsattesats f.eks. er opp mot 35 pst., blir inndragningen i disponibel inntekt for lønnstagere 230 millioner kroner pr. prosentenhet av Norges Banks utlånsrente.

To prosentenheters økning i Norges Banks rentesats inndrar altså innpå en halv milliard i disponibel inntekt for lønnstagere på årsbasis. Det er intet ubety-

delig beløp og vil klart bidra til redusert privat konsum. Hvis belastningen rammer netto låntagere i større grad enn netto innskuddshavere, og de førstnevnte har større marginal konsumtilbøyelighet, blir effekten desto sterkere. I tillegg kommer altså inndragningseffekten på øvrige norske sektorer som er minst like stor som innstramningen i lønnstagernes disponibele inntekter.

En generell renteøkning har en substitusjonseffekt ved at lån blir dyrere og finanssparing mer lønnsomt. Det stimulerer til å utsette forbruk og realinvestering. I tillegg viser altså ovenstående analyse at en renteøkning styrt gjennom Norges Banks utlånsrente også har en markert samlet inntektseffekt på grunn av bankenes gjeld til Norges Bank.

Det er meget vanskelig å anslå størrelsen på substitusjonseffekten fordi bankenes utlånsrenter i så lang tid har vært regulert slik at det har vært overskuddsetter-spørrelset etter kredit. Norsk økonomi har kanskje ennå ikke ordentlig funnet sin likevekt i forhold til fri rentedannelse. Uansett har man i alle fall lite empirisk belegg for at substitusjonseffekten er særlig sterk. Inntektseffekten av renteendring nå skulle det imidlertid være liten twil om betydningen av. Økningen i Norges Banks lånerente virker som en avgift på lån. I en situasjon hvor man ønsker å stramme til etterspørrelsen i økonomien, er høyt rentenivå et mulig virkemiddel som alternativ til større vekt på finanspolitisk innstramning. En annen sak er at det som innstramningstiltak kan ramme ganske ulikt og tilfeldig.

Den nye situasjon med en vesentlig inntektseffekt i tillegg til substitusjonseffekten av renteøkninger, bidrar trolig positivt til politi-

kernes vurdering av at kreditt-tilstramninger er et godt alternativ til større vekt på finanspolitisk tilstramning. Dette bestyrker troen på et relativt høyt rentenivå i tiden fremover.

6. Spareraten

Det blir rom for lavere rentenivå hvis innenlandske etterspørrelser avdempes vesentlig slik at driftsbalanse bedres merkbart. Privat konsum er den største etterspørrelsens komponenten, og det ligger an til – for første gang siden 1978 – at det private konsum skal falle i 1987. Svært få venter at konsumet skal synke så mye at husholdningenes sparerate skal komme opp igjen til det nivå den hadde i 1984 og årene før det. De fleste som arbeider med prognosene har antatt at spareren blir liggende ikke så langt fra null, kanskje litt negativ, men noe opp fra spareren i 1986.

Det er ikke utenkelig at husholdningenes sparerate vil holde seg lav i noen år fremover. Liberaliseringen på kreditmarkedet vil isåfall ha bidratt til det. Ett moment er at det ikke lenger er viktig å opparbeide seg lånerett i en bank ved oppsparing på forhånd gjennom ulike typer sparelånskonti. Bankene er nå også i større grad villige til å yte lån med lengre nedbetaingstid. I perioder med streng regulering av kreditteksten, var bankene interesserte i rask nedbetalning for å kunne gi lån til flere nye kunder senere. Siden avdrag er en måte å spare på, har dette trolig presset spareren høyere enn det husholdningenes frie valg ville ha til sagt.

De aller fleste nordmenn må få sin kjøpekraft redusert i tiden fremover før Norges driftsregnskap i forhold til utlandet bringes i balanse. Det i seg selv vil neppe bidra til høyere sparerate, snarere tvert imot.

Den økende arbeidsledighet og økonomiske usikkerhet som kan komme til å følge med, kan imidlertid tenkes å bidra til det.

7. Skattesystemet

Regjeringen og andre har lagt stor vekt på argumentet om at omlegging av skattesystemet vil gi lavere rentenivå. Endring av skattesystemet fremholdes nærmest som en nødvendig og tilstrekkelig betingelse for å få styring over kreditmarkedet. Det er uklart hva et godt styrt kreditmarked skal være, men det synes iallfall å være klart at man ønsker både lavere rente og langsommere vekst i kredittvolumet enn det vi nå har hatt.

Omleggingen til økt bruttobeskattning som gjelder for 1987 ser foreløpig ikke ut til å ha hatt nevneverdig innflytelse på renteutviklingen. Hensynet til kreditmarkedet kan selvfølgelig være et hendig argument i skattedebatten, men etter mitt skjønn er virkningene av ytterligere skatteomlegging – innenfor realistiske muligheter – sterkt overvurdert. En ren skatteomlegging i den forstand at skatteprovenyet er uendret og noen må betale mer skatt og noen mindre, bidrar neppe til vesentlig lavere konsum. Etter intensionen skal det være en inntektsoverføring fra de med høy inntekt til de med lav inntekt. Vanligvis pleier man jo å regne med at de med lavere inntekt har høyere marginal konsumtilbøyelighet. Men det er jo nettopp lavere konsum (og evt. boliginvesteringer) som må være poenget – for at det skal bli rom for rentereduksjon, ikke at det brutto evt. blir tatt opp mindre lån.

Virkningen av overgangen til økt bruttoskatt i 1987 på reell rentebelastning avhenger av marginalskatten og høyden på lånerenten. Man kan imidlertid si at

rentebelastningen på grunn av skatteendringene tilsvarer en nominell renteøkning på mellom 1,3 pst. og 2,3 pst. med uendret marginalskatt. Dette intervallet dekker de aller fleste. Det er ingen twil om i hvilken retning denne omlegging virker. Men hvor mye det betyr for samlet låneetterspørrelse og husholdningenes sparerate er høyst usikkert. Man må huske på at de med store lån (og normalt høy inntekt) må betale mer skatt. Dette kommer de med små lån (og normalt lav inntekt) til gode i form av lavere skatt for dem – sålenge det er snakk om en ren skatteomlegging. De med lavere inntekt vil da se seg i stand til å opppta større lån og redusere sin sparerate.

Jeg har derfor ikke så sterkt tro på substitusjons-effektens styrke av skatteomleggingen. Derimot har jeg tro på reduksjon i privat konsum utfra skattenes betydning for reduksjon i disponibel inntekt i 1987. Det henger sammen med at man regnet med at skattennivået på grunn av omleggingen til økt bruttoskatt ville være uendret hvis års-lønnsveksten stiger med 6,5 pst. Siden konsumprisindeksen er forventet å øke kraftigere, betyr det at uendret realinntekt vil skattlegges hardere. De med mer enn 6,5 pst. lønnsvekst får altså i gjennomsnitt økt skatt. Trolig blir de mange. I tillegg vedtok man en viss økning i skattetrykket.

Forørig bidrar også sterkt fall i husholdningenes netto renteinntekter til lavere disponibel inntekt. Dette skyldes ikke primært høyere rentenivå, men at husholdningenes netto finansformue er vesentlig nedbygget.

8. Renteutviklingen i 1987

Jeg har nederst i tabell 3 dristet meg til å gi konkrete

anslag for rentenivå i første kvartal 1987, og for 1987 som helhet, både nominelt og reelt. Den konsumprisbane som er lagt til grunn, gir 8,5 pst. vekst fra 1986 til 1987, og veksten over 12 måneder dupper såvidt under 7 pst. på slutten av året. Jeg har tenkt meg at nominell gjennomsnittlig utlånsrente kommer ned i 14,3 pst. ved årets utgang, dvs. en prosentenhets nedgang fra første kvartal. Det er all grunn til å understreke usikkerheten i anslagene. Ett moment som kan komme til å spille inn, er at folk forventer rentefall og av den grunn utsetter låneopptak. I såfall kan det fremskynde rentefallet noe. En vesentlig økning i oljeprisen ville virke i samme retning. I motsatt retning vil uro på valutamarkedet og ny devaluering virke. Anslaget for 1987 er basert på

at man unngår dette. Også det er usikkert. Den anslalte utvikling forutsetter at finanspolitikken tilstrammes nok, at lønnsutviklingen blir moderat, at privat konsum- og investeringsetterspørsel faller tilstrekkelig, at eksport av tradisjonelle varer holder seg godt nok opp, osv. Det er mye som skal klaffe for at man greier seg gjennom året uten valutauro.

Det synes å være erfaring både fra Norge og andre land at inflasjonstakten svinger raskere enn rentenivået. Det betyr at i perioder med stigende inflasjonstakt faller realrenten, mens det motsatte skjer i perioder med fallende inflasjonstakt. Derfor ventes realrenten å være større i fjerde kvartal i år enn i første kvartal selv med en vellykket økonomisk politikk.

9. Renteutviklingen på mellomlangt sikt

Norge vil trolig ha underskudd på driftsregnskapet i flere år fremover. Det betyr at det må lånes stadig mer inn fra utlandet. Politikken i Norge går ut på at låneoppbakket i hovedsak foretas av publikum direkte, og ikke av staten. Sålenge vi har underskudd på driftsregnskapet og høyere lønns- og prisvekst enn våre handelspartner, står vi potensielt i fare for å devaluere. For at norske bedrifter skal ønske å låne utenlands istedenfor på det norske kreditmarked, må derfor rentenivået være tilstrekkelig mye høyere enn i utlandet. Jo mer innenlandsk bruk av varer og tjenester strammes inn, desto raskere vil driftsbalanseen rettes opp og desto raskere bringes pris- og omkostningsutviklingen på linje med handelspart-

nerne. Høy rente er ett av virkemidlene her, ved siden av det viktigste, som er finanspolitikken. Jo sterker tilstramningen er, desto større tiltro får også kronens internasjonale verdi, og behovet for renteforskjell mellom Norge og utlandet avtar. Renten fremover vil derfor inngå i en balanse mellom rentens egen innstramningseffekt, finanspolitikken og tiltroen til valutakursen.

I 1988 kan vi kanskje få en prisstigning ned mot 6 pst. (igjen med det sterke forbehold at den økonomiske politikk blir så vellykket, og den internasjonale utvikling så gunstig, at vi unngår devaluering). En realrente på 6,5 pst vil da kunne gi en nominell gjennomsnittlig utlånsrente i 1988 på 12–13 pst. De derpå følgende år anser jeg en realrente på rundt 6 pst. som mest sannsynlig.

NORGES BANKS FOND TIL ØKONOMISK FORSKNING

I samsvar med Fondets formål kan det i juni 1987 utdeles bidrag til forskning, især anvendt forskning, på det økonomiske området, herunder også studier i utlandet i forbindelse med spesielle forskningsoppgaver. Det kan også ytes bidrag til dekning av utgifter i forbindelse med gjesteforedrag og -forelesninger innenfor det økonomiske fagområdet og for deltagelse i internasjonale forskningskonferanser. Bidrag gis ikke til rene utdanningsformål.

Søknadsskjema kan en få ved å henvende seg til:

Norges Banks fond til økonomisk forskning
Postboks 1179, Sentrum
0107 Oslo 1

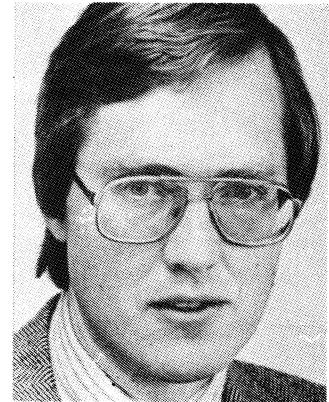
Tlf.: (02) 31 61 64

Søknadsfristen er 1. mai 1987.

Petter Jakob Bjerve
Formann

Ny formann i Sosialøkonomenes Forening:

Etterutdanning i administrasjonen og ledelse for sosialøkonomer

John L. Rogne intervjuet av Sofie Mathiassen

Norske Sosialøkonomers Forening har fått nytt navn og ny formann. Foreningen heter nå bare Sosialøkonomenes Forening og formannen heter John Leidulv Rogne. Han synes foreningen er så veldrevet at det nye styrets oppgave hovedsaklig vil bestå i entreprenørskap og nytekning. Rogne vil satse mer på etterutdanning, spesielt innenfor administrasjon og ledelse. Han ser det som sin viktigste oppgave å være brobygger mellom forskningsmiljøene og sosialøkonomer som jobber andre steder.

Foreningens nye formann er 37 år og tok sin cand.oeccon-eksamen i 1976. Han jobbet to år i Statistisk Sentralbyrå før han begynte i Norges Industri-forbund hvor han nå er avdelingssjef i økonomisk-politisk avdeling.

Rogne ser kursvirksomheten som en av foreningens viktigste oppgaver. Den skal bidra til at sosialøkonomer er oppdatert på viktige fagområder. Han understreker at foreningen her må være markedsorientert.

– Er det noen spesielle og nye områder dere vil satse på?

– Ja vi vil satse sterkt på å gi et etterutdanningstilbud innenfor administrasjon og ledelse. Her tror jeg det er et stort udekke behov blant sosialøkonomer. Sosialøkonomene er en relativt liten gruppe, men de har gjort seg sterkt gjeldende i ledende stillinger. Det gis imidlertid ingen grunnutdannelse i administrasjon og ledelse på Universitetet. Her har vi et handikap i forhold til siviløkonomene. Det vil vi nå forsøke å gjøre noe med.

Rogne ønsker også å forbedre informasjonen til medlemmene. Han vil starte

en ordning med medlemsbrev som skal sendes ut med relativt jevne mellomrom. Det skal gi informasjon som det ikke er naturlig å ta med i Sosialøkonomien. Det skal orientere om aktiviteter i foreningen og blant foreningens medlemmer. Rogne understreker igjen at foreningen gjerne vil være markedsorientert og han er åpen for impulser fra medlemmene.

– Hva med utformingen av studiet?

– Jeg tror at hvis vi skal kunne løse rekrutteringsproblemer ved studiet, må vi vise at sosialøkonomer kan gjøre nytte for seg og at det finnes karrieremuligheter for dem som velger dette studiet. Jeg tror vi kan gjøre studiet mer interessant ved å utvide nedslagsfeltet for Sosialøkonomer. Det vil i så fall også rettferdigjøre større midler til forskningsarbeidet på Universitetet. Hittil har vi satset for ensidig mot å kvalifisere for forskning.

Denne situasjonen kunne bedres ved at mulighetene for spesialisering i mer utradisjonelle retninger økes. Hittil har det for eksempel blitt lagt veldig stor vekt på statistikkundervisningen, mens områder som

finans, bank, konjunkturovervåkning og markedsovervåkning nærmest er blitt fullstendig neglisjert.

Jeg synes sosialøkonomene fra Bergen har gitt mange positive impulser til miljøet. De har vist at man kan utdanne folk som er faglig fullt på høyde med Oslo selv om de har større grad av faglig spesialisering.

Jeg håper på sterkere markedsorientering i utdannelsen slik at sosialøkonomer kan gjøre seg gjeldende i flere miljøer enn typiske forskningsmiljøer og departementer. Vi har mye å gi også utenfor disse miljøene.

– Hva ser du som den viktigste oppgaven for Sosialøkonomenes Forening?

– Vår viktigste oppgave vil være å bygge bro mellom forskningsmiljøene og sosialøkonomer utenfor. Dessuten må vi sørge for at sosialøkonomene kommer på banen. Vi må vise hva sosialøkonomer har å tilby og markedsføre den kompetanse som ligger i miljøene. Dessuten må forskningsmiljøene ta utfordringerne som ligger i dagens økonomiske problemer i Norge. De må velge ar-

beidsoppgaver som så langt som mulig gir svar på de problemer politikerne er nødt til å ta stilling til.

– Du er sterkt optatt av markedsorientering?

– Ja, Sosialøkonomene må ta markedsorienteringen mer alvorlig. Vi er for ensidig vinklet mot forskning. Det er ikke noe galt i det i seg selv, men volumet i markedet er for lite. Hvis volumet skal opp, må vi innrette oss bedre. Hvis vi viser at vi virkelig kan bidra, vil vi få større midler – også til forskning. Vi har ikke lyktes godt nok når det gjelder å markedsføre oss.

Det er viktig at sosialøkonomer er til stede i næringslivet generelt og ikke bare i de tradisjonelle fagmiljøene. Vi har mye å bidra med. Dessuten er det lettere å selge sosialøkonomisk forskning til miljøer hvor det allerede er sosialøkonomer fra før.

Rogne forteller også at nå skal Sosialøkonomenes Forening få et internasjonalt tilsnitt. Foreningen skal overta de internasjonale forpliktelserne som hittil har ligget under Statsøkonomisk Forening. Foreningen har tidligere ikke vært aktiv når det gjelder samarbeid med foreninger i andre land. Han ser det også som naturlig at Statsøkonomisk Forening etterhvert funzionere med Sosialøkonomenes Forening og at tidsskriftet deres inngår i Sosialøkonomien.

NORSK LÆRERLAG

er en fagorganisasjon for ca. 60 000 lærere og førskolelærere i grunnskolen og barnehagen, organisert gjennom 22 fylkeslag og 466 lokallag. Norsk Lærerlag opptrer som en hovedsammenslutning på statssektoren og som en av de største organisasjoner på kommunesekturen.

Norsk Lærerlags sekretariat har ca. 75 ansatte.

ØKONOM I NORSK LÆRERLAG

I Norsk Lærerlags sekretariat er det ledig stilling for økonom tilknyttet lønns- og forhandlingsavdelingen.

Lønns- og forhandlingsavdelingen forbereder saker for landsstyret vedrørende lønns- og arbeidsforhold for alle medlemmer, ivaretar sekretærfunksjonen for lønnskomiteen, utarbeider materiale til bruk for organisasjonens forhandlinger, deltar i forhandlingene og yter service overfor medlemmer vedrørende deres lønns- og arbeidsvilkår. Arbeidsoppgavene i avdelingen deles mellom saksbehandlerne etter kvalifikasjoner, interesser og forutsetninger hos den enkelte.

Vi søker nå etter en medarbeider som kan gå inn i arbeidet med tekniske beregninger og vurderinger i forbindelse med tariffoppkjør og generelle samfunnsøkonomiske spørsmål.

Det er nødvendig at den som tilsettes kan bruke både bokmål og nynorsk i skriftlig framstilling.

Lønn i ltr. 24–29 på statens lønnsregulativ.

Fri pensjons- og forsikringsordning.

5 ukers ferie pr. år.

Kontortid: Kl. 08.00 – 15.30
Kl. 08.00 – 15.00 (sommer)

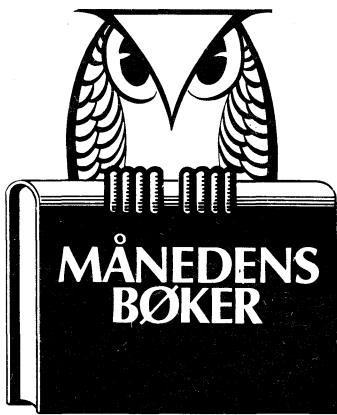
Fleksitidsordning.

Den som tilsettes må regne med noe reisevirksomhet og deltaking i møter og kurs, slik at det blir noe uregelmessig arbeidstid.

Nærmore opplysninger ved henvendelse til avdelingssjef Annfinn Nossum på tlf. 02-41 58 75.

**Søknad med atester og referanser
sendes innen 30. mars 1987 til
Norsk Lærerlag,
Rosenkrantzgt. 15, 0160 OSLO 1.**

Utfordringene i arbeidsmarkedet

KNUT ARILD LARSEN
Hindringer for full sysselsetting, Universitetsforlaget 1986. Pris: kr. 120,-.

De siste 6–8 årene har vært preget av en viss forskyning av den økonomiske debatten i Norge, fra ren makroøkonomisk stabiliseringspolitikk til mer vekt på mikroøkonomiske tiltak og markedenes funksjonsmåte. Renteutvalget (NOU 1980:4) startet opp en gjennomgang av virkemidlene i penge- og kredittpolitiken. Noen tilsvarende gjennomgang av arbeidsmarkedet har vi ikke fått. Ulike årganger av nasjonalbudsjettet skulle imidlertid vise at en også for arbeidsmarkedet har vært mer opptatt av svakheter i selve arbeidsmarkedets virkemåte. Dette har ført til en klarere erkjennelse av at makroøkonomisk politikk må suppleres av mikroøkonomiske tiltak for å være effektiv.

En del av problemstillingene som knytter seg til arbeidsmarkedets virkemåte ble satt på forskningskartet under NAVF-programmet «Arbeid i 80-åra». Noen bred og sammenfattende fremstilling av problem og resultater fra dette programmet har jeg ennå ikke sett. Knut Arild Larsens bok «Hindringer for full sysselsetting» har sitt utgangs-

punkt i dette programmet. Den gir en prinsipiell drøfting av hvilke formål vi ønsker å tilfredsstille gjennom deltakelse i lønnet arbeid og hvordan de funksjonene arbeidsmarkedet da får, påvirker mulighetene for å holde full sysselsetting.

Knut Arild Larsen har i flere sammenhenger vist at han klarer å gi konkret innhold til de mer abstrakte begreper økonomer bruker for å karakterisere arbeidsmarkedet. Mest ekstremt bruker makroøkonomen bare ett tall: «natural rate of unemployment», for å karakterisere arbeidsmarkedets virkemåte. Tilsvarende brukes ofte enkle begrep som «real wage gap» og «NAIRU» (non-accelerating inflation rate of unemployment) for å dimensjonere kravet til tilpassingen i arbeidsmarkedet når økonomien er i ubalanse, jfr. Klau og Mittelstädt (1986). Han har også vist, f.eks. sammen med Tom Colbjørnsen, at han klarer å integrere andre faggruppens tilnærming innenfor en økonomisk analyse, jfr. Colbjørnsen og Larsen (1985). Så er også i stor grad tilfelle denne gangen. Derfor er denne boka interessant, spesielt som en drøfting av den enkelte arbeidstakers og den enkelte bedrifts tilpasning i arbeidsmarkedet. Derimot brukes det noe lite plass på å markere de begrensninger økonomiske forhold setter for utviklingen i arbeidsmarkedet. Jeg vil anta – med alle sosialøkonomens fordommer overfor andre – at boken er noe mer vanskelig tilgjengelig for faggrupper med en annen tilnærming enn sosialøkonomenes. I alle fall er jeg ikke sikker på at de ulike faggrupper vil komme

ut med samme konklusjoner om hva som er de store problemene i arbeidsmarkedet.

Hva finner man så i boka? Etter et sammendrag i kapittel 1 klarlegger kapittel 2 kort utfordringene for den økonomiske politikken generelt og arbeidsmarkeds-politikken spesielt. Problemstillingene er kjente: Med trendmessig utvikling i yrkesfrekvenser vil full sysselsetting kreve en netto økning på 430 000 syssel-sattexk personer fra 1980 til 2000. Men forholdet er mer innfløkt enn som så. 560 000 personer av 1 950 000 sys-selsatte i 1980 vil være ute av arbeidsstyrken før år 2000. Utfordringen er altså å skaffe «riktig» arbeidsplass til 1 million nykommere – og få til opptil flere jobbskifter for de 1,4 mill. som er i arbeid både i 1980 og 2000. Dette kan bare lykkes om vi tar i bruk ny teknologi minst like raskt som omverdenen og sikrer avsetning utenlands for (minst) 50% (inkl. olje) av det vi produserer. Blant hovedtemaene i boken er de krav til omstillinger og utdanningssystemer dette reiser.

Kapittel 3 tar så for seg de funksjoner inntektsgi-vende arbeid har i et arbeidsmarked som vårt: Det skal gi høyt materielt nivå (vi er produsenter), det skal gi økonomisk selvstendig-het, selvrespekt og sosial kontakt (vi er forbrukere). Avhengig av type funksjon kan en ha ulike typer arbeidsledighets-problemer. Dermed er grunnen lagt for en drøfting av hva slags ledighetsproblem de ulike «problemgrupper» har i dagens arbeidsmarked. Fokus i den politiske debatten er jo stort sett rettet mot de regi-strerte arbeidsledige og

personer på ulike former for tiltak og trygd. Tilnærmingen i boka sikrer en langt mer symmetrisk behandling og gir dermed like stor plass til grupper som er feilplasserte i arbeidslivet, undersysselsatte m.v. Produsent-tilnærmingen legger større vekt på problemene knyttet til undersysselsetting og feil-plassering. Forbruker-tilnærmingen gir et nokså vidt ledighetsbegrep i forhold til det vi er vant til, siden det tar med grupper som mer hypotetisk – på et annet arbeidsmarked enn det aktuelle – kunne ønske å ha arbeid.

Spørsmålet er så hvordan arbeidsmarkedet kanaliserer de ønsker om jobbvil-kår individene har, og hva den endelige tilpasning blir. Arbeidsmarkedets virkemåte er tema for kapittel 4. Hovedpoenget i dette ka-pittel blir en drøfting av hvordan tre sentrale ressurser på arbeidskraftsiden – kompetanse, motivasjon og samarbeidsvilje – påvirkes av bedriftens valg av lokali-sering og kapitalutstyr, rekrutterings- og oppsigel-sesstrategi, opplæringssys-temer, lønnsnivå og lønns-systemer, arbeidstid m.v. Styrken i fremstillingen er bl.a. beskrivelsen av forhol-det mellom «interne» og «eksterne» arbeidsmar-ker. Dermed får økonomen også litt mer konkret forhold til de mekanismene som skal skape «yrkesmes-sig og geografisk» mobili-tet. Koples denne mikro-drøftingen med de over-ordnede målene i kapittel 3, får en dilemmaene:

– Høyest mulig produksjon kan medføre en viss arbeidsledighet siden de minst produktive faller ut av arbeidslivet. Samtidig kan eksistensen av arbeidsledighet virke disiplinerende på arbeids-innsatsen. Erfaringene er på den annen side at arbeidsledighet også virker hemmende på mobi-

liteten. Bare å motivere til innsats ved hjelp av lønnstilbud, vil på sikt undergrave bedriften.

- Kravet om økonomisk selvstendighet gjennom lønnet arbeid kan gi et høyt kostnadsnivå. Kombinert med lav toleranse for lønnsforskjeller (regionalt og yrkesmessig) kan dette både gi arbeidsledighet og overskuddsetterspørsel etter høyt utdannet arbeidskraft med feilplassering til følge.

Det første svaret boken gir, er å heve nivået på bedriftenes eget utviklingsarbeid. Konkuransen om å beholde ansatte vil da gå på andre forhold enn lønn. Det andre svaret er større satsing på generell og mer markedsorientert utdanning. Dermed vil en sikre et mer permanent overskuddstilbud av høyt kvalifisert arbeidskraft.

Det er mange forhold å holde styr på i dette kapitlet. Noe kraftigere sortering eller systematisering hadde i alle fall hjulpet meg. OECD skiller f.eks. mellom 3 hovedtyper av mobilitet: lønnskostnadsfleksibilitet, arbeidskraftmobilitet i eksisterende markeder og bedriftenes fleksibilitet i bruk av arbeidskraft, jfr. OECD (1986).

Perspektivene i kapittel 4 koples i kapittel 5 mot de omstillinger som følger av de makroøkonomiske fremskrivningene mot år 2000. Basis er «gap-analysene» i Colbjørnsen og Larsen (1985) der det beregnes tilbuds- og etterspørselsoverskudd for ulike typer utdanning gitt dagens lønnsstruktur og utdanningskapasitet. Larsens egen RULETT-modell som gir mulighet for å drøfte virkningene av ulike substitusjonsmuligheter mellom ulike typer arbeidskraft, brukes så til grovt å anslå og beregne den lønnsutviklingen som klarerer de en-

kelte delarbeidsmarkedet. Resultatet: Med små unntak en sammenpresning av lønnsstrukturen over tid, eller ekvivalent: mer rikelig tilgang på høyt utdannede. Som Larsen selv sier: Det er ikke dette vi har sett på 1980-tallet.

Nå er vel kanskje vårt inntrykk av lønnsstruktur og lønnsspredning mer preget av avisoverskriftene om fortjenestemulighetene i finansmarkedene, enn mer dyptgående statistiske analyser. Barnelærdommen fra Bindern er jo at inntektsfordelingen er relativt stabil over tid. Pressituasjonen i arbeidsmarkedet fra tidlig i 1985 og fram til i dag gir kanskje heller ikke det beste grunnlag for å vurdere likevektssituasjoner. Mer grunnleggende er likevel Larsens påpekning av at sterkt fremvekst av interne arbeidsmarkedet, økt profesjonalisering og ulike former for diskriminering i arbeidsmarkedet kan hindre en effektiv utnyttelse av de ressursene vi tilfører arbeidskraften gjennom ulike former for utdanning, oppleveling m.v.

Men perspektivene viser nettopp et markert behov for omstilling av arbeidskraft, f.eks. er dette tilfelle for en industri som er avhengig av høy produktivitetsvekst for å opprettholde sin konkurranseevne. Spørsmålet blir: Hvor og hvordan skal vi finne muligheter for alternativ sysselsetting for dem som må ut av industrien og hindre en brutal utesengningsprosess. Selv om utviklingen det siste året har som konsekvens at tradisjonell konkurranseutsatt virksomhet må vokse enda sterkere enn tidligere forutsatt, endres ikke den nevnte problemstillingen – tvært om.

Hva savner jeg i boken? For det første en vurdering av hva som rent kvantitativt er viktig og hva som er mindre viktig som hindringer for full sysselsetting. En

rekke synspunkter og innfallsvinkler kommenteres. Stort sett fikk jeg alle mine «fordommer» om arbeidsmarkedets virkemåte bekreftet. De makroøkonomiske perspektivene med utfordringene i årene fremover er klare. Men i den praktiske politikken må en ta standpunkt til utforming av virkemidler. Trengs det spesifikke tiltak som kan fremme mobiliteten (på tilbuddssiden) i arbeidsmarkedet eller reagerer markedet stort sett raskt nok på økt arbeidskraftetterspørsel eller økte lønnsforskjeller i ulike deler av markedet? Skal vi satse på en høy generell standard på arbeidskraften gjennom formalisert utdanning i skoler/høyskoler/universiteter, eller bør en satse mer på utdanningen/opplæringen på arbeidsplassen? Svaret er antakelig begge deler, men noe om blandingsforholdet eller retningen ut fra dagens situasjon hadde vært viktig.

For det annet savner jeg en nærmere drøfting av virkningene av hvordan vi organiserer arbeidsmarkedet. Ordet fagforeninger er nevnt noen få steder – men en eller annen form for koncentrasjon både på selger- og kjøpersiden er jo det vanlige i Norge. I dette markedet griper ikke det offentlige bare inn med arbeidsmarkedstiltak og uføretrygd, vi har permitteringer og dagpenger ved ledighet som endrer prisene partene står overfor og hvilke kontraktsformer man velger. Og partene i arbeidslivet innfører egne reguleringer (minstelønn, lønnsskalaer osv.).

Samtidig har vel en del litteratur påpekt at måten vi har organisert arbeidsmarkedet på, gjør det svært følsomt overfor eksogene sjokk: etterspørselsbortfall (som i 1982–83), store endringer i relative priser/terms-of-trade tap (som i 1973–74 og 1979–80). Mote-

ord kommer og går i denne delen av teorien: klassisk og keynesiansk ledighet, capital-shortage-ledighet, strukturell ledighet, marginal employment subsidies, tax-based income policies, skattekieler, insider-outsider-problematikk, implisitte kontrakter, ubyttede-living, osv. (jfr. f.eks. Moene (1985)). Noen gyldige poeng har vel denne debatten etterlatt seg? Det kan kanskje sies at fokus i disse bidragene er på lønnsdannelsen, mens boken mer tar for seg reallosningen «hvordan få rett mann på rett plass». Men lønnsdannelsen er viktig, spesielt i årene framover da vi må ned på en utvikling i nominelle lønninger som gjør fordelingskonflikter langt synligere enn før. Sett sammen med den drøftingen boken gir av alle formål inntektgivende arbeid er tenkt å ha i vårt samfunn, kan man jo undres om ikke arbeidsmarkedet er overbelastet – vi har gitt det for mange oppgaver.

Men å ivareta alle disse forholdene ville krevd 200–300 sider, ikke de nåværende 120 som er brukt med stor innsikt til å beskrive enkelte mer grunnleggende forhold. Som det skulle fremgå: Jeg satte stor pris på boken. Det er nesten synd forlaget har gjort det samme: 1 kr. pr. side vil antakelig hindre at boken får den utbredelse den burde ha.

Henning Strand

REFERANSER

- Colbjørnsen, Tom og Knut Arild Larsen: *Fretdagens jobber*. Melding 1985: 1 fra NAVF's utredningsinstitutt.
Klau, Friedrich og Axel Mittelstädt: *Labour market flexibility*. OECD Economic Studies 6. Paris 1986.
Moene, Kalle: *Er arbeidsøkonomi et svar på problemer i arbeidsmarkedet*. Sosialøkonomien 11, 1985.
OECD: *Flexibility in the labour market. The current debate*. Paris 1986.

Råoljepris og dollarkurs, positiv eller negativ samvariasjon?¹⁾

De seneste års utvikling av råoljepris og dollarkurs har gjort det nærliggende å spørre om det er en sammenheng mellom disse to størrelsene. Artikkelen drøfter noen teoretiske sammenhenger som kan gjøre seg gjeldende, og konkluderer med at det mest sannsynlige er en negativ sammenheng. Konklusjonen avhenger delvis av hvilken variabel som endres initial, samt av hvordan sammenhengen

AV
LASSE RUUD

Innledning

Råoljeprisen er stort sett blitt notert i dollar på verdensmarkedet. Fra høsten 1980 begynte dollarkursen å stige, målt i europeiske (eller andre) valutaer. De fleste land opplevde dermed en kraftig prisstigning på råolje, målt i innenlandsk valuta. Årsaken var at stigningen i dollarkursen mer enn opphevet det samtidige fallet i den dollarmoterte råoljeprisen. For de vesteuropeiske IEA-landene² økte prisene med ca. 50% i perioden 1980–84. OPEC reduserte i samme periode råoljeprisen med 10–15%.³

Dette skapte en økende bevisshet om hvor viktig det er å se både på råoljeprisen og dollarkursen, og eventuelle sammenhenger mellom disse to størrelsene. Det er produktet av råoljeprisen og prisen på dollar, målt i innenlandsk valuta, som bestemmer innenlandsk råoljepris. Isolert sett er dermed begge priser like viktige.

Økningen i dollarkursen startet noen måneder først for nedgangen i råoljeprisen på verdensmarkedet i 1981. Dollarne fortsatte å appresiere mens råoljeprisene falt. Det ble nærliggende å spørre seg om det var en sammenheng mellom råoljepris og dollarkurs. Den vanligste tankegangen, hvertfall i massemedia, var at en endring i dollarkursen påvirket råoljeprisen, og at samvariasjonen mellom de to prisene var negativ.

I denne artikkelen skal jeg kort drøfte noen teoretiske sammenhenger som kan gjøre seg gjeldende mellom råoljepris og dollarkurs. Det forutsettes at alle andre variable av betydning holder seg uendret. Dette er altså en partiell analyse av sammenhengen mellom råoljepris og dollarkurs.

I avsnitt 1 og 2 drøftes mulige virkninger for h.h.v. etterspørsel- og tilbudskurven i råoljemarkedet av en eksogen endring i dollarkursen. Deretter analyseres virkningen for verdensmarkedets råoljepris av en eksogen dollarkursend-

mellom råoljepris og dollarkurs er på valutamarkedet. Analysen påviser forøvrig behovet for en modell der både råoljepris og dollarkurs er endogene variable, og der begge bestemmer simultant. Det påpekes imidlertid at vanskelighetene med å modellere råoljemarkedet og valutamarkedet er betydelige.

ring i avsnitt 3. I avsnitt 4 studeres hvordan dollarkursen kan påvirkes av en eksogen endring i råoljeprisen. I avsnitt 5 presenteres noen teoretiske konklusjoner.

1. Hvordan etterspørselskurven i verdens råoljemarked kan påvirkes av en eksogen dollarkursendring

Enkeltnasjonenes etterspørselskurver

Anta at vi holder nasjonens næringsstruktur, produksjons-teknologi, inntekter og alle andre priser enn råoljeprisen konstante. Vi kan da rent partielt studere en nasjons etterspørselskurve etter råolje. Når betalingsvilligheten måles i innenlandsk valuta kan vi kalle nasjonens etterspørselskurve for den *interne etterspørselskurven*.

Den råoljepris, som innenlandske aktører står overfor på verdensmarkedet er et produkt av to priser:

- Prisen på dollar, som måles i innenlandsk valuta (v).
- Prisen på råolje, som måles i dollar (P).

p symboliserer den råoljeprisen, målt i innenlandsk valuta, som nasjonen må betale på verdensmarkedet.

$$1.1. p = P v$$

Innenlandske etterspørrere kan også stå overfor en tredje priskomponent, en innenlandsk særavgift, t, på råolje. Her antas t å være en prosentavgift. En nasjons interne etterspørselskurve kan da skrives som en funksjon av den pris innenlandsk etterspørrere står overfor.

$$1.2. x^{D_i} = F(p; t) \quad t > 0$$

For enkelthets skyld forutsettes den interne etterspørselskurven å være lineært fallende i (p; t).

Eksogene endringer i v gir opphav til endringer i innenlandsk råoljepris, og dermed endringer i nasjonens etterspurte kvantum.

Anta at vi kjerner en nasjons interne etterspørselskurve. Vi kan da lett utlede nasjonens etterspørselskurve der betalingsvilligheten er oppgitt i dollar. Denne kan vi kalle nasjonens *eksterne etterspørselskurve* etter råolje. En ekstern etterspørselskurve gjelder for gitt v og t.

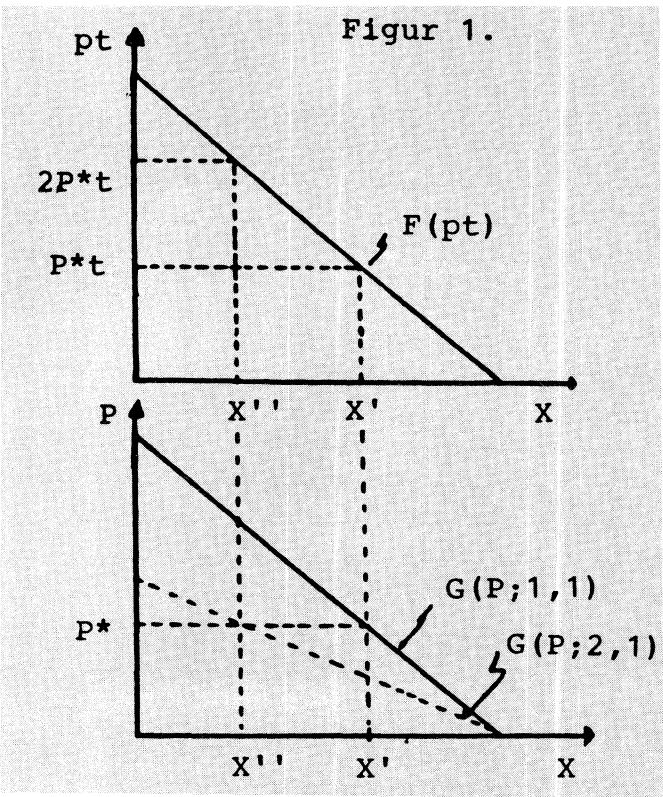
$$1.3. x^{D_e} = (P; v, t)$$

¹⁾Takk til Ole Gjelberg, Øistein Medlien og Steinar Strøm for verdifull hjelp underveis.

²⁾Medlemmer av det internasjonale energibyrået.

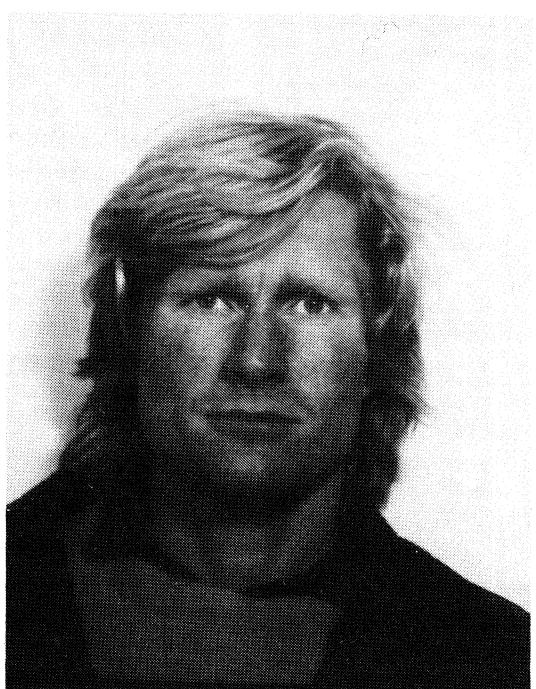
³⁾Se Austvik 1986.

Figur 1.

Figur 1 viser hvordan vi kan utlede den eksterne etterspørselskurven fra den interne, og at vi får et skift i den eksterne etterspørselskurven når v endres.

Kurven i den øverste figuren er den interne etterspørselskurven. De to kurvene i den nederste figuren er eksterne etterspørselskurver, for $v = 1$ og $v = 2$. For å gjøre framstillingen enkel er her valgt $t = 1$ (ingen avgift). For $v = 1$ vil $G(P; 1,1)$ i nederste figur falle sammen med $F(p)$ i øverste figur. Hvis råolje omsettes avgiftsfritt innenlands, og innenlands valuta og dollar er like mye verdt, vil m.a.o. nasjonens interne og eksterne etterspørselskurve falle sammen. For $p = P^*$ etterspørres kvantumet x' . Anta så at v øker til $v = 2$.

Lasse Ruud er exam.oecon fra 1984 og er nå 2. avdelingsstudent ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

Dollaren, og dermed også råoljeprisen blir da dobbelt så dyr som tidligere, målt i innenlandsk valuta. p øker fra P^* til $2P^*$ i den øverste figuren. Den interne etterspørselskurven viser at nasjonens etterspørsel går ned til x'' ved den nye innenlandske råoljeprisen. Vi får redusert etterspurt kvantum til gitt verdensmarkedspris P^* fordi dollaren er blitt dyrere innenlands. Nasjonens eksterne etterspørselskurve blir utsatt for et negativt skift. Skiftets størrelse blir bestemt ved at nasjonen for ethvert etterspurt kvantum nå bare har halvparten så høy betalingsvillighet, målt i dollar. Den nye eksterne etterspørselskurven, $(P; 2,1)$, er triplert.

For innenlandske etterspørre vil betalingsvilligheten målt i dollar generelt være $1/v$ av betalingsvilligheten målt i innenlansk valuta. Dette gjelder for ethvert etterspurt kvantum. Når v øker (dollaren appresierer) får derfor en nasjons eksterne etterspørselskurve et negativt, proporsjonalt skift. Når v avtar (dollaren depresierer) får en nasjons eksterne etterspørselskurve et positivt, proporsjonalt skift. For $v > 1$ vil nasjonens eksterne etterspørselskurve være flatere enn nasjonens interne etterspørselskurve, siden de to kurvene må starte i samme punkt på x-aksen. Det er altså forskjellig benevning langs ordinat-aksen som gjør de to kurvene forskjellige.

Verdenmarkedets etterspørselskurve

Ulike nasjoner har hver sin innenlandske valuta. Ved hjelp av deres eksterne etterspørselskurver kan vi måle forskjellige nasjoners betalingsvillighet i en felles valuta, dollar. Verdenmarkedets etterspørselskurve blir da aggregatet av enkelnasjonenes eksterne etterspørselskurver. Etterspørselsiden i verdenmarkedet kan deles i to:

- 1) Etterspørselen fra USA.
- 2) Etterspørselen fra U-land, Nic-land og alle industrialiserte land bortsett fra USA.¹

Dollar er innenlansk valuta i USA. USA er gruppert for seg fordi endret dollarkurs ikke gir skift i USA's etterspørselskurve. Anta at dollaren eksponentielt endres like mye overfor «alle andre» valutaer. Alle landene som sorterer under gruppe 2 (over) får da et like stort proporsjonalt skift i sine eksterne etterspørselkurver. Det proporsjonale skiftet i verdenmarkedets etterspørselskurve vil imidlertid bli noe mindre. Proposjonalsfaktoren vil bli redusert med USA's markedsandel på etterspørselsiden i verdens råoljemarked.

Definisjon av dollarkursen

Siden det er mange oljeimporterende nasjoner bør det velges en definisjon av dollarkursen som favner mange bilaterale dollarkurser. Dernest bør enkelte bilaterale dollarkurser veie mer enn andre, f.eks. i en indeks, der mange bilaterale dollarkurser inngår. Valutaens vekter kan være basert på nasjonenes importandeler av råolje, og oljeprodusentenes utgiftsandeler i de enkelte valutaer. Definisjonen vil gi et uttrykk for prisnivået på dollaren, målt i «alle andre» valutaer. Gir vi alle andre valutaer enn dollar fellesbetegnelsen «andre valutaer», kan de betraktes som bare en valuta. V blir da vekslingsforholdet mellom denne valutaen og dollar. En slik definisjon av dollarkursen (fra nå av symbolisert V) kan også brukes til å diskutere virkninger på tilbuddssiden i råoljemarkedet. (Jfr. avsnitt 2.)

¹Etterspørselen fra sentralstyrte økonomier antar vi er eksponentielt gitt.

Inntekts- og substitusjonsvirkninger

Eksogene endringer i dollarkursen skaper ikke bare endringer i råoljepriser, målt i innenlandsk valutaer. Innenslanske priser for alle andre goder som er gjengstand for import eller eksport, og som faktureres i dollar, endres også. Dette gir substitusjonseffekter mellom dollarfakturerte importgoder, som endrer pris i de innenlandske valutaer, og hjemmeproduserte goder, som har uendret pris i innenlandske valutaer. Videre får en inntektseffekt:

- a) Realverdien av landenes nasjonalprodukt endres som følge av endrede priser.
- b) Endret eksportverdi målt i innenlandske valutaer gir igjen endret verdi på landenes nasjonalprodukter, målt i innenlandske valutaer.

Et entydig svar på hvordan nasjonenes interne etterspørselskurver for råolje påvirkes av disse effektene kan ikke gis på et teoretisk grunnlag. Disse effektene er imidlertid sekundære. Den direkte virkningen av endret dollarkurs er trolig langt sterkere. Vi kan derfor tenke oss at substitusjons- og inntektseffektene bare fortsterker eller reduserer skiftet i verdensmarkedets etterspørselskurve. Effektene er ikke sterke nok til å oppheve det, eller gi det motsatte fortegn.

2. Hvordan tilbudskurven i verdens råoljemarked kan bli påvirket av en eksogen endring i dollarkursen

Tilbudssiden kan deles i tre.

- OPEC-landene (OPEC).
- Oljeproduserende markedsøkonomier utenom OPEC (MØ).
- Oljeeksporterende sentralstyrte økonomier (SØ).

Tilbuddet fra SØ betraktes her som eksogen. Oppdelingen i OPEC og MØ er foretatt ut fra en antakelse om forskjellig adferd i markedet for de to gruppene.

Form og beliggenhet på verdensmarkedets tilbuds kurve er omstridt. Her forutsettes at verdensmarkedets tilbuds kurve er monoton stigende mhp. P i området rundt likevektsprisen.

Valuta-inntektseffekten

Anta at tilbuddet kvantum og råoljeprisen målt i dollar holdes uendret hos alle oljeprodusenter. Deres dollarinntekter vil da forbli uendret uansett dollarkurs.

Dollarinntektene fra salg av råolje verdsettes trolig i flere valutaer. Anta at aktørene verdsetter disse i form av dollarinntektenes kjøpekraft. En dollars kjøpekraft kan måles i en indeks, der kursene mellom dollar og andre valutaer inngår. Vektene i denne indeksen kan være basert på produsentens utgifts- og inntektsanvendelses andeler i de enkelte valutaer.

Anta at dollaren eksogen depreserer overfor «andre valutaer». Da vil oljeinntektenes kjøpekraft avta. Aktører med høy utgifts- og inntektsanvendelsesandel fakturert i dollar vil få liten reduksjon i sin kjøpekraft. Kjøpekraftsreduksjonen blir stor for aktører der denne andelen er høy for goder fakturert i «andre valutaer». En mulig effekt kan bli at aktører i OPEC og/eller MØ kompenserer for endret kjøpekraft ved hjelp av å justere tilbuddet kvantum. Dette får virkninger for verdensmarkedets tilbuds kurve.

En svekket dollar kompenseres i følge dette ved et positivt, horisontalt skift i tilbuds kurven for råolje på verdensmarkedet.

Tilsvarende vil en styrket dollar resultere i et negativt, horisontalt skift i tilbuds kurven.

En slik effekt kan kalles valuta-inntektseffekten. Effektens styrke bestemmes i to trinn:

- 1) Selve grunnlaget for valuta-inntektseffekten avhenger av i hvilken grad eksogene dollarkursendringer slår ut i form av endret i kjøpekraft.
- 2) Dernest er det av betydning i hvilken grad endringen i kjøpekraften blir kompensert ved endret tilbuds kvantum. En slik kompensasjon krever at den eksogene dollarkursendringen har en viss styrke og forventet varighet blandt aktørene. De to yttertilfellene blir i så fall:
 - 2a) 100% kompensasjon (uendret realinntekt), som gir størst skift.
 - 2b) Ingen kompensasjon (endret realinntekt) som gir uendret tilbuds kurve.

Tilfelle 2b) kan tenkes å oppstre hvis endringen i V er for liten, eller hvis den nye kurven på dollar ikke forventes å bli varig blandt aktørene på tilbudsiden. Den tredje muligheten er at tilbudsiden ikke tar hensyn til kjøpekrafts endringer i sin tilpasning.

1) og 2) er hver for seg nødvendige betingelser for at valutainntektseffekten kan være til stede. Er begge tilstede utgjør de sammen en tilstrekkelig betingelse.

Det kan tenkes at et eventuelt skift i tilbuds kurven blir svakere for en gitt dollarappresering enn for en gitt dollardepresering. Svekket dollar rammer produsente ne negativt, og ett mottrekk kan være økt tilbuds kvantum. Styrket dollarkurs er imidlertid positivt. Mange aktører velger kanskje å inkassere denne valutakurs gevinsten, i steden for å redusere tilbuds kvantum.

Litt om grunnlaget for valuta-inntektseffekten hos OPEC og hos MØ

OPEC's oljeproduksjon er fra 1973 og framover i høy grad blitt nasjonalisert. Vi regner derfor nasjonalstatene som aktører i denne gruppen. For å få en oversikt over grunnlaget for valuta-inntektseffekten kan en derfor ta utgangspunkt i utgiftsposter og faktureringsvalutaer på nasjonalt nivå. Jeg har brukt samlet import som anslag for OPEC's utgifter.

Q sier hvor mange prosent av en relativ endring i V kjøpekraften til OPEC's oljeinntekter endres med når dollarkursen endres med 1%.

$$2.1 Q = H \cdot d \cdot 100$$

H er anslag for prosentandelen av OPEC's import fakturert i andre valutaer enn dollar. d er prosentandelen av OPEC's oljeinntekter fakturert i dollar. (Inntil 1977 var også pund oppgjørsvaluta for råolje).

Anta at dollaren depreserer med 10% overfor «andre valutaer» 1. jan. 1973, og holder seg uendret på det nye nivået ut året. Q hadde verdien 56% i 1973.¹ Kjøpekraften til OPEC's oljeinntekter ville derfor ha blitt redusert med 5,6% hvis dollaren depreserte med 10%. Hadde dollaren

¹Basert på egne anslag. Se L. Ruud 1987.

depresiert like mye i 1983 ville kjøpekraftsreduksjonen ha blitt på 8%. Fram til 1977 kan økningen i Q forklares ved at både d og H øker. Fra og med 1977 ble alle OPEC's oljeinntekter fakturert i dollar. Fra 1977 av skriver derfor økningen i Q seg utelukkende fra en fortsatt økning i H.

Grunnlaget for en valuta-inntektseffekt vil dessuten være større jo større importen er. Når importen er stor vil dollarinntektenes kjøpekraftsendringer absolutt sett være mer følbare enn når importen er liten. Dollarinntektenes kjøpekraft bør derfor sees i sammenheng med importens størrelse når en skal vurdere grunnlaget for en valuta-inntektseffekt. Den delen av inntektene som blir plassert som finanssparing i utlandet vil inngå i en eventuell valuta-formues-effekts (se neste avsnitt).

OPEC's import viste en jevn, men kraftig økning i perioden 1973–83. Nominelt i dollar var importen 21 milliarder i 1973. I 1983 hadde den steget til 162 milliarder.² OPEC har altså betalt en økende andel av sin import i «andre valutaer» samtidig med en sterk økning i importen i denne perioden. I 1983, det siste året jeg har tall for, var m.a.o. grunnlaget for en valuta-inntektseffekt sterkere enn noensinne for OPEC.

Tallene illustrerer OPEC's økende sårbarhet overfor relative fluktusjoner i dollarkursen i perioden 1973–80. De sier imidlertid ingenting om hvorvidt OPEC kompenserer for kjøpekraftsendringer ved hjelp av tilbudd kvantum, hvilket også er en forutsetning for valuta-inntekts-effekten.

Grunnlaget for en valuta-inntektseffekt i MØ sett under ett kan være svakere enn for OPEC. USA står for en vesentlig andel av produksjonen i gruppen. USA's økonomi er meget stor og variert. Dollar er innenlandsk valuta. Derfor er trolig produsentenes utgifts- og inntekts-anvendelsesandeler i «andre valutaer» mindre enn for produsenter i andre land.

Hvor følsomme aktørene blant resterende produsenter i MØ er for dollarkursendringer, er det vanskelig å si noe om. Grunnlaget her vil avhenge av hvor store utgifter og inntektsanvendelser disse har i «andre valutaer».

Valuta-formueseffekten

Endringer i aktørenes økonomiske beholdningsstørrelser kan også gi opphav til skift i tilbudskurven. En eksogen endring i V vil endre verdien av finansformuen, vurdert i «andre valutaer». Hvis verdettingsendringer i finansformuen blir kompensert i form av endret tilbudd kvantum får vi et skift i tilbudskurven. Denne effekten kan vi kalle valuta-formueseffekten. En slik effekt er mest aktuell for aktører med de største finansformuemene (enten de er positive eller negative).

Stor dollarandel i porteføljen kan skape grunnlag for en valuta-formueseffekt ved eksogene endringer i dollarkursen.

Når finansformuen er positiv, gir en eksogen appresiering av dollaren overfor «andre valutaer» et negativt, horisontalt skift i aktørens tilbudskurve. En eksogen depresiering av dollaren overfor «andre valutaer» gir et positivt, horisontalt skift i tilbudskurven.

Vi vil få de motsatte sammengenger hvis aktørens finansformue er negativ.

²Kilde: IMF Int. financial statistics 1986.

Hvor sterkt skiftet evt. blir avhenger av hvor sterk den eksogene dollarkursendringen er, og hvor sterk selve valuta-formueseffekten er. Effekten baserer seg fortsatt på at dollarkursendringene må være av en viss størrelse og forventet varighet.

OPEC's finansformue har bygget seg opp til å bli formidabel, selv i internasjonal sammenheng. Bank of England anslår OPEC's finansformue til ca. 345 milliarder dollar i 1983¹. Den dollarplasserte andelen av finansformuen har blitt anslått til å svinge omkring 60% i tidsrommet 1973–1980.² Hvor store finansformuer nasjonale- og frittstående aktører i MØ har er det vanskelig å si noe om.

Ser vi på tilbuddssiden under ett, er det klart at aktørenes finansformue er positiv. Eventuelle skift i verdensmarkedets tilbudskurve, som følge av valuta-formueseffekten, vil derfor få samme fortegn som valuta-inntektseffekten gir.

Drøftingen i avsnitt 2 kan så langt sammenfattes i følgende konklusjon:

Tilfelle 1: Eksogene dollarkursendringer gir opphav til en valutainntekts- og/eller valuta-formueseffekt. Begge effekter trekker i samme retning.

Hvis effektene er sterkere for OPEC enn for MØ, vil OPEC's markedsandel være avgjørende for hvor stort skiftets gjennomslagskraft i verdensmarkedets tilbudskurve blir.

Tilfelle 2: Produsentene kompenserer ikke for svingninger i dollarkursen. I så fall endres ikke tilbudskurven av eksogene endringer i dollarkursen.

Valuta-realpriseeffekten

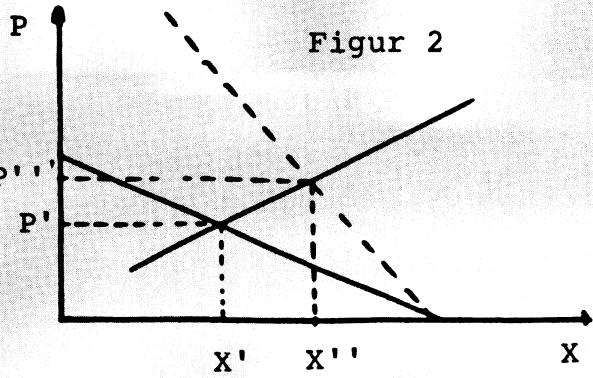
Realprisen på råolje kan defineres som hvilken kjøpekraft en enhet råolje har, målt i enheter av andre goder. En viss andel av utgiftene i forbindelse med produksjon av råolje og anvendelse av inntektene derfra vil alltid falle på goder fakturert i «andre valutaer». Produsenter i USA representerer muligens et unntak. Realprisen vil svinge med V. Når dollaren appresierer (V øker) stiger realprisen, og når dollaren depresierer (V avtar) synker realprisen.

De to «valuta-effektene» (over) ga som resultat at en eksogen nedgang i V kompenseres med et positivt skift i verdensmarkedets tilbudskurve. Redusert V betyr imidlertid samtidig redusert realpris, gitt uendret P. De to «valuta-effektene» gir i så fall en fallende tilbudskurve i et realpris-kvantum diagram. Det kan neppe være tilfelle på lang sikt, og tyder på at de to «valuta-effektene» evt. gjelder på kort sikt.

Anta at verdensmarkedets tilbudskurve er monoton stigende m.h.p. realprisen. En eksogen nedgang i V vil gi redusert realpris, og dermed lavere tilbudd kvantum. Tegner vi dette i et P-X diagram skaper en eksogen reduksjon i V et horisontalt, negativt skift i verdensmarkedets tilbudskurve. Motsatt vil en eksogen økning i V gi et positivt, horisontalt skift i tilbudskurven i et slikt diagram. Dette kan vi kalle valuta-realpriseeffekten. Denne gir stikk motsatt resultat i forhold til hva de to førstnevnte «valuta-effektene» tilskir.

¹Se S. S. Golub, 1983. OEC står for Oil Exporting Countries, som defineres som OPEC-landene pluss noen små oljeeksporterende U-land i tillegg.

²Se S. S. Golub, 1983.

Figur 2

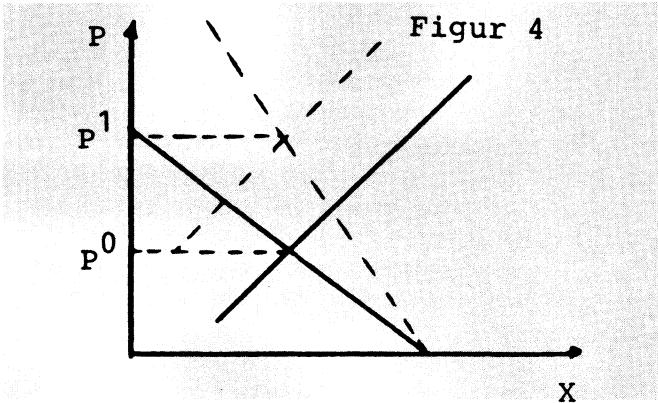
Valuta-realpriseeffekten kan tenkes å gjelde både på kort og lang sikt. Det kan også tenkes at de to førstnevnte «valuta-effektene» gjelder på kort sikt, mens valuta-realpriseeffekten opptrer på lengre sikt.

En statistisk test, der skift i tilbudskurven inngår som en lagget respons til dollarkursendringer av en viss styrke og forventet varighet, kunne fortelle noe om hvilke av teoriene som eventuelt er empirisk holdbare.

Sålenge råolje faktureres i dollar vil både P og V være viktige priser for tilbyderne. Hvilken av de to priser som er viktigst for den enkelte produsent avhenger bl.a. av hvor stor andel av vareanskaffelsene som faktureres i dollar.¹ Store, varige endringer i V har imidlertid åpenbare konsekvenser for produsentene. Dollarenes rolle synes ofte undervurdert i modeller som forklarer tilbudsiden i verdensråoljemarked.

3. Virkninger for verdensmarkedets likevektspris av eksogene endringer i dollarkursen

Eksogene endringer i V skaper skift i verdensmarkedets etterspørselskurve, og kan også forårsake skift i tilbudskurven i perioden vi ser på. Det blir dermed interessant å studere hvilken effekt dette vil kunne ha på likevektsprisen (P). I denne omgang nøyer vi oss med å analysere fortegnsendringen i P som følge av en eksogen endring i V . M.a.o. om P går opp, ned eller forblir uendret. For enkelhets skyld brukes lineære kurver. Kurvene forutsettes å ikke være vannrette eller loddrette. Utover dette er deres helning tilfeldig valgt, og må ikke tillegges noen betydning.

Figur 4

Skift i etterspørselskurven, men uendret tilbudskurve

Figur 2 illustrerer dette tilfellet ved en eksogen svekkelse av dollaren. Vi får et positivt, proporsjonalt skift i etterspørselskurven som følge av rimeligere råolje, målt i de innenlandske valutaer. Likevektsprisen øker fra P' til P'' , og omsatt kvantum øker fra X' til X'' .

Hvis dollaren styrkes eksogen, vil resultatet bli et negativt, proporsjonalt skift i etterspørselskurven. P og X avtar.

Når etterspørselskurven skifter mens tilbudskurven holder seg uendret får vi altså negativ samvariasjon mellom P og V . Denne konklusjon er entydig.

Skift i både etterspørselskurven og tilbudskurven

a) Valuta-inntektseffekten og/eller valuta-formues-effekten opptrer (dominerer). Svekket dollar kompenseres i form av et positivt skift i tilbudskurven. Tilsvarende gir en styrket dollar et negativt skift i tilbudskurven.

Figur 3 illustrerer virkningen for P og X når dollaren svekkes eksogen, og tar for seg det tilfellet der det horisontale skiftet i etterspørselskurven er sterkere enn for tilbudskurven. Skiftenes horisontale styrke beregnes med utgangspunkt i det initiale tilpasningspunktet. P øker fra P^* til P^{**} og X øker fra X^* til X^{**} .

Hvis det horisontale skiftet i etterspørselskurven er svakere enn det horisontale skiftet i tilbudskurven vil konklusjonene for P bli stikk motsatte. Da vil P avta, mens X fortsatt øker.

Hvis det positive, horisontale skiftet er like stort for begge kurver vil P holde seg uendret mens X vil øke.

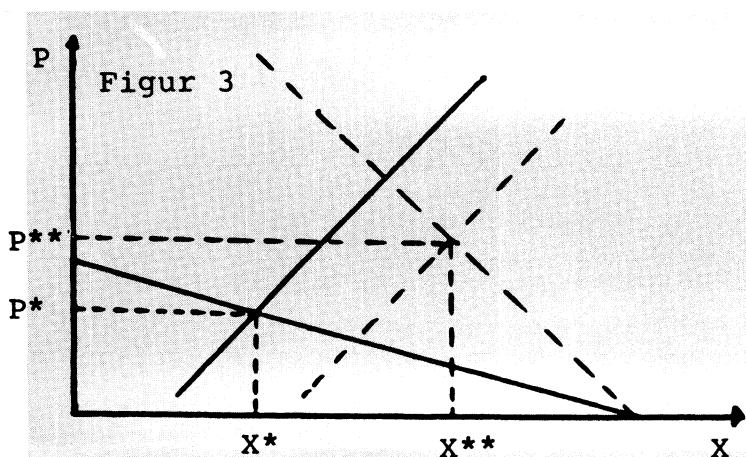
Tilfellet med en eksogen styrking av dollaren blir helt analogt med tilfellet der dollaren svekkes eksogen. Fortegnendringene for P og X blir da motsatte, i de forskjellige tilfellene.

b) Valuta-realpriseeffekten opptrer (dominerer). Svekket dollar gir da et negativt, horisontalt skift i tilbudskurven. Fig. 4 illustrerer tilfellet der dollaren svekkes eksogen.

Økningen i P (fra P^0 til P^1) blir sterkere i dette tilfellet enn når bare etterspørselskurven skifter. Virkningen for omsatt kvantum er ikke entydig. Det endelige skiftet i tilbudskurven blir mindre enn det først så ut til. Årsaken ligger i at økningen i P opphever noe av den nedgangen i realprisen som redusert V skapte.¹

Virkningen av en eksogen styrkning av dollaren er analog; redusert P , mens virkningen for omsatt kvantum ikke blir entydig.

¹Det forutsettes i figuren at realprisen totalt sett går ned. Hvis økningen i P blir stor nok er det imidlertid en teoretisk mulighet for at realprisen stiger forhold til sitt utgangspunkt. Det endelige skiftet i tilbudskurven ville da ha fått motsatt fortegn.

Figur 3

¹Formuesbetraktninger kan også være av betydning.

Sammenhengen mellom V og P ved en eksogen endring i V blir da:

- 1) Vi får entydig negativ sammenheng mellom P og V hvis bare etterspørselkurven skifter eller hvis valutarealpriseffekten opptrer (dominerer) på tilbudssiden. Det siste tilfellet gir sterkest samvariasjon mellom V og P, gitt at utslaget i realprisen som følge av endret V ikke mer enn oppheves av at P endres i motsatt retning.
- 2) Skift i etterspørselkurven kombinert med valuta-inntektseffekten og/eller valuta-formueseffekten på tilbudssiden.
- 2a) Vi får negativ samvariasjon mellom P og V når det horisontale skiftet i etterspørselskurven blir større enn det horisontale skiftet i tilbudscurven.
- 2b) Vi får positiv samvariasjon mellom P og V når det horisontale skiftet i tilbudscurven blir større enn det horisontale skiftet i etterspørselskurven.
- 2c) P blir upåvirket av eksogene endringer i V når de horisontale skiftene blir like store for begge kurver.

Tilfelle 2 gir ingen entydig konklusjon for fortegnet på samvariasjon mellom P og V. Men moment kan trekke i retning av at skiftet i etterspørselkurven blir sterkest. Anta at V avtar eksogen, og at tilbudscurven i første omgang holder seg uendret. Det positive skiftet i etterspørselskurven gir økt likevektspris og økt omsatt kvantum. Produktet av økningen i pris og omsatt kvantum gir økte dollarinntekter for produsentene. Skiftet i etterpørrelskurven virker stabiliseringende på oljeinntektenes kjøpekraft siden dollarinntektenes øker når dollaren svekkes. Dette reduserer grunnlaget for en valuta-inntektseffekt. Resonnementet forutsetter at etterspørselskurven skifter raskere enn tilbudscurven, eller at aktørene på tilbudssiden kjenner virkningene på etterspørselsiden, og fortegnet på prisendringen.

4. Hvordan eksogene endringer i råoljeprisen kan påvirke dollarkursen

Med utgangspunkt i en enkel modell går jeg nå over til å analysere virkningen på V ved en eksogen endring i P.¹ Modellens utgangspunkt er at verden kan deles i tre grupper, når en ser bort fra sentralstyrte økonomier:

- De netto oljeeksporterende land, som for enkelthets skyld kalles «OPEC», selv om gruppen i virkeligheten dekker flere land enn dette.
- USA, som er netto råoljeimportør.
- Resterende netto råoljeimporterende land. For enkelhets skyld kalles denne gruppen av land for «Europa», selv om dette også i virkeligheten er en for snever betegnelse.

Det opereres med bare to valutaer. USA's valuta er dollar, og den «europeiske» valutaen kalles for mark. Valutaenheten mark kan tolkes som et veiet gjennomsnitt av de valutaer vi ønsker å prise dollaren mot. Valutakursen (V) defineres da som antall mark pr. dollar.

Vi forutsetter at «OPEC»bare har en eksportvare, nemlig råolje. Dessuten antas det at «OPEC» får alle sine importvarer fra USA og «Europa». «Europa» leverer andelen c av «OPEC's» totale importutgift. USA leverer den resterende andelen (1-c). «OPEC» betaler for sin import

ved hjelp av sine eksportinntekter fra råolje. Et evt. overskudd på driftsbalansen tillegges «OPEC's» finansformue. «OPEC's» finansformue antar vi består av finansobjekter notert i enten dollar eller mark. Det forutsettes at gruppen har en konstant andel (a) i marknoterte finansobjekter. Andelen finansobjekter notert i dollar blir dermed (1-a). Endelig antas det at «Europa» avtar andelen b av «OPEC's»eksport av råolje. USA avtar andelen (1-b).

Modellens virkemåte

Anta at P øker eksogen. Denne økningen kan skape redusert etterspørsel fra de to netto råoljeimporterende gruppene. Det forutsettes at en evt. nedgang i etterspørselen ikke blir større enn at verdien av råoljeimporten, målt i dollar, øker for begge blokker.

Det forutsettes at det er likevekt på valutamarkedet før økningen i P. Endringen av V kan analyseres i to spesialtilfeller:

1. Det finner ikke sted noen økning i «OPEC's» import. «OPEC's» finansformue øker dermed akkurat like mye som eksportinntektene. Dette tilfellet betegnes som kort sikt.
2. «OPEC's» import øker som respons på de økte eksportinntektene. Denne økningen i importutgiftene forutsettes å være akkurat like stor som økningen i eksportinntektene. OPEC's finansformue vil være like stor som før den eksogene økningen i råoljeprisen. Dette tilfellet betegnes som lang sikt.

La oss starte med «kort sikt» tilfellet:

«Europa» må ut på valutamarkedet og veksle til seg dollar, for å kjøpe råolje. «Europa» veksler til seg dollar ved å tilby sin egen valuta mark. Hele økningen i «OPEC's» eksportinntekter er i dollar. Finansformuen får derfor en tilsvarende dollarøkning. Samtidig bestemmer «OPEC's» porteføljepreferanser hvilke valutaer den økte finansformuen blir plassert i. For å få tilgang på den ønskede mengde marknoterte finansobjekter vil «OPEC» tilby dollar og etterspørre mark på valutamarkedet.

Hvorvidt vi ender opp med et overskuddstilbud av mark eller overskuddsetterspørsel etter mark vil avhenge av parametrene a og v. Vi har tre muligheter:

a < b. I dette tilfelle blir «Europas» tilbud av mark på valutamarkedet større enn «OPEC's» etterspørsel etter mark til sin økte finansformue. Overskuddstilbuet av mark svekker marken overfor dollaren. Dollaren appresierer, (V øker).

a > b. «OPEC» vil i dette tilfelle etterspørre mer mark til sin økte finansformue enn det «Europa» tilbyr for å betale sine økte importutgifter. Dollaren depresierer overfor mark (V avtar).

a = b. «OPEC's» etterspørsel etter mark til sin økte finansformue blir i dette tilfelle akkurat like stor som «Europas» tilbud av mark for å betale sin økte importutgift. Dollarkursen forblir uendret.

På lang sikt er det hvilke land «OPEC's» økte import kommer fra som er av betydning for gruppens marketterspørsel på valutamarkedet. Porteføljepreferansene vil ikke ha noen betydning, siden finansformuen holdes uendret. Virkningen på V avhenger nå av b og c.

b > c. I dette tilfelle blir verdien av «Europas» importøkning fra «OPEC» større enn verdien av «OPEC's» import-

¹Det finnes flere slike mideller. Min verbale frastilling er hovedsaklig basert på en modell av P. Krugman, 1982.

økning fra «Europa». Begge størrelser måles i dollar. Vi får et overskuddstilbud av mark i valutamarkedet, og dollaren appresierer overfor mark. V øker.

b < c. I dette tilfelle blir verdien av «Europas» importøkning fra «OPEC» mindre enn «OPEC's» importøkning fra «Europa». Vi får overskuddsetterspørsel etter mark. Dollaren depresierer overfor mark, hvilket vil si at V avtar.

b = c. I dette tilfellet er «Europas» økte utgifter til råolje akkurat like store som «OPEC's» økte import fra «Europa». V forblir uendret.

Endring i V på kort og lang sikt

Modellen åpner for en endring i dollarkursen i en retning på kort sikt, og en endring i motsatt retning på lang sikt. Dette skjer f.eks. hvis $c > b > a$. Da blir «OPEC's» etterspørsel etter mark til den økte finansformuen mindre enn det «Europa» tilbyr for å betale sin økte oljeregning ($b > a$). På kort sikt skapes det overskuddstilbud av mark, og dollaren appresierer overfor mark. Men «OPEC's» økte import fra «Europa» blir større enn «Europas» økte importutgift fra «OPEC» ($c > b$). På lang sikt depresierer dollaren overfor mark. Dollarkursen depresierer ikke bare i forhold til det nye, høyere nivået den fikk på kort sikt. På lang sikt blir dollarkursen lavere enn det den var før den eksogene økningen i dollarkursen.

Alternativt kan vi også få det motsatte utviklingsforløp; først svekket dollar og til slutt styrket dollar i forhold til utgangspunktet. Da må vi ha $c < b < a$.

En appresiering eller depresiering av dollaren i forhold til utgangspunktet både på kort og lang sikt er også mulig. Vi må da ha h.h.v. $b > c > a$, eller $b > c > a$.

Modellen viser at eksogene endringer i P rent partielt påvirker V. Modellen gir imidlertid ikke noe entydig, teoretisk svar på hvilket fortegn dollarkursendringen får. Kjenner vi verdiene på parametrene a, b og c vil denne meget enkle modellen gi svar også på dette.

5. Konklusjoner

I avsnitt 3 analyserte vi hvordan eksogene endringer i V kan påvirke P, som blir bestemt i råoljemarkedet. Modellen i avsnitt 4 viste hvordan eksogene endringer i P kan påvirke V, som blir bestemt i valutamarkedet. Vi har dermed kjørt implikasjonspilen begge veier.

Konklusjon 1:

Råoljepris og dollarkurs påvirker hverandre simulant, men i hvert sitt marked.

Dette i seg selv er et viktig resultat. Neste skritt må være å finne en eventuell sammenheng mellom råoljepris og dollarkurs.

Det kan tenkes at vi har negativ, partiell samvariasjon mellom råoljepris og dollarkurs i råoljemarkedet. Ved hjelp av den antakelsen skal jeg vise hvordan råoljemarkedet og valutamarkedet kan være knyttet sammen. Modellen i avsnitt 4 viste at en eksogen endring i P kan gi en fortegnsendring i V som er forskjellig på kort og lang sikt. Under den kommende drøftingen skal jeg imidlertid studere vekselvirkningen mellom V og P under to antakelser om valutamarkedet av mer entydig karakter:

1. Vi har negativ samvariasjon mellom V og P på valutamarkedet ved eksogene endringer i P.

2. Vi har positiv samvariasjon mellom V og P på valutamarkedet ved eksogene endringer i P.

Jeg skal først drøfte en eventuell samvariasjon mellom P og V når V endres initialt. Anta at V øker. Virkningen på råoljemarkedet blir da redusert P. Dette gir et nytt utslag for V i valutamarkedet. Retningen på utslaget er avhengig av samvariasjonen mellom V og P på valutamarkedet.

1.) Anta negativ samvariasjon mellom V og P på valutamarkedet. Da vil redusert P øke V ytterligere. Dette vil igjen redusere P på råoljemarkedet osv.

Vekselvirkningen mellom de to markedene skaper en multiplikatoreffekt for både råoljepris og dollarkurs. De endelige utslagene i de to variablene blir forskjellig fra hva de i første omgang så ut til å bli. Førstehåndsvirkningen er trolig sterkest.¹ Det betyr at de prosentvise endringene i de to variablene blir svakere for hver «runde». Den endelige prosentviseøkningen i V blir dermed sterkere enn den initiale, og den endelige prosentvise reduksjonen i P blir sterkere enn i første «runde». Multiplikatoren blir større enn 1 for begge variable. Resultatet blir entydig, negativ samvariasjon mellom P og V.

2.) Hvis det er positiv samvariasjon mellom V og P på valutamarkedet, vil redusert P redusere V. Redusert V vil øke P på råoljemarkedet, hvilket vil øke V på valutamarkedet osv. Igjen får vi en multiplikatoreffekt. Jeg antar fortsatt at førstehåndseffekten er sterkest. Den endelige prosentviseøkningen i V vil da bli svakere enn den initiale. Den endelige prosentvise nedgangen i P vil bli svakere enn den som oppstod i første «runde». Multiplikatoreffekten bli mindre enn 1 for begge variable. Under antakelse 2 om valutamarkedet får vi fortsatt en entydig negativ samvariasjon mellom P og V. Sammenhengen blir imidlertid svakere enn den vi fikk under antakelse 1 om valutamarkedet. Kanskje vil den knapt være observerbar.

Alternativt kan det være P som endrer seg initialt. Anta at P øker. Under antakelse 1 om valutamarkedet ender vi igjen opp med negativ samvariasjon mellom P og V. Multiplikatoren blir større enn 1 for begge variable.

Under antakelse 2) om valutamarkedet vil en initial økning i P øke V på valutamarkedet. Dette vil redusere P på råoljemarkedet. Redusert P slår ut i redusert V på valutamarkedet osv. Både V og P vil svinge fram og tilbake. Anta igjen at førstehåndseffekten er sterkest for begge variable. Da vil den endelige fortegnsendringen for hver av de to variable falle i samme retning som variabelens første endring. Sluttresultatet blir dermed en økning i P og en økning i V i forhold til utgangspunktet. Den endelige økningen i P blir mindre enn den initiale, og økningen i V blir mindre enn den så ut til å bli i «første runde». Multiplikatoren blir mindre enn 1 for begge variable. Under antakelse 2 om valutamarkedet får vi en svak positiv samvariasjon mellom P og V.

Forutsett at vi har negativ samvariasjon mellom V og P på råoljemarkedet, og at førstehåndsvirkningen er ster-

¹⁾ Hvis den ikke er det vil ikke P og V konvergere mot en likevektsverdi. Utslagene for P og V vil da bli større og større for hver «runde». Eks: Anta at vi har en initial dollarkursendring på 10%, og at dette skaper en endring i råoljeprisen på 5%. Hvis denne 5 prosent prisendringen skaper en endring i dollarkursen på mer enn 10% i «andre runde» vil prisøkningen i «andre runde» trolig bli på mer enn 5% osv. Utslagene vil bare bli større og større, og de to variablene vil ikke konvergere mot nye verdier.

kest uansett hvilken av de to prisene som endres initialet. Da kommer vi til

Konklusjon 2:

Vi får en entydig, negativ samvariasjon mellom råoljepris og dollarkurs når det er dollarkursen som endrer seg initialet.

Sammenhengen er sterkest hvis det også er negativ samvariasjon mellom råoljepris og dollarkurs på valutamarkedet (antakelse 1). Sammenhengen er svakest hvis det er positiv samvariasjon mellom råoljepris og dollarkurs på valutamarkedet (antakelse 2).

Når det er råoljeprisen som endrer seg initialet får vi negativ samvariasjon mellom råoljepris og dollarkurs under antakelse 1) om valutamarkedet. Under antakelse 2) om valutamarkedet får vi en svak positiv samvariasjon mellom de to variablene.

Multiplikatoreffektene her er basert på momentan tilpasning ved nye P- og V-verdier i h.h.v. valuta- og råoljemarkedet. Vi har dermed ikke tatt stilling til tidsaspektet, som selvsagt er av sentral betydning.

Av konklusjon 2 kan vi lese ut konklusjon 3:

Fortegnet på samvariasjonen mellom V og P kan tenkes å avhenge av hvilken av de to variablene som endrer seg initialet.

Valutamarkedet har neppe samme prosentvise følsomhet overfor endringer i P som råoljemarkedet har overfor endringer i V. Hvilket marked som er mest følsomt overfor endringer i den andre av de to variavlene vil også ha stor betydning for sluttresultatet. Vi kan altså få en assymmetrisk prosentvis endring i V og P.

Konklusjon 4:

De endelige endringer i V og P vil være avhengig av hvilken variabel som endres initialet, og de to markedeenes følsomhet overfor endringer i den andre variabelen.

Jeg har foran argumentert for at råoljepris og dollarkurs påvirker hverandre simulant. Det er derfor behov for en modell der både råoljepris og dollarkurs er endogene variable, og der begge bestemmes simulant. En slik modell må ha relasjoner for tilbudssiden og etterspørselsiden i råoljemarkedet. Og det må være med (minst) en relasjon som bestemmer dollarkursen i valutamarkedet.

Avsnittene 1–5 kan betraktes som «utdrag» av en slik modell. En del størrelser behandles som eksogene i «utdragene» selv om de er endogene i hele modellen under ett. V og P er endogene variable i totalmodellen, mens de behandles som eksogene i hvert sitt avsnitt foran. Det samme gjelder for flere andre størrelser jeg har omtalt som eksogene variable eller konstanter. F.eks. er a, b, og c, omtalt som parametre i kapittel 4, mens

disse må fastsettes endogent og simulert i totalmodellen. Et annet eksempel er vektene i indeksen som fastsettter V.

Det er den partielle sammenhengen mellom dollarkurs og råoljekurs som er interessant. En modell til empirisk bruk må derfor også ha med andre variable som har betydning for P i råoljemarkedet og V i valutamarkedet. Såkalte «støykilder» for sammenhengen mellom P og V. Korrigerer vi for disse kan vi finne en eventuell partiell sammenheng mellom råoljepris og dollarkurs.

En endring i en av de eksogene variablene i en slik modell vil gi nye likevektsverdier for endogene variable. En endring i det amerikanske rentenivået vil f.eks. påvirke valutakursen. Dette vil igjen påvirke råoljeprisen via skift i etterspørselkurven og eventuelt tilbudskurven. V endrer seg pånytt som følge av dette osv. Til slutt får vi nye likevektsverdier for P, V og andre endogene variable.

En slik modell åpner for f.eks. negativ, partiell samvariasjon mellom V og P selv om de observerte verdier av V og P begge øker i perioden som studeres. Sterke endringer i andre variable, eller endringer i andre variable, eller endringer i andre variable som har stor påvirkningskraft for P og/eller V kan være årsaken til dette.

Ved hjelp av en slik modell kan det være mulig å finne empirisk belegg for en eventuell partiell sammenheng mellom råoljepris og dollarkurs. Vanskhetene med å modellere råoljemarkedet (særlig tilbudssiden) og valutamarkedet er imidlertid betydelige.

REFERANSER

- Aperjis, D.: «The oil market in the 1980's.» Cambridge Mass. 1982.
Austvik, O. G: «Oljepriser og valutakurser» NUPI—notat nr. 362-86.
Bank of England Quarterly Bulletin March 1985: «Oil exporters surplus and their deployment».
Bjerkholt O. and Offerdal E: «Macroeconomic prospects for a small oil exporting country», 1985.
Bjerkholt, Offerdal og Strøm: «Olje og gass i norsk økonomi», 1985.
Gjølberg, O: «Valutarisiko og kursstabilisering», FMD, 1983.
Gjølberg, O og Medlien, Ø: «Optimale vekter i valutakurver-teori, empiri og norsk praksis. Arbeidsnotat, FMD-86.
Golub, S. S: «Oil prices and the exchange rates» The Economic Journal 93 Sept. 83.
Grassman, S: Journal of Int. Economics nr. 3–1973 og nr. 6–1976.
Krugman, P: «Oil and the dollar» NBER reprint no. 385, 1982.
Lorentsen, L. og Roland, K.: «Markedet for råolje» SSB rapport 4–85.
Nielsen, S. B.: «Bidrag til analysen af kortsigtede makroøkonomiske effekter af energiprischok i åbne økonomier. Øk. Institutt, København Universitetet 1983.
Ruud, L: Råoljepris og dollarkurs, positiv eller negativ som variasjon? Arbeidsrapport/Fondet for Markeds og Distribusjonsforskning 1987. (Foreligger sommeren 1987).

Lönsamhet, produktivitet och strukturomvandling inom den svenska industrin¹⁾²⁾

Med utgångspunkt i den s k putty-clay ansatsen, vars främsta kännetecken är att den framhäver de begränsade substitutionsmöjligheterna i befintliga anläggningar, analyseras skillnader i lönsamhet, produktivitet och stabilitet mellan överlevande, icke-overlevande och nyetablerade svenska industrianläggningar. Undersöknings resultat är stort sätt förenliga med förutsägelser

AV
NILS-OLOV STÅLHAMMAR

Inledning

För studier och analyser av olika inslag i den ständigt pågående strukturomvandlingsprocessen har den s k putty-clay ansatsen ofta visat sig vara en fruktbar utgångspunkt. Putty-clay ansatsens främsta förtjänst är att den genom att utgå från de begränsade substitutionsmöjligheterna i befintliga anläggningar kan sägas framhäva den tröghet och stelhet som finns inom näringslivet och som är en förutsättning för att någon form av struktur överhuvudtaget ska uppstå.

I det följande redovisas resultaten från en empirisk prövning av några av de hypoteser som följer av denna produktionsteoretiska ansats. Hypoteserna behandlar skillnader i lönsamhet, produktivitet och stabilitet mellan överlevande, icke-overlevande och nyetablerade anläggningar. Det datamaterial som används täcker tre svenska industribranscher, nämligen teko-, massa- o pappers- samt verkstadsindustrin. Undersöknings uppläggning följer delvis Offerdal (1983) som har utfört en liknande undersökning för den norska verkstadsindustrin. Brodin och Lesteborg (1985) har också använt i princip samma metod för att jämföra verkstadsindustrin i Buskerud med verkstadsindustrin i hela Norge vad avser lönsamhet, produktivitet och omställning.

Teori

De viktigaste grundläggande bidragen till den del av produktionsteorin som bygger på putty-clay ansatsen utgörs av Johansen (1959), Salter (1960) och Solow (1960).

¹⁾ Jag tackar Lennart Hjalmarson för många nyttiga synpunkter.

²⁾ Artikeln bygger på resultaten från ett forskningsprojekt som finansierats med medel från Sparbankernas Forskningsstiftelse, Vetenskapliga Rådet vid SCB, Adlerbergs Stipendiefonden vid GU och Göteborgs Handelshögskolefonder.

som följer av putty-clay ansatsen. Det mest överraskande resultatet, som även erhölls i Offerdals undersökning av den norska verkstadsindustrin, är att det inom alla grupper finns en stor spridning i lönsamheten. Författaren visar också att möjligheterna till samordningsvinster inom företag med flera anläggningar i samma bransch kan vara en orsak till att lönsamma anläggningar läggs ned.

Ansatsen har sedan utvecklats av bl. a. Johansen (1972) och Försund och Hjalmarson (1984).

Det centrala i denna ansats är att substitutionsmöjligheterna mellan olika produktionsfaktorer är begränsade när en investering väl har genomförts. Det är vanligt att man i modeller som bygger på denna ansats antar dels att det inte finns några substitutionsmöjligheter alls ex post och att detta gäller för varje maskin såväl som för hela anläggningar, dels att all teknisk utveckling är kapitalbunden. Dessa antaganden är naturligtvis mindre realistiska för en del branscher än för andra. A priori finns det skäl att anta att de är mer realistiska ju kapitalintensivare bransch som det är frågan om.

I modeller som bygger på putty-clay ansatsen är kvarväxten (per producerad enhet), dvs. differensen mellan priset på branschens output och de genomsnittliga rörliga kostnaderna, den centrala storhet som styr beslutet om såväl nedläggning och nyetablering som fortsatt drift. Nyetablering sker när kvarväxten under en anläggningens hela livslängd bedöms bli så stor att investeringskostnaden per producerad enhet täcks. När investeringen väl är gjord och etableringen alltså är genomförd är investeringskostnaden i princip ointressant. Det är då en historisk kostnad som inte längre spelar någon roll för utnyttjandet av anläggningen. Den enda kapitalkostnad som då är intressant är den vinstdelen som man s a s går miste om genom att kapitalet inte kan användas för något annat ändamål. Kapitalkostnaden utgörs alltså av den avkastning som kapitalet, dvs. maskiner och byggnader, skulle ha i sin bästa alternativa användning. Man använder därför begreppet kapitalets alternativkostnad. Denna avkastning kommer givetvis att vara avgörande för kapitalets marknadsvärde. Den enkla beslutsregeln för frågan om fortsatt drift eller nedläggning är att anläggningen ska drivas vidare så länge som det kapitaliserade värdet av den kvarväxten som beräknas uppstå under anläggningens kvarstående livstid är större än kapitalets marknadsvärde per enhet.¹⁾

¹⁾ Om det finns andra fasta kostnader än kapitalkostnaden (t. ex. fasta administrationskostnader) så måste även dessa givetvis täckas av kvarväxten för att det ska vara lönsamt att driva anläggningen vidare.

Om kapitalet helt saknar alternativ användning så är dess marknadsvärde noll och kostnaden för att utnyttja kapitalet i dess nuvarande användning är också noll. I detta specialfall är det lönsamt att driva anläggningen vidare så länge som kvasiräntan är positiv.

Att kvasiräntan för en anläggning efterhand minskar kan bero både på att priset på den färdiga produkten sjunker, t. ex. som en följd av att nya anläggningar med ny billig produktionsteknik etableras, och att anläggningens kostnader ökar, t. ex. som en följd av att kapitalet blir alltmer slitet eller att prisutvecklingen för anläggningens övriga insatsfaktorer är ofördelaktig.

Med rimliga antaganden om de alternativa användningsmöjligheterna för kapitalet i anläggningar av olika årgångar implicerar dessa beslutsregler klara skillnader i kvasiräntans eller bruttoinstens storlek mellan nedlagda, överlevande och nyetablerade anläggningar. När vi i det följande undersöker om det finns sådana skillnader mellan de olika grupperna används inte kvasiräntan utan ett annat lönsamhetsmått som dock utgår från samma storheter. Lönsamheten beräknas som lönekostnaden dividerat med förädlingssvärden. Ju större denna kvot är, desto större del av förädlingssvärden går då åt till att täcka lönekostnaderna och desto mindre blir bruttoinsten (och kvasiräntan). Ju lägre kvoten är desto större är bruttoinsten. Det kritiska värdet för detta lönsamhetsmått är värdet ett. När måttet antar värden större än ett är bruttoinsten med nödvändighet negativ. Detta

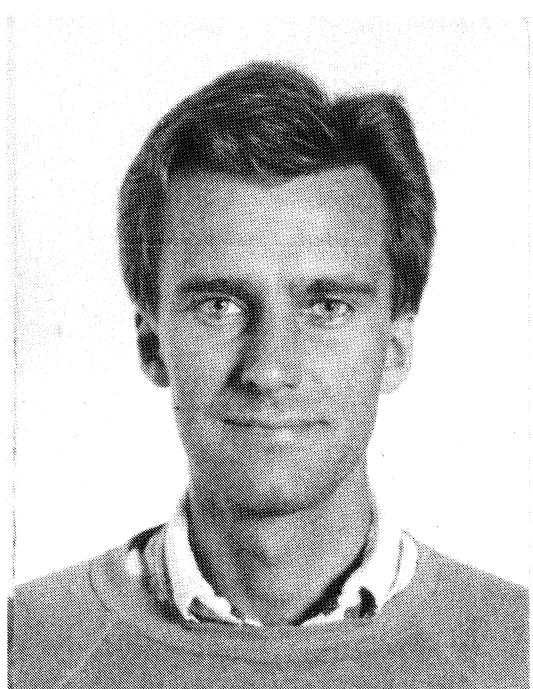
är liktydigt med att kvasiräntan är negativ.²⁾ När i fortsättningen uttrycket lönsamhet används avses den bruttolönsamhet som mätas med detta mått.

I undersökningen studeras dels den genomsnittliga lönsamheten inom de olika grupperna av anläggningar, dels spridningen inom grupperna. Inom gruppen överlevande kan en viss spridning av lönsamheten förväntas, men inom de båda andra grupperna bör den vara obetydlig, i varje fall vid tidpunkten för nedläggning respektive nyetablering. Även lönsamhetens stabilitet bland de olika grupperna av anläggningar studeras. Putty-clay ansatsen ger inte någon lika självtalar förutsägelse beträffande skillnader i lönsamhetens stabilitet mellan de olika grupperna som beträffande skillnader i lönsamhetens nivå. Möjligt kan man tänka sig att nedslitning av kapitalet bland de anläggningar som inom kort kommer att läggas ned orsakar fler driftstörningar och därmed också större instabilitet i lönsamheten för dessa anläggningar än för anläggningar med en yngre kapitalstock.

Anläggningarna i en bransch kommer att utnyttja olika produktionsteknik beroende på när anläggningen har tillkommit. Det val av produktionsteknik som görs när anläggningen byggs bestäms dels av de tekniska möjligheter som finns att kombinera olika produktionsfaktorer, dels av relativpriserna på produktionsfaktorerna och den förväntade utvecklingen för dessa priser. Ett icke-kontroversiellt antagande är att den tekniska utvecklingen och relativprisernas utveckling och förväntningarna om dessas utveckling har varit sådan att valet av produktionsteknik efterhand fallit på alltmer arbetsbesparande teknik. Arbetskraftsåtgången bör mao. vara lägre inom nyetablerade anläggningar jämfört med gamla. På motsvarande sätt bör de anläggningar som står i begrepp att läggas ned ha en högre arbetskraftsåtgång än de som överlever.

I undersökningen jämförs den genomsnittliga specifika arbetskraftsåtgången (dvs. arbetskraftsåtgången per enhet) och dess utveckling över tiden bland nedlagda, överlevande och nyetablerade anläggningar. Det är inte möjligt att erhålla något mått på den specifika arbetskraftsåtgången i enbart fysiska termer. Den mäts istället som antalet arbetstimmar dividerat med saluvärden i fasta priser.

Ytterligare en insatsfaktor som uppmärksammades i undersökningen är energiåtgången (eller snarare energikostnadsandelen). Man kan i princip genomföra samma resonemang för denna som för arbetskraftsåtgången. Det är dock inte lika självklart att den tekniska utvecklingen och relativprisutvecklingen alltid varit sådan att allt energisnålare produktionsteknik valts för de nya anläggningarna. Till den tveksamhet som detta innebär för formulerandet av en hypotes om skillnaderna i energiåtgång mellan de olika grupperna av anläggningar kommer det faktum att med det datamaterial som står til förfogande kan energiåtgången inte mäts i fysiska termer. I undersökningen redovisas istället utvecklingen av energikostnadsandelen, mätt som

Nils-Olov Stålhammar har: Filosofisk samhällsvetenskaplig examen år 1977. Doktorand i Nationalekonomi vid Göteborgs Universitet. Arbetar på en avhandling som består av två delar. I den ena koncentreras intresset kring marknadstrukturernas betydelse för lönsamheten och prissättningen inom industrien. Där ingår också det projekt som utgör underlaget för artikeln. I den andra delen testas empiriskt olika modeller som beskriver hur industriföretagens pris- och efterfrågeförväntningar bildas.

²⁾ Kvasiränta per producerad enhet = pris - a v c (genomsnittlig rörlig kostnad). Det nödvändiga kravet för fortsatt drift är att pris > avc. (Om detta krav även är tillräckligt beror på om det finns någon alternativ användning för kapitalet, dvs. om det finns någon kapitalkostnad.) Om kostnaden för insatsvaror subtraheras från båda sidor av detta villkor erhålls förädlingssvärde > lönekostnad eller 1 > lönekostnad/förädlingssvärde (allt räknat per producerad enhet).

andel av saluvärde, inom de olika grupperna av anläggningar.

Förutom det som nämnts studeras i det följande även den genomsnittliga anläggningstorleken inom de olika grupperna av anläggningar. Från själva putty-clay ansatsen med dess mekanism för nyetablering och nedläggning följer inte direkt någon hypotes om anläggningstorleken inom de olika grupperna. Däremot kan det naturligtvis vara rimligt att anta att karaktären hos eller utvecklingen av ex ante produktionsfunktionen, dvs. den funktion som anger de tekniskt bästa kombinationerna av olika produktionsfaktorer, har varit sådan att den optima anläggningstorleken efterhand har ökat.

Modeller som utgår från putty-clay ansatsen förutsätter oftast att varje bransch är homogen med en vara som säljs till ett pris. Dessutom förutsätts vanligen att produktionsfaktorerna är homogena och att företagen betalar samma pris för dessa. Även analysen i denna undersökning förutsätter i princip att de branscher som ingår är homogena. Eftersom branscherna i undersökningen är på två- och tresiffrig SNI-nivå kan man naturligtvis ifrågasätta i hurpass hög grad denna förutsättning kan antas vara uppfyllt. Det är inte uteslutet att eventuella överraskande resultat kan bero på att branscherna i själva verket är heterogena.

Datamaterialet

Undersökningen omfattar tre svenska industribranscher, nämligen textil-, beklädnads-, läder- och lädervaruindustri (SNI 32), massa-, pappers- och pappersvaruindustri (SNI 341), och verkstadsindustri (SNI 38). Valet av dessa tre branscher motiveras – i tur och ordning – med att tekoindustrin är en bransch vars omfattning kraftigt har minskat under 1970-talet, massa- o pappersindustrin är en bransch med hög kapitalintensitet och verkstadsindustrin är den största branschen (på tvåsiffrig SNI-nivå) inom tillverkningsindustrin. Av det totala antalet sysselsatta inom tillverkningsindustrin (SNI 3) fanns år 1980 ca. 60 procent inom någon av dessa tre branscher.

Anläggningarna i dessa tre branscher har delats in i överlevande, icke-överlevande och nyetablerade beroende på om de vid olika tidpunkter fanns med i industristatistiken. Indelningen har gjorts enligt följande:

	1972	1978	1980	1982
Överlevande	Med	Med	Med	Med
Icke-överlevande		Med	Ej med	
Nyetablerade	Ej med	Med	Med	

Att en anläggning avregistrerats och därmed klassificeras som icke-överlevande innebär dock inte nödvändigtvis att anläggningen är nedlagd och att verksamheten har upphört. Eftersom industristatistiken endast omfattar arbetsställen med minst fem sysselsatta kan avregistreringar t. ex. bero på att denna gräns har undanskridits. Andra tänkbara orsaker är att verksamheten har ändrat karaktär så att den inte längre kan klassificeras till industrisektorn, att tillverkningen har flyttat till annan belägenhetsadress inom samma företag, att samredovisning sker med annat arbetsställe eller att t. ex. brand lett

till att driften upphört. I denna undersökning är det naturligtvis av intresse att kunna urskilja de fall där det rör sig om en faktisk nedläggning gjord av ekonomiska skäl eller en ren konkurs. Genom en manuell genomgång av primärmaterialet för samtliga avregistrerade anläggningar har det varit möjligt att urskilja denna grupp.³⁾ Någon motsvarande genomgång har inte gjorts för nyetablerade anläggningar.

Datamaterialet består till största delen av aggregerade uppgifter för de olika grupperna av anläggningar.⁴⁾ Den information som kan utvinnas ur ett sådant material är naturligtvis begränsad. Fördelen med datamaterialet är att det kan tas fram utan att någon konflikt uppstår med SCB:s sekretssregler.

Med datamaterialet är det möjligt att följa gruppen överlevande och gruppen nedlagda bakåt i tiden till år 1972. Uppgifter finns för vartannat år. För gruppen nyetablerade finns uppgifter endast för åren 1980 och 1982.

Genomsnittlig anläggningstorlek

Utvecklingen av den genomsnittliga anläggningstorleken mätt dels i antalet anställda, dels i saluvärde framgår av figur 1. Vi kan för det första konstatera att anläggningstorleken inom överlevandegruppen hela tiden är betydeligt större än inom nedläggningsgruppen. Detta gäller för samtliga tre branscher och oavsett hur storleken mäts. Skillnaden i storlek är betydande. Under den senare delen av perioden är den genomsnittliga överlevande anläggningen mer än dubbelt så stor som den genomsnittliga anläggningen som senare läggs ned.

Av figur 1 framgår vidare att från 1974 och framåt minskar den genomsnittliga storleken bland de anläggningar som senare läggs ned. Mönstret är detsamma inom de tre branscherna men minskningen är procentuellt sett kraftigast inom tekoindustrin.

Ett tredje intressant förhållande som framgår av figur 1 är att de nyetablerade anläggningarnas genomsnittliga storlek är relativt liten. Mätt i antalet anställda är den i samtliga tre branscher mindre än den sist uppmätta för de anläggningar som sedan läggs ned. Detta kan sägas vara överraskande eftersom ny kapitalintensiv teknik ofta anses kräva långa tillverkningsserier och därmed etablering i stor skala. Men det är tänkbart att inkörningsproblem är orsaken till att de nya anläggningarna är små räknat i saluvärde per anläggning. Inkörningsproblemen kan vara av både teknisk och marknadsmässig natur. Saluvärde per anläggning tenderar också att öka från 1980 till 1982. Att de nya anläggningarna är små räknat i antalet anställda kan helt enkelt ses som en följd av att ny arbetsbesparande teknik tillämpas.

Genomsnittlig lönsamhet

Som väntat är den genomsnittliga lönsamheten lägst bland de anläggningar som så småningom läggs ned (figur 2). Inom samtliga tre branscher har denna grupp av anläggningar den lägsta lönsamheten under hela undersökningsperioden. Vi kan vidare konstatera att inom

³⁾ Vid denna genomgång har samtliga anläggningar som gått i konkurs klassificerats som nedlagda. Det har inte varit möjligt att urskilja de anläggningar där verksamheten fortsatt efter konkursen.

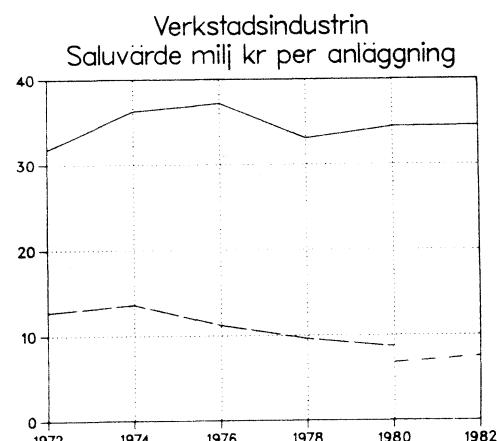
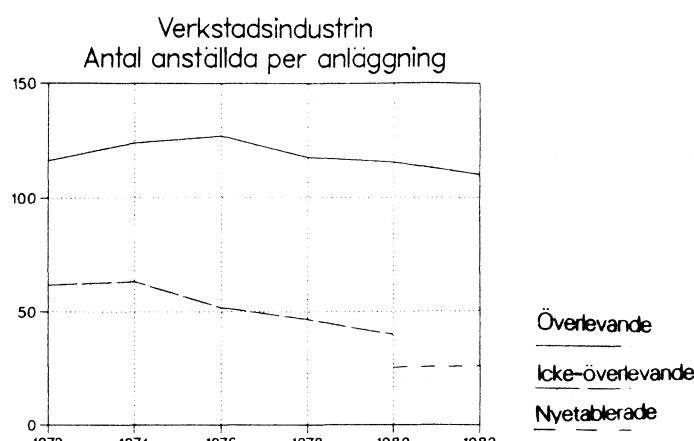
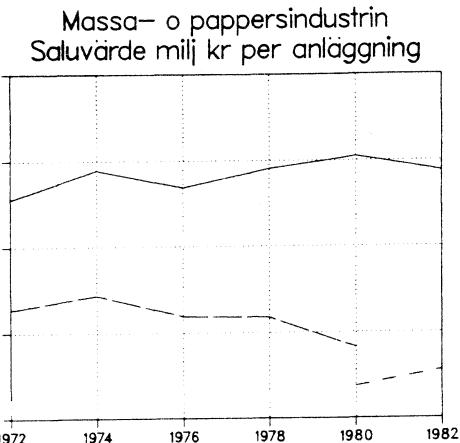
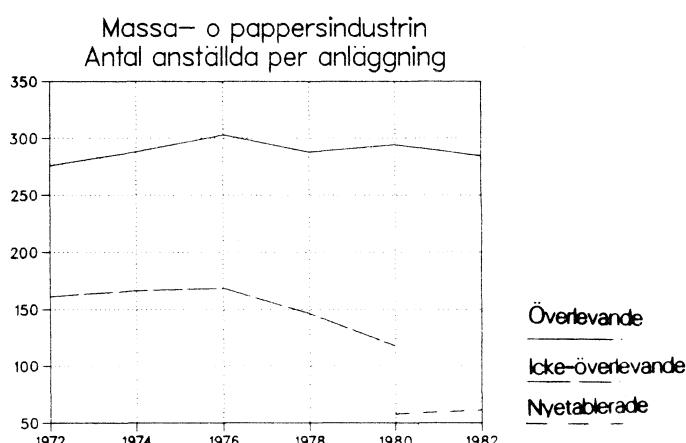
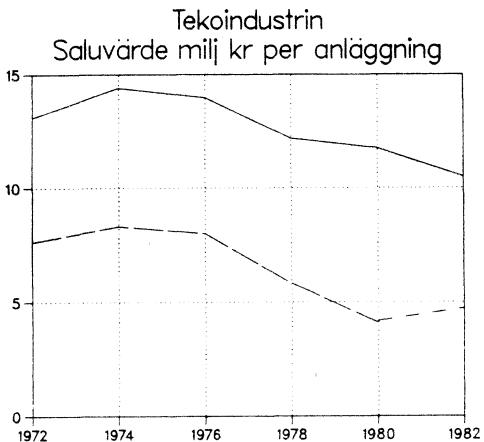
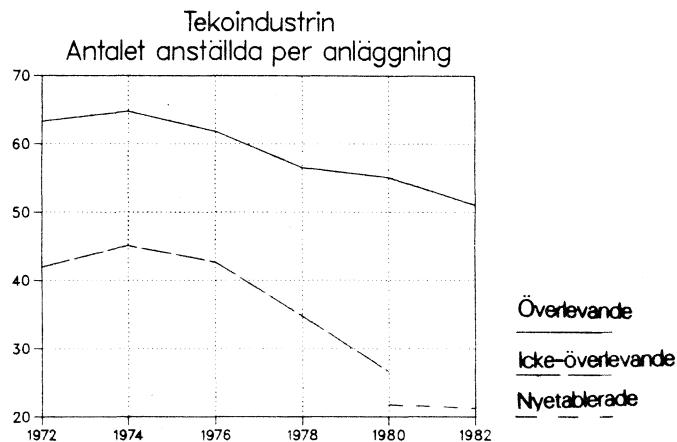
⁴⁾ Detta innebär t.ex. att den genomsnittliga lönsamheten för överlevande anläggningar beräknas som den gruppens totala lönekostnader dividerat med gruppens totala förädlingsvärde.

tekoindustrin sjunker lönsamheten för de nedläggningshotade under hela perioden. Inom de båda andra branscherna ökar lönsamheten, både för överlevande och nedläggningshotade anläggningar, fram till högkonjunkturåret 1974, därefter börjar den sjunka. Ytterligare ett utmärkande drag för tekoindustrin är att i denna bransch passeras den genomsnittliga lönsamheten för de nedläggningshotade anläggningarna det kritiska värdet ett.

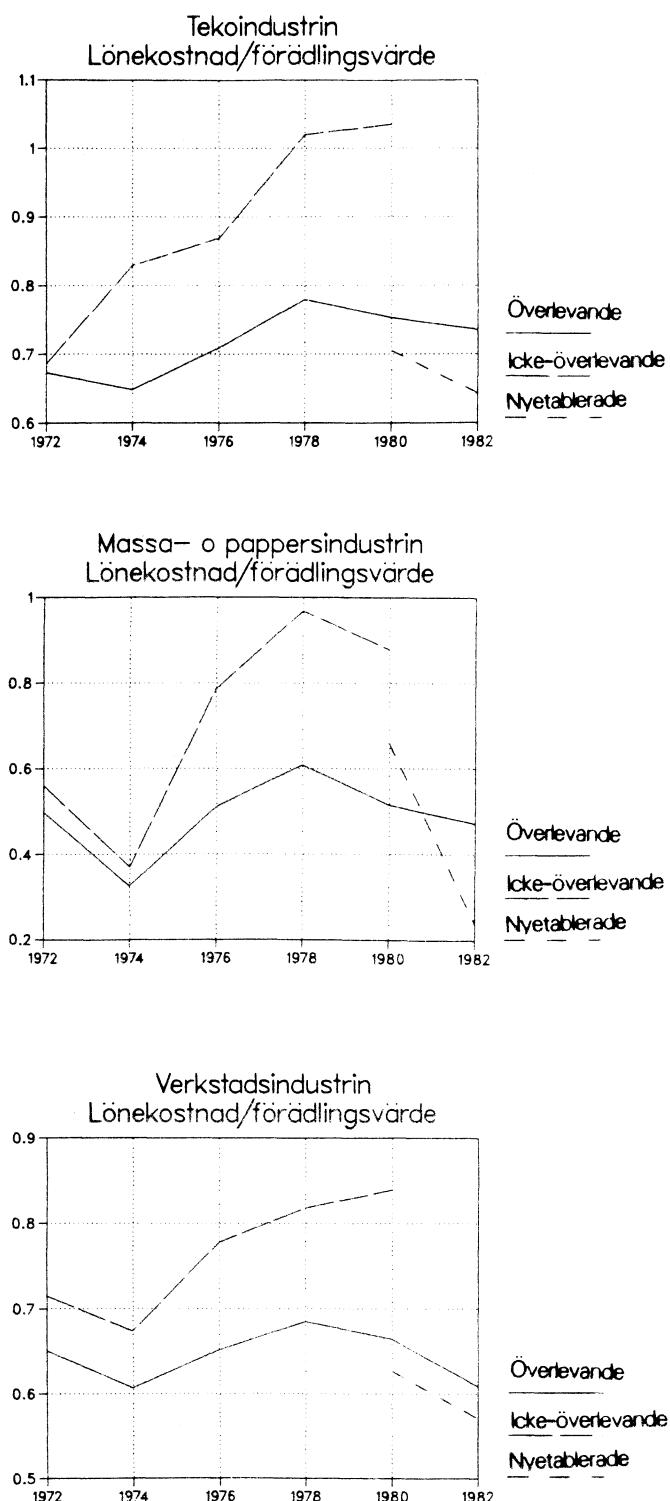
Den genomsnittliga vinsten bland de nedläggningshotade anläggningarna inom tekoindustrin var med andra ord negativ redan år 1978. Nedläggningarna skedde sedan inte förrän 1981 eller 1982.

De nyetablerade anläggningarnas lönsamhet är relativt hög redan år 1980. Både inom tekoindustrin och verkstadsindustrin är den högre än för gruppen överlevande. Inom samtliga tre branscher ökar den från 1980 till

Figur 1. Genomsnittlig anläggningsstorlek

Figur 2. Genomsnittlig lönsamhet

tekoindustrin är mer arbetsintensiv än verkstadsindustrin som i sin tur är mer arbetsintensiv än massa- o pappersindustrin. När det gäller arbetskraftsåtgångens utveckling kan vi se att den i varje fall delvis följer samma mönster som gällde för lönsamheten. Den specifika arbetskraftsåtgången är under hela perioden klart högre bland de anläggningar som sedan läggs ned. Inom verkstadsindustrin följer den specifika arbetskraftsåtgången bland gruppen nedlagda anläggningar i stort sett samma bana som bland de överlevande, fast på en högre nivå. Inom de båda andra branscherna däremot ökar arbetskraftsåtgången bland de icke-överlevande anläggningarna relativt kraftigt åren före nedläggningen jämfört med utvecklingen för de överlevande anläggningarna. För de nyetablerade anläggningarna tyder de två observationerna (1980 och 1982) på att det finns en starkt nedåtgående trend hos arbetskraftsåtgången. Men trots det så är det, två år efter att etableringen ägt rum, endast inom tekoindustrin som dessa anläggningar har en lägre arbetskraftsåtgång än de överlevande anläggningarna. Detta kan tolkas som att inkörningsproblemen för nyetablerade anläggningar är betydande och relativt långvariga.

Energikostnadsandelen är högre inom gruppen nedlagda anläggningar än inom gruppen överlevande. Störst är skillnaden inom den bransch där energikostnaden är mest betydelsesfull, dvs. massa- o pappersindustrin. (Observera att skalan är annorlunda i det diagram som gällar för denna bransch.) I denna bransch har också gruppen nedlagda anläggningar högre energikostnadsandel under hela perioden. I de båda andra branscherna är skillnaden betydligt mindre. De nyetablerade anläggningarna har lägre energikostnadsandel i samtliga tre branscher. Inom massa- o pappersindustrin är de nyetablerade anläggningarna avsevärt mycket energisnålare än de överlevande och de nedlagda. Inom verkstadsindustrin, där energikostnaden inte utgör en särskilt stor andel av produktionskostnaderna, är de nyetablerade anläggningarnas energikostnadsandel endast något lägre än de överlevandes.

Lönsamhetens spridning

För att analysera lönsamhetens spridning inom de olika grupperna av anläggningar används s k Salterdiagram. Ett sådant ger en ganska god bild av strukturen inom en bransch vid ett visst tillfälle. Det mest påtagliga som framkommer vid denna analys är att det i samtliga tre branscher finns en stor spridning på olika lönsamhetsklasser. Även inom de olika grupperna är spridningen stor. Det är enligt putty-clay ansatsen inte överraskande att det finns en stor lönsamhetsspridning inom gruppen överlevande anläggningar. Däremot visar det sig vara överraskande många anläggningar inom denna grupp som har en mycket låg lönsamhet men som ändå överlever. Men kanske ända mer överraskande är att det finns en stor spridning både bland de nyetablerade anläggningarna och bland anläggningar som läggs ned. Enligt putty-clay ansatsen bör spridningen i lönsamhet vara relativt begränsad inom dessa båda grupper. Framförallt bör de anläggningar som läggs ned ha en i stora drag likartad lönsamhet. Men datamaterialet visar att det finns en stor lönsamhetsspridning med många anläggningar

1982 snabbare än vad som är fallet för gruppen överlevande anläggningar. Detta kan ses som ytterligare en indikation på att de nyetablerade anläggningarna hade inkörningsproblem till att börja med. Inom massa- o pappersindustrin är ökningen mycket kraftig vilket resulterar i att lönsamheten för nyetablerade år 1982 även inom denna bransch är högre än för överlevande.

Genomsnittlig produktivitet

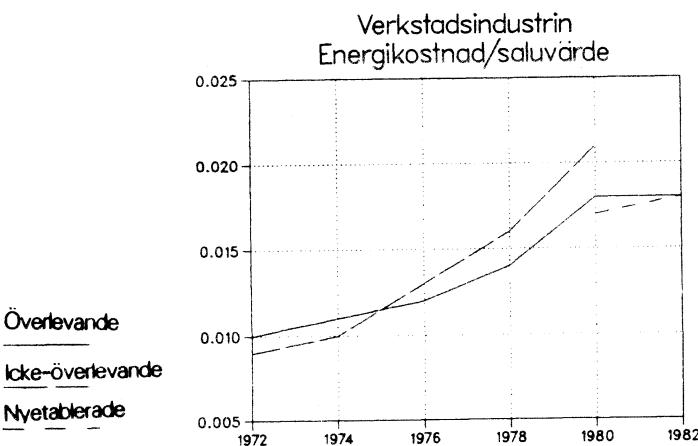
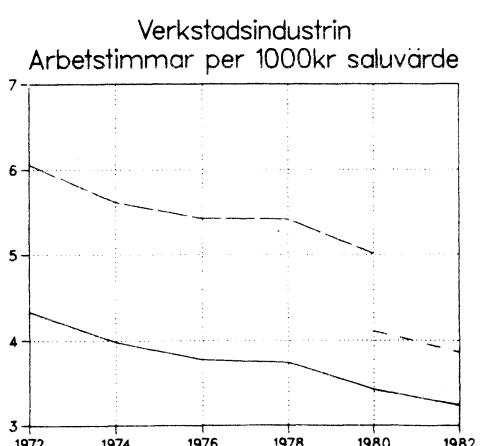
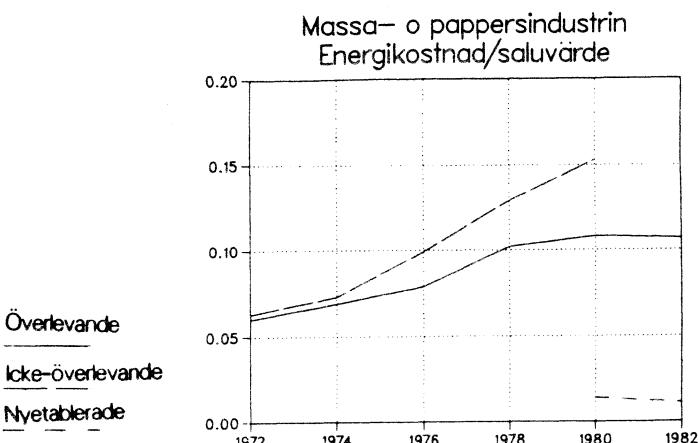
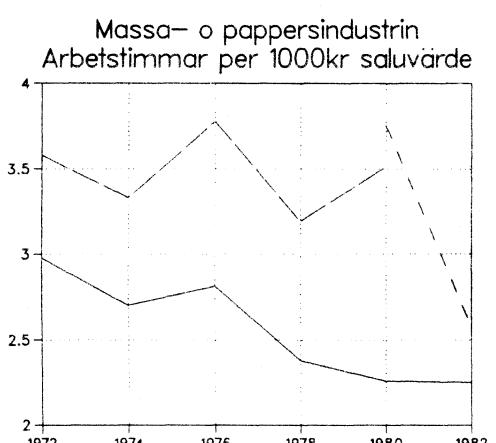
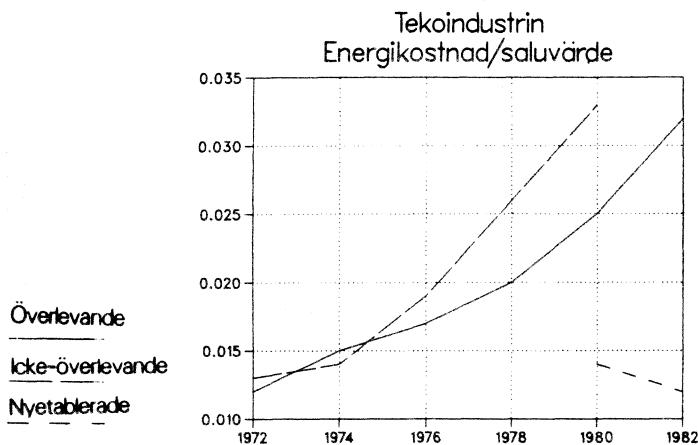
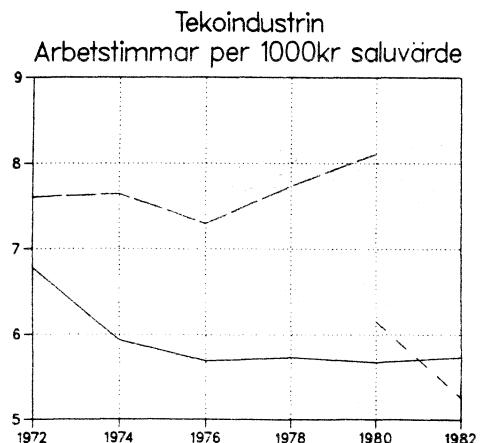
Utvecklingen av den genomsnittliga arbetskraftsåtgången och den genomsnittliga energikostnadsandelen redovisas i figur 3. Vi kan till att börja med konstatera att

gar som år 1980 har en mycket god lönsamhet men som sedan läggs ned under 1981 eller 1982.

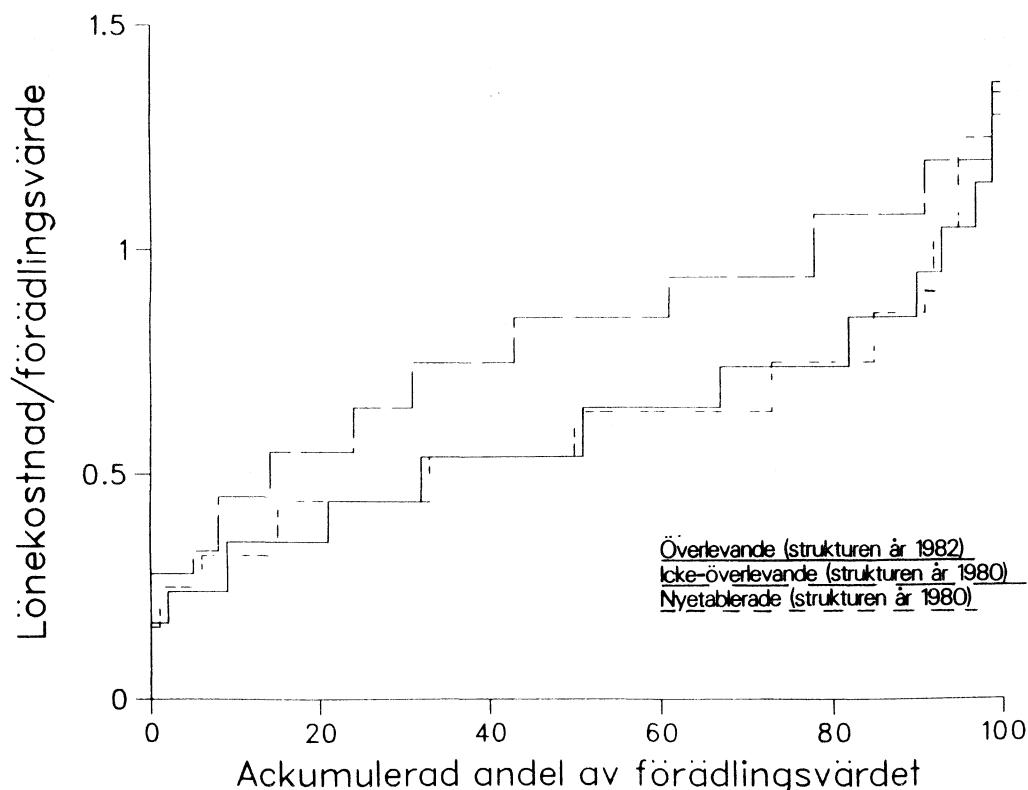
För att belysa den stora spridningen i lönsamhet redovisas i figur 4 ett Salterdiagram för verkstadsindustrin år 1980 (1982 för grupperna överlevande.) Lönsamheten, beräknad som ovan, dvs. lönekostnaden dividerad med förädlingssvärdenet, mäts längs den lodräta axeln. Ju större denna kvot är desto större del av förädlingssvärdenet går åt till att täcka kostnaderna för arbetskraften och desto

lägre är lönsamheten. Längs den vågräta axeln anges den procentuella andelen av förädlingssvärdenet. För att göra diagrammen mer överskådliga har anläggningarna delats in i lönsamhetsklasser. För varje lönsamhetsklass anges ett vägt medelvärde för lönsamheten (där förädlingssvärdenet har använts som vikter) och klassens procentuella andel av förädlingssvärdenet. Lönsamhetsplaserna utgörs av intervall om 0.10 (eller 10 procent).

Figur 3. Genomsnittlig arbetskraftsåtgång och energikostnadsandel

Figur 4. Lönsamhetsstrukturen inom verkstadsindustrin

Samordningsvinster bakom nedläggningsbeslut

Med det datamaterial som har tagits fram för under-sökningen är det möjligt att pröva en tänkbar förklaring till den stora spridningen i lönsamhet bland de anläggningar som läggs ned. Att anläggningar med god lönsamhet läggs ned kan bero på att en nedläggning bedöms leda till såpass mycket högre vinster inom andra anläggningar som tillhör samma företag att det uppväger den uteblivna vinsten från den nedlagda anläggningen.

Detta förutsätter dock att det finns någon form av restriktion, antingen när det gäller tillgången på produktionsfaktorer (såsom t. ex. har varit fallet beträffande råvaror till massa- o pappersindustrin) eller när det gäller möjligheterna att sälja den färdiga produkten till det rådande priset, så att kapacitetsutnyttjandet inte blir optimalt. Det kan m.a.o. inte råda fullkomlig konkurrens på de aktuella marknaderna.

För att pröva denna förklaring delas gruppen nedlagda anläggningar i två grupper. Den ena gruppen bestående av anläggningar som tillhör företag med flera anläggningar inom samma bransch och den andra gruppen bestående av anläggningar som tillhör «enanaläggnings-företag». Därefter jämförs den genomsnittliga lönsamheten inom dessa båda grupper. Om lönsamheten är högre i den första gruppen kan det betraktas som ett stöd för den framförda förklaringen.

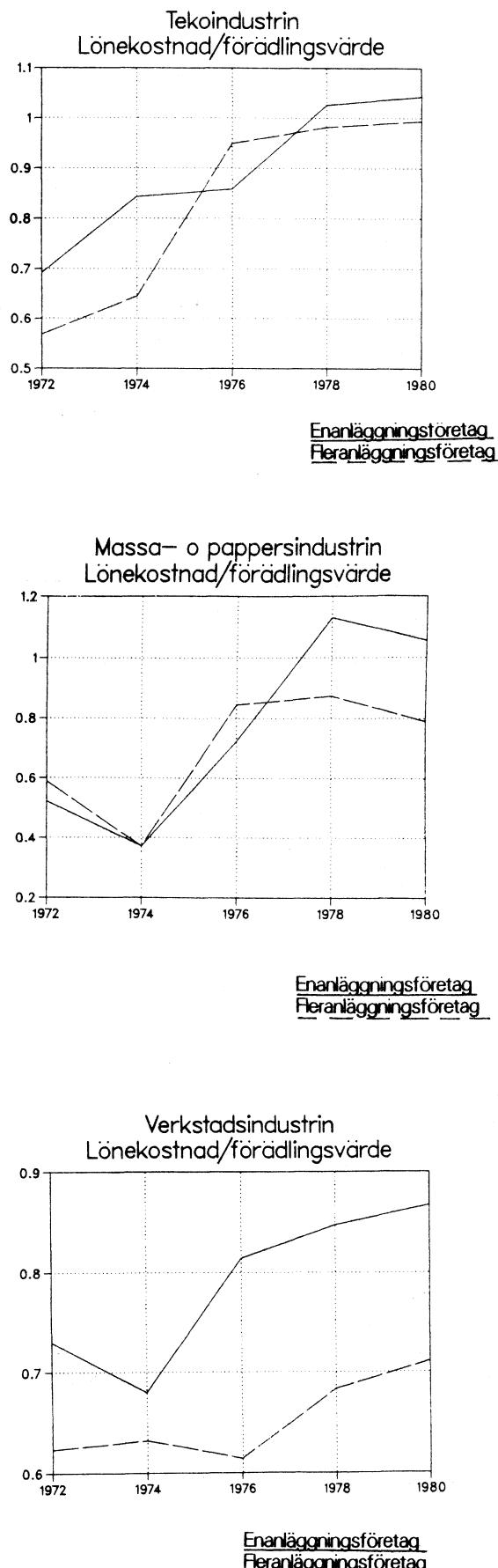
Det visar sig (figur 5) att lönsamheten är högre bland de nedlagda anläggningarna som tillhör «fleranaläggnings-företag». Inom tekoindustrin är dock inte skillnaden särskilt stor. Visserligen passerar gruppen som tillhör «enanaläggningsföretag» det kritiska ett-strecket redan år 1978, men gruppen som tillhör «fleranaläggningsföretag» ligger mycket nära. Inom de båda andra branscherna är skillnaderna betydligt större.

För massa- o pappers- samt verkstadsindustrin måste dessa resultat sägas vara förenliga med den föreslagna förklaringen till den stora lönsamhetsspridningen bland de anläggningar som läggs ned; att anläggningar med god lönsamhet läggs ned kan bero på att en nedläggning bedöms leda till såpass mycket högre vinster inom andra anläggningar som tillhör samma företag att det uppväger den uteblivna vinsten från den nedlagda anläggningen. För tekoindustrin tycks dock detta förklaring inte vara relevant.

Lönsamhetens stabilitet

Analysen av lönsamhetens stabilitet grundar sig på matriser som för de olika grupperna av anläggningar anger flöden mellan olika lönsamhetsklasser från ett år till ett annat. Det visar sig att lönsamheten har en oväntat hög stabilitet. (Det är också det tryck man får när man studerar Salterdiagram över lönsamhetens spridning för olika år.) För majoriteten av anläggningar är lönsamhetsutvecklingen lugn. Det finns en viss variation mellan de olika grupperna av anläggningar med det är endast inom massa- o pappersindustrin som skillnaden mellan grupperna kan sägas vara markant. Inom denna bransch upplevde de nedlagda anläggningarna större svängningar i lönsamheten än de överlevande. Framförallt var det frågan om kraftigare minskningar i lönsamheten efter högkonjunkturåret 1974 för de icke-överlevande anläggningarna. Men i de båda andra branscherna finns inte någon nämnvärt större instabilitet hos de nedlagda anläggningarna än hos de överlevande. Frågan är också om man kan påstå att putty-clay ansatsen leder till en hypotes om större instabilitet för de nedläggningshotade anläggningarna. Möjligt kan man tänka sig att ju äldre

Figur 5. Genomsnittlig lönsamhet bland nedlagda anläggningar

en anläggning är desto vanligare är det med driftsstörningar och därmed skulle också svängningarna i lönsamheten bli större. Detta skulle i så fall kunna vara en förklaring till att vi finner lägre stabilitet för de nedläggingshotade anläggningarna unom just massa- o pappersindustrin, eftersom denna bransch har högst kapitalintensitet.

Sammanfattningsvis kan konstateras att undersökningens resultat i stort sett är förenliga med de förutsägelser som följer av putty-clay ansatsen beträffande skillnader i lönsamhet och produktivitet mellan icke-överlevande, överlevande och nyetablerade anläggningar. I Offerdals motsvarande undersökning av den norska verkstadsindustrin erhölls endast delvis ett sådant resultat. Offerdal fann för det första att strukturomvandlingen till största delen ägde rum inom de överlevande anläggningarna. Under perioden 1976–80 berodde endast en mindre del av sysselsättningsförändringen på att anläggningar nyetablerades eller lades ned. Jämförelsen mellan överlevande och icke-överlevande anläggningar, som endast gjordes för delar av verkstadsindustrin, visade i och för sig att från 1972 till 1980 var den genomsnittliga lönsamheten både sämre och mer fluktuerande för de anläggningar som sedan lades ned under 1981 än för de som överlevde. Men beträffande produktiviteten erhöll Offerdal däremot det överraskande resultatet att den genomsnittliga produktiviteten var högre (!) bland de icke-överlevande anläggningarna, både vad avsåg arbete och energi. Denna skillnad i genomsnittlig produktivitet kunde observeras under hela perioden men var störst fram till 1976 då den minskade kraftigt.

Det mest överraskande resultatet i min undersökning, som dock även erhölls i Offerdals undersökning, är att det inom alla grupper finns en stor spridning i lönsamheten. Det är många anläggningar som överlever trots att de har en mycket låg lönsamhet samtidigt som flera av de anläggningar som läggs ned har en relativt hög lönsamhet. Som visades ovan kan, i varje fall inom massa- o pappers- samt verkstadsindustrin, möjligheterna till samordningsvinster vara en orsak till att lönsamma anläggningar läggs ned.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Brodin, A. och Lesteborg, H., (1985), Norsk industri – Produktivitet, lönnssamhet og omstilling. Sosialøkonomien, nr. 3 1985.
 Försund, F. och Hjalmarson, L., (1984), Analysis of Industrial Structure: A Production Function Approach. IUI, Working paper nr. 135. Stockholm.
 Johansen, L., (1972), Production Functions. Amsterdam.
 -, (1959), Substitution vs. Fixed Production Coefficients in the Theory of Economic Growth: A Synthesis. Econometrica, vol 27.
 Offerdal, E., (1983), Structural Change, Profitability and Survival. Paper presented at the 10th E.A.R.I.E. Conference in Bergen 23–25 of August 1983.
 Salter, W., (1960), Productivity and Technical Change. Cambridge.
 Solow, R.M., (1960), Investment and Technical Progress, i Arrow, Karlin and Suppes (eds). Mathematical Methods in Social Sciences. Stanford.
 Stålhammar, N.-O., (1985), En analys av sambandet mellan lönsamhet, produktivitet och strukturomvandling inom den svenska tillverkningsindustrin; En empirisk studie av teko-, massa- och pappers-, samt verkstadsindustrin. Fackföreningsrörelsens Institut för Ekonomisk Forskning, Forskningsrapport nr 3, Stockholm.
 -, (1986), En analys av orsakerna till lönsamhetsspridningen bland anläggningar som läggs ned inom den svenska tillverkningsindustrin. Arbetspapper, Nationalekonomiska institutionen, Göteborgs Universitet.

Inntektsfordeling i Norge og Sverige – en sammenligning

Sammenligninger av inntektsfordelingen i industriland basert på samordnede data har vist større forskjeller mellom landene enn det inntrykket man har hatt tidligere på grunnlag av mer usikre sammenligninger. I denne artikkelen refereres hovedresultatene fra en sammenligning av inntektsfordelingen i Norge og Sverige basert på samordnede data.

Svenske familier betaler en større del av bruttoinntek-

ten sin som skatt enn norske familier. Fordelingen av disponibel inntekt pr. forbruksenhett i familiene er jevnere i Sverige enn i Norge. Under forutsetning om uendret fordeling av markedsinntekt, viser et forsøk med simulerte inntektsfordelinger at det ville hatt større innvirkning på fordelingen av disponibel inntekt å øke overføringer og skatter til deres svenske nivå i Norge, enn å innføre i Sverige deres mer progressive norske profiler.

AV
STEIN RINGEN

I stor utstrekning er det gjennom sammenligning med andre land at det kan argumenteres eller konstateres at inntektsfordelingen i det egne land er «jevn» eller «ujevn» og at fordelingsvirkningene av overføringer og skatter er «sterke» eller «svake». Imidlertid har det vært vanskelig å gjøre slike sammenligninger på en pålitelig måte. Inntektsstatistikken i forskjellige land baseres på til dels ulike prinsipper og definisjoner. Ved sammenligning av publisert statistikk fra flere land kan en derfor ikke vite om de forskjeller (eller likheter) som fremkommer, er uttrykk for ekte forskjeller (eller likheter) eller om de er spuriøse på grunn av manglende sammenlignbarhet i den statistikk som benyttes. (For eksempler på sammenligninger basert på publisert statistikk, se Sawyer 1976 og Stark 1977). Det har derfor rådet stor usikkerhet om hvor like eller forskjellige industrilandene er på dette område.

For å få bedre sammenligninger har det en tid vært eksperimentert med nye metoder hvor en arbeider direkte med datasett fra flere land og samordner disse i forhold til felles prinsipper og definisjoner slik at innslaget av spuriøsitet kan reduseres til et minimum. Slike sammenligninger ble først gjort for par av nasjoner, f.eks. mellom USA og Vest Tyskland (Smolensky, Pommerehne & Dalrymple 1979), mellom USA og Storbritannia (O'Higgins & Ruggles og Ruggles & O'Higgins 1981) og mellom

Finland og Sverige (Nygård 1984). Metoden er utviklet videre innenfor den såkalte *Luxembourg Income Study* hvor et større antall land (foreløpig syv) sammenlignes. (For en oversikt, se Ringen 1986). Her har man både samordnet de nasjonale data og samlet dem i en internasjonal databank for å være sikker på at det er sammenlignbart såvel i analyseprosessen som i dataene.

Generelt kan man si at sammenligninger basert på samordnede data har vist at det er større forskjell mellom industrilandene enn det inntrykk man har hatt tidligere på grunnlag av mer usikre sammenligninger. (For oversiktsartikler basert på tidligere litteratur, se Ringen 1980, Saunders 1984, Uusitalo 1985.) Noen hovedresultater fra *The Luxembourg Income Study* gjengis i vedlegget bakerst i artikkelen.

I denne artikkelen skal jeg, rent beskrivende, referere hovedresultatene fra en sammenligning mellom Norge og Sverige som baseres på samordnede data. Analysen er referert, og dens implikasjoner diskutert, mer i detalj annetsteds (Ringen 1986).

Data

Siktemålet er å beskrive oversørings- og skattesystemet i de to land fra fordelingspolitisk synsvinkel. For dette formål brukes data fra Inntektsundersøkelsen i Norge og fra HINK-undersøkelsen i Sverige, i begge tilfelle for året 1982. Disse undersøkelsene gjennomføres av de respektive statistiske sentralbyråer. De er forholdsvis like hverandre slik at det i utgangspunktet foreligger en grunnleggende sammenlignbarhet, men en rekke justeringer har likevel vært nødvendige for å samordne de to datakildene.

For det første måtte det en omfattende justering til for å få samme analyseenhet i begge datakildene. Analyseenheten er *familien*. Identisk familiedefinisjon kunne bare oppnås ved å reestimere det norske materialet i forhold til familiedefinisjonen i det svenske materialet. Etter dette består en familie enten av en enslig person eller et par

Denne artikkelen bygger på forskning jeg gjorde mens jeg var ved Institutet för social forskning ved Stockholms universitet. Prosjektet fikk økonomisk støtte fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet (Inntektsavdelingen) og Statistiska centralbyråns vetenskapliga fond. Jeg takker Leif Korbøl, Yngve Bergstrøm, Grethe Sparby, Øystein Bekken og Marianne Vik Dysterud i Statistisk Sentralbyrå og Håkon Bjørk, Anna Eriksson og Leif Lemon i Statistiska centralbyrån for hjelp med data-arbeidet.

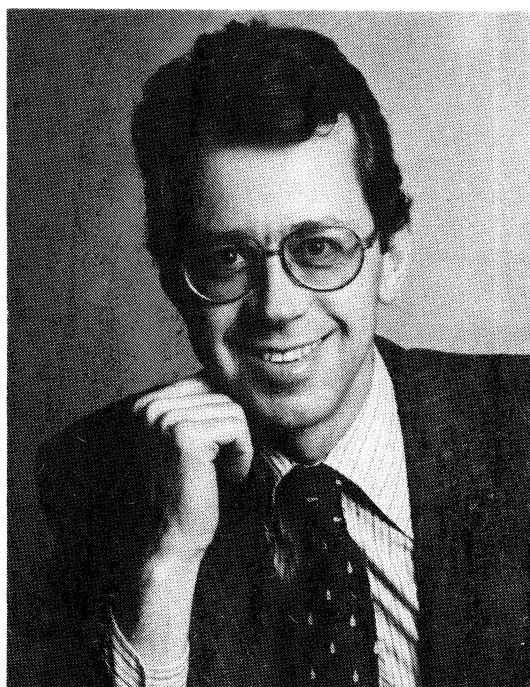
(gift eller samboende) med eller uten barn under 18 år. Andre husholdningsmedlemmer regnes alltid som egne familier, inkludert barn over 18 år som bor sammen med og forsøges av sine foreldre.

For det andre måtte det gjøres en rekke detaljerte justeringer av de enkelte inntekts- og skattekategorier. (Dette er beskrevet nærmere i Ringen 1986).

For det tredje måtte noe gjøres med arbeidsgiveravgiften til folketrygden siden skattesystemene i de to land er forskjellige på dette punkt. I 1982 var arbeidsgiveravgiften i Norge 16,8 prosent av bruttolønn (dog lavere i enkelte regioner). I Sverige var den 38,7 og 43,9 prosent for henholdsvis arbeidere og funksjonærer. I Norge er den personlige inntektskatten oppdelt i en egenlig skattedel og en øremerket folketrygdavgift; i Sverige er det ingen øremerket folketrygsavgift i inntektsskatten. Om forskjellen i oppdelingen av skatten ble ignorert ved at bare personlig inntektskatt ble regnet med, ville sammenligningene gjennomføres uten et enhetlig skattekategori. For å oppnå sammenlignbarhet ble arbeidsgiveravgiften medregnet i sin helhet som en del av den personlige inntekt sammen med andre inntekter og som en del av den personlige skatt sammen med andre inntektskatter. Det kan diskuteres om dette er den teoretisk beste antagelse for å behandle arbeidsgiveravgiften (avgiften antas båret i sin helhet av lønnstakerne; for en teoretisk begrunnelse, se Ringen 1986:35-6), men dette er i alle fall den minst vilkårlige prosedyre for å oppnå sammenlignbarhet. Inkorporeringen av arbeidsgiveravgiften får ingen konsekvenser for disponibel inntekt, men hever nivået for skatt og har derved, med den metode som brukes her, konsekvenser for den omfordeling som registreres.

De viktigste inntektsbegrep i analysen er:

- Markedsinntekt (lønn, arbeidsgiveravgift, inntekt av selvstendig næringsdrift, inntekt av kapital, private overføringer).

Stein Ringen er magister i statsvitenskap fra 1972. Han er nå forsker i Statistisk Sentralbyrå.

- Overføringer (ytelser fra folketrygden, barnetrygd, bostøtte og andre offentlige overføringer, bortsett fra sosialhjelp og arbeidsledighetstrygd som ikke er registrert i det norske materialet og derfor av hensyn til sammenlignbarheten holdt utenfor).
- Bruttoinntekt (markedsinntekt pluss overføringer).
- Skatt (personlig skatt – sentralt og lokalt – av inntekt og formue, arbeidsgiveravgift).
- Disponibel inntekt (brutto inntekt minus skatt).

Bare direkte overføringer og skatter til/fra husholdningen er med i analysen. Indirekte skatter, subsidier og «gratis» tjenester regnes ikke med, heller ikke overføringer og skatter til/fra bedrifter og institusjoner. For enkeltets skyld brukes betegnelsen *overføringer* om offentlige overføringer alene.

Vi skal se på tre forhold; først nivået på overføringer og skatter, dernest fordelingen av disponibel inntekt, og til slutt inntektsomfordelingen via overføringer og skatter.

Nivået av overføringer og skatter

Gjennomsnittlig bruttoinntekt pr. familie i 1982 var Nkr 125 300 i Norge og Skr 124 450 i Sverige (arbeidsgiveravgiften medregnet). Vekslekursen mellom disse to valutaelementene svingte mellom omtrent 97 og 104. Gjennomsnittlig familiestørrelse er omtrent den samme: 2,0 personer i Norge og 1,9 personer i Sverige. Totalt sett sto derfor omtrent samme inntekt til disposisjon for familiene i de to land, og siden inntekten skal deles på omtrent like mange personer blir også levestandarden i gjennomsnitt omtrent den samme (under forutsetning av at prisforholgene er omtrent de samme, hvilket kanskje ikke er helt realistisk). Merkbare forskjeller mellom disse to landene når det gjelder familiens inntekt og levestandard må følgelig i det vesentlige skyldes anvendelsen og fordelingen av den tilgjengelige inntekt.

Tabell 1 viser inntekts sammensetning i de to land. Allerede her fremkommer det klare forskjeller. For det første har familiene i Sverige mer av sin inntekt fra offentlige overføringer og mindre fra «markedet». Av bruttoinntekt utgjøres 16,6 prosent av offentlige overføringer i Sverige, mot 12,3 prosent i Norge. Men det er på skattesiden at forskjellen er størst. Over 44 prosent av familiens bruttoinntekt går fra i skatt i Sverige, mot 31 prosent i Norge. Etter denne beregningsmetoden er altså familiens skattebyrde i Sverige nesten 50 prosent høyere enn i Norge. (De indirekte skatter er riktignok høyere i Norge – hhv. 17 og 15 prosent av GDP i 1982 – men ikke nok til å oppveie forskjellen i direkte skatt). I gjennomsnitt har familiene i Sverige bare 58 prosent av sin bruttoinntekt til disposisjon for eget bruk, mot 69 prosent i Norge. (Disse forskjellene ville modifiseres om arbeidsgiveravgiften ble holdt utenfor, men tendensen ville være den samme: overføringer 21 og 14 prosent og skatter 30 og 24 prosent i hhv. Sverige og Norge.)

Tabell 1: Inntekts sammensetning. Prosent av brutto inntekt. Gjennomsnitt for alle familier.

	Norge	Sverige
Markedsinntekt	87,7	83,4
Overføringer	12,3	16,6
Bruttoinntekt	100,0	100,0
Skatt	31,1	44,3
Disponibel inntekt	69,0	55,7

Det høyere skattenivået i Sverige enn i Norge forklares til dels av det høyere nivået for overføringer, men ikke i sin helhet. Differansen mellom skatter og overføringer i Tabell 1 er 28 prosent av bruttoinntekt i Sverige og 19 prosent i Norge. De svenske familiene «taper» altså i dette regnskapet 9 prosent av sin inntekt i forhold til de norske familiene. Imidlertid oppveies dette tapet i neste runde av høyere offentlige utgifter til sosiale tjenester. I Sverige går 21 prosent av bruttonasjonalproduktet til offentlig finansierede sosiale tjenester, mot 12 prosent i Norge (1982, ifølge *OECD National Accounts 1971–1983, Vol. II*, sosiale tjenester: utdanning, helse, bolig, nærmiljø, kultur mm.). De svenske familiene får altså igjen i form av flere sosiale tjenester omtrent det de taper i disponibel inntekt (forutsatt at det ikke er vesentlige effektivitetstap i offentlig tjenesteproduksjon, hvilket igjen kanskje ikke er helt realistisk). På denne måten kommer vi tilbake til utgangspunktet: omtrent samme gjennomsnittlige levestandard i begge land. Forskjellen ligger ikke i levestandardens nivå, men i dens sammensetning. I Sverige er familiene mer avhengig av offentlige overføringer og tjenester enn i Norge. Inntekten er i gjennomsnitt omtrent den samme, men den fordeles ulikt mellom privat og offentlig bruk.

Fordelingen av disponibel inntekt

Inntektsfordelingen beskrives her ved fordelingen av inntekt mellom grupper av familier. For å unngå «feil» som skyldes at familiene har ulik størrelse og sammensetning, er familieinntekten omregnet til inntekt pr. forbruksenhet. Inntekt pr. forbruksenhet er i prinsippet et uttrykk for den kjøpekraft hvert familiemedlem har, forutsatt at familieinntekten er jevnt fordelt mellom familiemedlemmene. Familiene er gruppert i kvintiler (grupper bestående av 20 prosent av alle familiier) etter markedsinntekt. Det bør sies at fordelingene kunne ha sett anderledes ut om familiene hadde vært gruppert anderledes, for eksempel etter disponibel inntekt.

Tabell 2 viser at fordelingen av disponibel inntekt pr. forbruksenhet er jevnere i Sverige enn i Norge. Den laveste kvintil av familiier i Sverige har nesten 15 prosent av alle familiers samlede disponibele inntekt, mot litt over 11 prosent i Norge. Andelen for øverste kvintil er ca. 31 prosent i Sverige og 35,5 prosent i Norge. De samme forskjeller fremkommer ved en finere gruppering av familiene. Nederste decil av familiene har 5,2 prosent av all disponibel inntekt i Norge og 7,2 prosent i Sverige, og øverste percentil har 4,7 prosent i Norge og 2,5 prosent i Sverige. De «fattige» er fattigere og de «rike» rikere i Norge enn i Sverige.

Tabell 2: Fordelingen av disponibel inntekt.

Kvintil	1	2	3	4	5	Totalt
Norge	11,3	12,6	17,2	23,4	35,5	100,0
Sverige	14,8	14,3	17,3	22,5	31,1	100,0

Familieinntekt er omregnet til inntekt pr. forbruksenhet etter følgende ekvivalensskala: første voksne = 1; andre voksne = 0,7; hvert barn = 0,5.

Kvintiler: Grupper bestående av 20% av alle familiier etter markedsinntekt pr. forbruksenhet.

I forrige avsnitt har vi sett at nivået av overføringer og skatter er høyere i Sverige enn i Norge, og vi har nå sett at fordelingen er jevnere. Det er naturlig å spørre om det er sammenheng mellom disse to observasjoner slik at fordelingen er jevnere *fordi* overføringer og skatter ligger høyere.

Omfordeling av inntekt

Ideelt sett bør fordelingsvirkningene av et gitt system av overføringer og skatter måles ved forskjellen mellom fordelingen av den disponibele inntekt under det gjeldende system og dens fordeling under et alternativt system. Slik måling byr imidlertid på store teoretiske og metodiske problemer. Det er derfor vanlig å benytte en tilnærmet måling hvor man ser på forskjellen mellom fordelingene av inntekt «før» og «etter» overføringer og skatter under det gjeldende system. Dette gjøres her. Denne metoden har store praktiske fordeler, men den har den svakhet at det ikke tas hensyn til at fordelingen av inntekt før overføringer og skatter kan være påvirket av disse politiske tiltak, for eksempel ved at enkeltmennesker og familiier tilpasser sin økonomiske virksomhet alt etter hvordan fordelingspolitiske tiltak utformes. En må regne med at metoden med tilnærmet måling kan vise større omfordelingsvirkninger enn det som ville registreres ved bruk av den alternative metoden. (For en utførlig diskusjon av metodeproblemer ved måling av inntektsomfordeling, se Ringen 1987:App.F.)

Resultatene gjengis i Tabell 3. Alle komponenter av inntekt og skatt er regnet pr. forbruksenhet, og kvintilene er stadig definert etter markedsinntekt, som i Tabell 2.

Det er klare likheter mellom fordelingene i de to land. Markedsinntekten er svært ujevn fordelt. Overføringene fordeles til fordel for de som har liten markedsinntekt, med det resultat at bruttoinntekten er jevnere fordelt enn markedsinntekten. Skattelelastningen er størst for dem som har høyest inntekt, og dette gjør at den disponibele inntekten har en jevnere fordeling enn bruttoinntekten. Det er grunn til å merke seg at disse systemer virker omfordelende på både overførings- og skattesiden. Det har vært en utbredt oppfatning i inntektsfordelingslitteraturen at det i de vestlige industrieland først og fremst er overføringene som virker utjevnende og at skattesiden betyr lite eller intet i denne sammenheng. Dette støttes ikke av disse resultatene. Systemet fremstår her som utjevnende på både overførings- og skattesiden.

Men til tross for disse likheter har altså den disponibele inntekten en merkbart forskjellig fordeling i de to land. Tabell 3 gir forklaringen. Vi ser først at markedsinntekten har omtrent samme fordeling i begge land. Dette betyr at forskjellen i fordelingen av disponibel inntekt helt og holdent skyldes forskjeller i omfordelingsmekanismene.

Videre ser vi at både overføringer og skatter har en mer «progressiv» profil i Norge enn i Sverige. For eksempel betaler laveste kvintil bare 1,2 prosent av all skatt i Norge, mot 3,5 prosent i Sverige, og mottar 53 prosent av alle overføringer, sammenlignet med bare 48 prosent i Sverige. Ut fra dette skulle vi forvente å finne en jevnere fordeling av disponibel inntekt i Norge enn i Sverige. Når vi likevel finner at den er jevnest i Sverige, skyldes dette at nivået av overføringer og skatter, særlig skatter, er såpass mye høyere i Sverige enn i Norge at det mer enn kompenserer for deres noe flatere fordelingsprofil. Sagt på en annen måte: det blir mer utjevning pr.

Tabell 3: Omfordeling av inntekt.

Kvintil	1	2	3	4	5	Totalt
<i>Observert fordeling</i>						
<i>Norge</i>						
Markedsinntekt	0,7	7,5	18,1	27,9	45,9	100,0
Overføringer	53,3	28,5	9,7	5,4	3,1	100,0
Bruttoinntekt	8,2	10,5	16,9	24,6	39,8	100,0
Skatt	1,2	5,9	16,1	27,5	49,2	100,0
Disp. inntekt	11,3	12,6	17,2	23,4	35,5	100,0
<i>Sverige</i>						
Markedsinntekt	0,8	6,1	18,6	28,9	45,6	100,0
Overføringer	47,9	33,5	10,3	4,6	3,7	100,0
Bruttoinntekt	9,8	11,4	17,0	24,3	37,5	100,0
Skatt	3,5	7,6	16,5	26,6	45,7	100,0
Disp. inntekt	14,8	14,3	17,3	22,5	31,1	100,0
<i>Simulert fordeling</i>						
<i>Norge</i>						
Markedsinntekt	0,7	7,5	18,1	27,9	45,9	100,0
Bruttoinntekt	10,7	11,5	16,5	23,5	37,6	100,0
Disp. inntekt	18,2	15,9	16,8	20,5	28,6	100,0
<i>Sverige</i>						
Markedsinntekt	0,8	6,1	18,6	28,9	45,6	100,0
Bruttoinntekt	10,8	10,4	16,9	24,4	37,5	100,0
Disp. inntekt	18,3	13,9	17,5	22,1	28,3	100,0

Alle begreper for inntekt og skatt er regnet pr. forbruksenhet, som i Tabell 2. Kvintiler etter markedsinntekt pr. forbruksenhet. De simulerte fordelinger fremkommer ved å legge til grunn i begge land de svenske nivåer av overføringer og skatter og deres norske fordelingsprofiler mens markedsinntektens fordeling antas uendret.

krone av overføringer og skatter i det norske systemet, men i det svenske systemet skiftes såpass mange flere kroner rundt at det likevel alt i alt blir mer utjevning. Det svenske systemet virker altså mer utjevnende enn det norske utelukkende fordi tiltakene har et høyere nivå og til tross for at de har en mindre progressiv fordeling.

For å illustrere dette nærmere er det i Tabell 3 gjengitt simulerte inntektsfordelinger ved å legge til grunn i begge land det svenske nivået for overføringer og skatter og deres norske profiler. Det antas at fordelingen av markedsinntekt forblir uendret. Dette fører til omtrent samme fordeling av brutto og disponibel inntekt i begge land (siden markedsinntekten har omtrent samme fordeling) og viser følgelig at det ville ha større innvirkning på fordelingen av disponibel inntekt å øke overføringer og skatter til deres svenske nivå i Norge enn å innføre i Sverige deres mer progressive norske profiler. Alt i alt ser vi her at nivået av overføringer og skatter er av stor betydning for systemets effektivitet med hensyn til utjevning av inntektsulikheter.

Sluttbemerkninger

Det er særlig tre forhold som det kan være et poeng å trekke frem. For det første viser denne sammenligningen at det er betydelige forskjeller mellom Norge og Sverige i de forhold som er undersøkt. Inntektsfordelingen er forskjellig, systemet av overføringer og skatter er for-

Vedlegg: Utvalgte indikatorer for inntektsfordeling. Cirka 1980

	Can.	Tys.	Isr.	Nor.	Sve.	Sbr.	USA
<i>Fordeling</i>							
Markedsinntekt.	.398	.505	.459	.400		.414	.440
Bruttoinntekt .	.327	.363	.382	.289	.249	.297	.371
Disp. inntekt .	.299	.355	.333	.243	.205	.273	.326
<i>Omfordeling</i>							
B. inn./m. inn.82	.72	.83	.72		.72	.84
D. inn./b. inn.91	.98	.87	.84	.82	.92	.88
D. inn./m. inn.75	.70	.73	.61		.66	.74
<i>Fattigdom</i>							
2 1	7 2	14 5	4 8	5 0	8 8	16 9	
<i>Tiltak, nivå</i>							
Overføringer	9 1	17 2	8 3	14 1	28 2	16 5	8 0
Skatt	15 2	22 5	28 7	25 3	29 7	16 9	21 0

Dataene for Canada, Vest Tyskland og Sverige er for 1981; for Israel, Norge, Storbritannia og USA for 1979.

Alle beregninger er basert på familieinntekt pr. forbruksenhet etter følgende ekvivalensskala:

Antall familiemedlemmer. 1 2 3 4 ... 10+
Ekvivalensfaktor ,50 ,75 1,00 1,25 ... 3,00

Fordeling: Gini-koeffisienter.

Omfordeling: Bruttoinntekts - gini over markedsinntekts-gini.
Disponibel inntekts gini over bruttoinntekts-gini.

Disponibel inntekts gini over markedsinntekts-gini.

Fattigdom: Andel (%) av alle personer som tilhører
familier med disponibel inntekt pr. forbruks-
enhet under halvparten av medianen for

alle familier.

Tiltak, nivå: Overføringer og skatter i prosent av brutto-
inntekt (eksklusiv arbeidsgiveravgift).

Blank: Data mangler.

Kilde: Luxembourg Income Study Data Bank (Ringen 1986).

skjellig, og fordelingsvirkningene er forskjellige. Med god grunn tenker vi ofte på Norge og Sverige som meget like samfunn. Disse to naboland er små, stabile, velstående og tradisjonelt egalitære samfunn med avanserte velferdsstater. De har vært dominert av sosialdemokratisk politikk og sterke, sentraliserte fagbevegelser. I en sammenligning mellom nettopp disse land skulle vi vente å finne likheter mer enn forskjeller. Likevel er det her grunn til å understreke forskjellene. Dette er på linje med det som er funnet i *The Luxembourg Income Study* og er med på å befeste inntrykket av ulikhet mellom industrielandene hva angår inntektsfordeling og -omfordeling.

For det andre viser det seg at nivået av overføringer og skatter har en selvstendig innvirkning på systemets omfordelingseffekt. Det har i det siste vært mye diskusjon om «rundgang» i overføringer og skatter. Med dette menes at når disse tiltak har nådd et visst nivå, vil ytterligere overføringer og skatter i såpass stor grad tilfalle og belaste de samme personer eller grupper at det alt i alt oppnås liten utjevning av inntektsforskjeller. Det er utvilsomt rundgang i de systemer som er analysert

her, men ikke i slik grad at fordelingsvirkningene av nye tiltak blir tilnærmet null. I det hele tatt fremstår overføringer og skatter her som ganske effektive utjevningstiltak. Selv med det nivå disse tiltak etterhvert har fått i Norge og Sverige er neppe grensen for deres effektivitet med hensyn til inntekstutjevning nådd.

Endelig er det grunn til å nevne det inntrykk analysen gir av politikkens betydning. Om vi forenklet skiller mellom økonomiske og politiske prosesser, fremstår Norge og Sverige her som like om vi ser på indikatorer som kan oppfattes som å beskrive resultatet av økonomiske prosesser – levestandard og markedsinntektens fordeling – men som forskjellige om vi ser på indikatorer som mer beskriver resultatet av politiske prosesser – den disponibele inntekts fordeling og særlig forskjellen mellom fordelingene av inntekt før og etter overføringer og skatter. Det er i politikken mer enn i økonomien at vi finner forklaringen til forskjellene mellom disse to land.

REFERANSER

Nygård, F. (1984): «Inkomstbildningen och inkomstfordelningen i Finland och Sverige under 1970-talet.» *Statistisk analys av inkomstfordelningen*, Åbo Akademi (Ser. A:197).

- O'Higgins, M. & P. Ruggles (1981): «The Distribution of Public Expenditures and Taxes among Households in the United Kingdom.» *Review of Income and Wealth* 1981/3.
Ringén, S. (1980): «Utviklingen av den personlige inntekstfordeling.» *Statsøkonomisk Tidsskrift* 1980/2.
– (1986): *Difference and Similarity: Two studies in comparative income distribution*. Stockholm: Institute for Social Research. (Svensk versjon: *Svensk inkomstfordeling i internationell jämförelse*. Stockholm: Finansdepartementet/Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi.)
– (1987). *The Possibility of Politics: A study in the political economy of the welfare state*. Oxford: Oxford University Press (Clarendon).
Ruggels, P. & M. O'HIGGINS (1981): «The Distribution of Public Expenditures among Households in the United States.» *Review of Income and Wealth* 1981/2.
Saunders, P. (1984), «Evidence on Income Redistribution by Governments.» *Economic and Statistics Department Working Papers No 11* Paris: OECD.
Sawyer, M. (1976): «Income Distribution in OECD Countries.» *OECD Economic Outlook, Occasional Studies*.
Smoensky, E., W. Pommerehne & R. Dalrymple (1979): «Postfisc Incomer Inequality: A comparison of the United States and West Germany.» In J. R. Moroney (ed.): *Income Inequality: Trends and International Comparisons*. Lexington: Lexington Books.
Stark, T. (1977): *The distribution of Income in Eight Countries*. London: Royal Commission on the Distribution of Income and Wealth.
Uusitalo, H. (1985): «Redistribution and Equality in the Welfare State.» *European Sociological Review* 1985/3.

ENDRING AV ADRESSE/ARBEIDSSTED FOR SOSIALØKONOMER

For å kunne yde en god service ovenfor våre medlemmer er det viktig at medlemskartoteket til enhver til er ajour. Det vil være til stor hjelp for oss dersom medlemmene straks gir beskjed om eventuell endring av adresse eller arbeidssted. P.g.a. utsendelse av informasjon o.l. ser vi gjerne at sosialøkonomer som ikke er medlem i foreningen også gir beskjed om adresseendringer slik at vårt kartotek for «ikke medlemmer» er ajour til enhver tid.

Benytt gjerne nedenstående slipp eller ta kopi av denne.

Til
Sosialøkonomenes Forening
Storgt. 26, 0184 Oslo 1

Navn:

Medl.nr.

Ny adresse:

Tidligere adresse:

Nytt arbeidssted:

stat

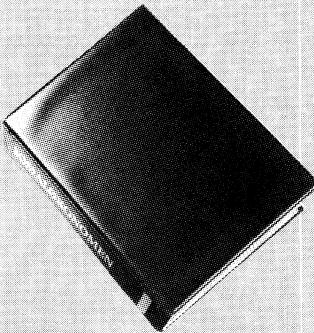
komm./fylkeskomm

privat virksomhet

Tidligere arbeidssted:

**SAMLER
DU PÅ
SOSIALØKONOMEN**

På oppfordring har vi fått laget en flott samleperm i sort og gull til tidsskriftet. Det er plass til en hel årgang – og bladene settes enkelt inn med klips. Så vet du hvor du har dem.

Vi sender deg 2 permer for kr. 60,- inkl. porto uten oppkrav.

20 permer portofritt for kr. 450,-. Permene kan også hentes i sekretariatet for kr. 22,50 pr. st.

**TIL
SOSIALØKONOMENES
FORENING**

Storgt. 26, 0184 OSLO 1

Send meg st.
samleperm.

Navn

Adresse

Nye forskningsrapporter

Rapportene fåes kjøpt ved henvendelse til institusjonen.

TRANSPORTØKONOMISK INSTITUTT

Biblioteket, postboks 6110/Etterstad, 0602 Oslo 6. Tlf. (02) 65 95 00.

Regulering og deregulering. Konsekvenser for godstransporten i Norge.
Av Haldorsen, Ivar, statsviter.

Rapporten tar for seg hvorvidt samferdselslovgivningen har vært et egnet eller uegnet virkemiddel når det gjelder å påvirke utviklingen på godstransportmarkedet. Godstransportbestemmelsenes målsettinger og hovedpunkter blir gjennomgått, og det trekkes sammenligninger med andre land. Videre kartlegges i hvilken grad praktiseringen av bestemmelsene har bidratt til å oppfylle målsettingene, og hva man har oppnådd gjennom liberaliseringen av lovbestemmelsene.

Oslo, okt. 1986. 52 sider Prosjektrapport. NOK. 75,-. ISBN 82-7133-546-4. (With summary in English).

Markedsførte og transporterte varemengder i Norge 1983.
Av Ølnes, Sønneve, siviløkonom.

Notatet gir en oversikt over markedsførte varemengde i Norge i 1983 fordelt på vareslag, næring og region. Videre gis en oversikt over godstransporter samme år fordelt på transportmidler og vareslag.

Oslo, nov. 1986. 23 sider NOK. 50,-. Best. nr. 797/86.

Bruk av samferdselsforskning.
Av Baklien, Bergjot.

En intervjuundersøkelse i Samferdselsdepartementet og ved Transportøkonomisk institutt for å studere overføring av forskningsresultater og bruken av resultatene i departementet.

Oslo, nov. 1986. 58 sider + vedlegg. NOK. 50,-. Best. nr. 802/86.

Transporter fra havbruk. En undersøkelse om transportsituasjonen på Helgelandskysten.

Av Dybedal, Petter, siviløkonom. Svenheim, Atle, siviløkonom.

Rapporten tar for seg transportsituasjonen, og transportbehov fra oppdrettsanlegg i utkantstrøk, med eksempelstudier fra Helgelandskysten. Behovet for dør til dør transport med kjølebil på ferge er vurdert opp mot andre aktuelle transportmidler.

Oslo, okt. 1986. 44 sider + vedlegg. Prosjektrapport. NOK. 75,-. ISBN 82-7133-548-0. (With summary in English).

Strategier for Vegkontorets trafikksikkerhetsarbeid i Aust-Agder 1990–93. Sju alternative regne-eksempler.

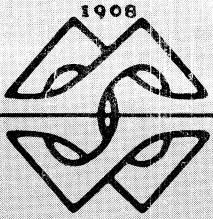
Av Elvik, Rune, statsviter.

Rapporten tar for seg sju ulike strategier for Vegkontorets trafikksikkerhetsarbeid i Aust-Agder i perioden 1990–93. For hver strategi er virkningen på antall ulykker beregnet og det er utført nytte-kostnadsanalyser. Beregningene viser at ingen av strategiene kan redusere ulykkestallet nevneverdig, men at det er mulig å unngå økning av dette fram til 1993.

Oslo, okt. 1986. 47 sider + vedlegg. Prosjektrapport NOK 75,-. ISBN 82-7133-544-8. (With summary in English).

Persontransport i Norge. Strukturer og tendenser 1975–1985.
Av Rideng, Arne, geograf.

Notatet gir en oversikt over hvordan det innenlandske persontransportmarkedet har utviklet seg de siste 10 år, både omfang og strukturendringer. Persontran-

Redaktør:

Bent Vale

Redaksjon:

Tor Hersoug

Vidar Knudsen
Knut N. Kjær**Redaksjonsutvalg:**

Jarle Bergo

Rolf J. Brunstad

Reidun Grefsrød

Steinar Juel

Harald Thune Larsen

Åmund Lunde

Elizabeth Nygaard

Jørn Rattøe

Karl Robertsen

Hans Henrik Scheel

Jon Strand

Anne-Birgitte Sveri

Stein Østre

Utgitt av

Sosialøkonomenes Forening

Formann: John L. Rogne

Bladets adresse:

Storgt. 26 IV

0184 OSLO 1

Telefon (02) 20 22 64/

36 26 10 36 26 11

Telefax (02) 41 81 01

Postgiro: 5 16 78 87

Bankgiro: 6001.05.13408

Medlem av Den Norske
Fagpresses ForeningUtkommer med 11 nummer
pr. år, den 15. hver måned
unntatt juli.

Abonnement kr 250,-

Studentabonnement kr 125,-
Enkeltnr. kr 32,- inkl. porto.**ANNONSEPRISER (ekskl m v a)**

½ side	kr 2 400,-
¾ side	kr 1 900,-
½ side	kr 1 400,-
½ side	kr 1 050,-
¼ side	kr 950,-

Trykt i offset.

Reklametrykk Grafisk A.s.
Bergen

sportene har økt i volum de siste årene, men den kollektive del av markedet stagnerer. Persontransportene fordelt på avstand analyseres også. Tilslutt beskrives mobilitet fordelt på alder, kjønn, inntekt osv. Yngre, yrkesaktive folk med høy inntekt er den mest mobile gruppen.

Oslo, nov. 1986. 26 sider. NOK 50,-. Best. nr. 796/86.

SOSIALØKONOMISK INSTITUTT

Postboks 1095 Blindern, 0317 Oslo 3, Tlf.: 45 51 11, 45 51 27

Investment, Taxes, and Uncertainty, With Application to the Norwegian Petroleum Sector.

Av Diderik Lund.

Contingent claims analysis, also known as option theory, is applied to the evaluation of incentive effects under uncertainty for U.S. oil companies of the 1980 Norwegian petroleum tax system. The scales og development of oil fields are the companies' choice variables. The non-linearities of the tax system are considered in particular. Strong distortionary effects compared to a no-tax situation are found.

121 sider. ISBN 82-570-8354-4.

Investing in Non-Marketable Assets.

Av Diderik Lund.

A covariance-based risk measure is shown to be valid for risk-averse expected-utility-maximizing agents under very weak assumptions. Agents need not to be able to adjust portfolios optimally. They need not care only about mean and variance. By invoking the mean-variance assumption, a connection is drawn to an extension of the capital asset pricing model, with exogenous random income.

37 sider. ISBN 82-570-8354-2.

Local and Central Wage Bargaining.

Av Steinar Holden.

Notatet presenterer en modell med lønnsforhandlinger på to nivåer, først sentralt, deretter lokalt på den enkelte bedrift. Det vises at på grunn av den gunstige sysselsettingseffekten av de lokale lønnsforhandlingene, kan sysselsettingen bli høyere i et system med lønnsforhandlinger på to nivåer, enn i et system med bare sentrale forhandlinger.

17 sider. ISBN 82-570-8355-0.

FINANSDEPARTEMETET

Økonomiavdelingen, Akersgt. 42, 0030 Oslo 1, tlf. 11 98 10

Australias økonomi:**Utvikling, politikk og mulige lærdommer.****Av Finn Isachsen**

Australias økonomi ble eksaminert i OECD's landeksaminasjonskomité 20. januar 1987. Byråsjef Finn Isachsen, som med permisjon fra Finansdepartementet gjenom en årekke har arbeidet ved OECD's hovedkvarter i Paris, rapporterer fra eksaminasjonen.

Rapporten (Arbeidsnotat nr. 18) har dette innhold:

1. Innledning
2. Økonomisk situasjon; utfordringer og økonomisk-politiske problemer
 - 2.1 Hovedtrekk i politikk og utvikling etter 1983
 - 2.2 En nødvendig styrking av balansen i utenriksøkonomien
 - 2.3 Utfordringer i industrisektoren
3. Hovedpunkter i landeksaminasjonskomiteens drøfting
 - 3.1 Australias vurdering
 - 3.2 Landeksaminasjonskomiteens vurdering
4. Mulige lærdommer

Februar 1987, 26 sider. Gratis (tlf. 11 98 82). ISSN 0800.0441.

Retur: Sosialøkonomien, Stortg. 26, 0184 Oslo 1